Sport w Organizacjach Paramilitarnych na Ziemi Chełmskiej w latach 1918-1939

Książkę dedykuję żonie i dzieciom
z podziękowaniem za cierpliwość
dla mojej bezinteresownej i pracochłonnej
pasji autorsko-wydawniczej

Powyższe dzieło sponsorowali:

Urząd Miasta Chełm

ZOMAR Sp. z o.o. w Chełmie

Starostwo Powiatowe w Chełmie

Miejskie Przedsiębiorstwo Energetyki Cieplnej
Spółka z o.o. w Chełmie

Autor składa w/w instytucjom wyrazy wielkiego podziękowania, w tworzeniu dokumentu historii kultury fizycznej Chełma i regionu chełmskiego.
Autor skada także podziękowania Panom:
Andrzejowi Gruszce i Stanisławowi Minickiemu.

Waldemar Antoni Kozłowski

Sport w Organizacjach Paramilitarnych na Ziemi Chełmskiej w latach 1918-1939

Chełm 2008

Recenzent pracy - dr Tomasz Demidowicz
AWF W-wa / Zam. Wydz. AWF Biała Podlaska
Zakład Historii i Organizacji Kultury Fizycznej

Copyright by Waldemar Antoni Kozłowski

Projekt okładki: Waldemar Antoni Kozłowski

ISBN: 83-916993-0-7

Stowarzyszenie Czarniecczyków
i Przyjaciół I Liceum Ogólnokształcącego w Chełmie

Wydawca: Drukarnia “Seykam”, ul. Lubelska 69, 22-100 Chełm,
tel. 082 565 34 39, e-mail: drukarnia@seykam.com.pl

“Silny naród i silne społeczeństwo to zdrowo i patriotycznie wychowana młodzież w duchu zdrowia, siły i kultury narodowej”

Cytat z wystąpienia Marszałka Polski Józefa Piłsudskiego
z okresu międzywojennego

“Cokolwiek Ojczyzny się tyczy
od niepamięci uchronić ”
“Statut T-wa Przyjaciół Nauk 1800 r.”

SPIS TREŚCI

OD AUTORA 9
WPROWADZENIE 12
ROZDZIAŁ I
ORGANIZACJE WOJSKOWE NA ZIEMI CHEŁMSKIEJ W LATACH 1918 -1939 19

1. Polska Organizacja Wojskowa 21
2. Kolejowe Przysposobienie Wojskowe 29
3. Pocztowe Przysposobienie Wojskowe 39

ROZDZIAŁ II
ORGANIZACJE PARAMILITARNE NA ZIEMI CHEŁMSKIEJ W LATACH 1918-1939 45

1. Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” 47
2. Harcerstwo 58
3. Związek Strzelecki „Strzelec” 74
4. Hufiec Przysposobienia Wojskowego i Wychowania Fizycznego 92
5. Liga Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej 107
6. Liga Morska i Kolonialna 116

* DZIAŁALNOŚĆ W\W ORGANIZACJI W CHEŁMIE I W POWIECIE W LATACH 1939 – 1944 128
** ORGANIZACJE WSPOMAGAJĄCE 132

ROZDZIAŁ III
WYCHOWANIE FIZYCZNE I SPORT W PAŃSTWOWYCH INSTYTUCJACH MUNDUROWYCH W CHEŁMIE W LATACH 1918-1939 ...135

1. Wychowanie fizyczne i sport w Wojsku Polskim 136
2. Wychowanie fizyczne i sport w Policji Państwowej 144
3. Wychowanie fizyczne i sport w Straży Pożarnej Ochotniczej 150

PODSUMOWANIE 153
BIBLIOGRAFIA 162
ANEKS - 1. Resursa Obywatelska 166
2. Korpus Ochrony Pogranicza 168
3. Koło Miłośników Lotnictwa 171
4. (zdjęcia) 175

„Praca W.A. Kozłowskiego traktuje o dziejach organizacji wojskowych i paramilitarnych istniejących na Ziemi Chełmskiej w latach 1918-1939. Problematyka ta jest mało znana, a niezywkle interesująca. Wiedza nasza o organizacjach wojskowych i paramilitarnych z okresu II Rzeczypospolitej wymaga badań i odsłony ze względów poznawczych i wychowawczych. Przybliża ona młodemu pokoleniu grono działaczy, ukazuje bogactwo organizacji, które działały w okresie 1918-1939 na obszarze Ziemi Chełmskiej. Dlatego też praca ta w poważny sposób wzbogaci historiografię regionalną obszaru, który był miejscem koegzystencji wielu narodów i kultur. Będzie ona służyła z pożytkiem dla historii lokalnej i ogólnonarodowej."

dr Tomasz Demidowicz

AWF W-wa / Zam. Wydz. AWF Biała Podlaska

Zakład Historii i Organizacji Kultury Fizycznej

OD AUTORA.

Sport w organizacjach paramilitarnych na Ziemi Chełmskiej w latach 1918-1939 – jest to moja kolejna pozycja książkowa zamykająca, pewien okres badań, które prowadzę nad dziejami kultury fizycznej dotyczącej obszaru Ziemi Chełmskiej i jej stolicy Chełma. Ziemia Chełmska – w tym kontekście traktowana jest jako obszar obejmujący w tym czasie miasto Chełm i teren obejmujący dawny powiat chełmski.

W 2001 r. ukazała się moja książka pt. *Organizacje paramilitarne* o charakterze sportowym na terenie Chełmszczyzny w okresie międzywojennym 1918-1939. Penetrując zasoby archiwalne, materiały źródłowe oraz prywatne zbiory odkryłem wiele nowych faktów a nawet dziewiczych dotyczących wymienionego tematu książki. Jednak podstawowym źródłem, rzetelnej i obszernej wiedzy, okazały się czasopisma regionalne wydawane w Chełmie to jest *„Zwierciadło”* 1923-1933 i *„Kronika Nadbużańska”* 1933-1939.

Po analizie zebranego materiału, doprowadziłem do modyfikacji w\w tytułu, który w ostatecznej wersji brzmi *Sport w organizacjch paramilitarnych na Ziemi Chełmskiej w latach 1918-1939*, i w dalszej interpretacji pozycję tą można uważać za wydanie poprawione i uzupełnione książki pt. *Organizacje paramilitarne o charakterze sportowym na terenie Chełmszczyzny w okresie międzywojennym 1918-1939*.

Zdawałem sobie sprawę, że podjęty temat mówiący o polskich organizacjach wojskowych i paramilitarnych o charakterze sportowym, nie posiadał szczegółowej i bogatej dokumentacji, dotyczy to szczególnie okresu do 1918 r. Jako, że życie pod zaborem zmuszało do ciągłej konspiracji. Jednak zebrane materiały pozwoliły, w znacznym stopniu odtworzyć chronologię rozwoju i działalności poszczególnych organizacji. Praca ta swoim zasięgiem obejmuje teren Chełma, powiat, a nawet region Ziemi Chełmskiej w latach 1918-1939 w czasie zaboru do 1918 r.

Na podstawie zebranego materiału stwierdziłem, że podjęta przeze mnie problematyka jest niejasna i mało znana, natomiast interesująca i naukowo-historycznie ważna. Ponadto wiedzę o dziejach w\w organizacji należy społeczeństwu a w szczególności młodzieży przybliżyć ze względów poznawczych i wychowawczych. Wiedza ta ukaże dla pokoleń bogactwo działań dawnych organizacji w okresie międzywojennym i odbudowy niepodległości polskości w okresie 1918-1939 na obszarze Chełma powiatu chełmskiego oraz Ziemi Chełmskiej.

Praca ta w poważny sposób wzbogaci historiografię regionalną obszaru Chełma, który był miejscem koegzystencji wielu narodów i kultur. Przyczyni się również do opracowań i porównań historii lokalnej i ogólnopolskiej. Podkreśli również rolę Chełma w walce o polskość i ruchy narodowowyzwoleńcze kresów wschodnich, a fakty zostaną uchronione od zniszczenia i zapomnienia.

Uwaga w – Rozdziale III – przedstawiłem państwowe instytucje mundurowe – choć one nie są zaliczane ani do organizacji wojskowych ani też do organizacji paramilitarnych, to jednak mają (podobny) charakter militarny, a przede wszystkim służą zachowaniu bezpieczeństwa publicznego i obronności kraju, gdzie wychowanie fizyczne i sport ma podstawowe znaczenie dla sprawności fizycznej.

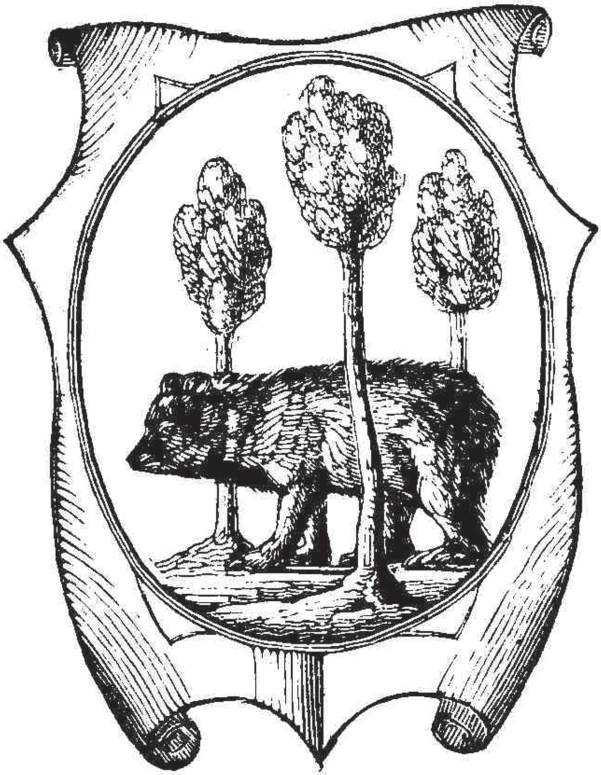

Herb Chełma z 1692 roku

WPROWADZENIE.

Wybitny pedagog Stanisław Konarski (1700-1773) prekursor czasu oświecenia po upadku „czasów saskich" – pijar i reformator, szczególną uwagę zwracał na patriotyczne i obywatelskie wychowanie. W założonym przez siebie w Warszawie dla młodzieży szlacheckiej Collegium Nobilium (1740-1832) wprowadził w Polsce po raz pierwszy poza naukami ogólnymi ćwiczenia cielesne w postaci: fechtunku, jazdy konnej i tym podobne umiejętności „*kawalerom przystojne*".

Znaczący nacisk na wychowanie fizyczne kładziono również w Szkole Rycerskiej, czyli Korpusie Kadetów (1765-1795) której wychowankami byli m. in. Tadeusz Kościuszko, Julian Ursyn Niemcewicz oraz generałowie Jakub Jasiński i Karol Otton Kniaziewicz.

Komisja Edukacji Narodowej (1773-1794), pierwsze w Europie Ministerstwo Oświaty, do której należeli wybitni przedstawiciele oświecenia: Hugo Kołłątaj, Ignacy Potocki, Grzegorz Piramowicz, dużo uwagi poświęcała nauce o zachowaniu zdrowia i edukacji fizycznej.

Do prekursorów wychowania fizycznego w Polsce należał także Jędrzej Śniadecki (1768-1838), wybitny przyrodnik, lekarz, filozof i pedagog. Twórca nowego systemu wychowania młodzieży, kładł znaczący nacisk na ćwiczenia cielesne, wydał podręcznik, *O fizycznym wychowaniu dzieci* (1805).

W 1867 r. we Lwowie utworzone zostało Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół" o silnych tendencjach narodowych, a kształcenie sprawności fizycznej młodzieży służyć miało walce wyzwoleńczej. W szybkim tempie „Sokół" rozszerzył swoją działalność na inne miasta Galicji tworząc w nich swoje oddziały lokalne zwane „Gniazdami".

W krótkim czasie Gniazda zaczęły tworzyć się w zaborze pruskim i rosyjskim. Celem „Sokoła" było uprawianie gimnastyki zwłaszcza zespołowej, szermierki, strzelania, pływania, jazdy konnej, ćwiczeń lekkoatletycznych, gier i zabaw ruchowych oraz turystyki. Poszczególne Gniazda prowadziły działalność społeczną, oświatową i kulturalną o dużym ładunku patriotycznym. „Sokół" działał również wśród Polonii zagranicznej. Z biegiem lat „Sokół" stał się organizacją paramilitarną-narodowowyzwoleńczą.

Idea powszechności wychowania fizycznego w XIX stuleciu znalazła potężnego sojusznika w środowiskach militarnych-wojskowych. Wiązało się to z rewolucją w armiach, jaka dokonała się w tym wieku poprzez wprowadzenie obowiązku służby wojskowej dla młodzieży męskiej. Okazało się niebawem, że rekruci często przedstawiali fatalny stan zdrowia, co właściwie dyskwalifikowało ich jako żołnierzy. Zaalarmowany tym stanem rzeczy korpus oficerski zwracał na to energicznie uwagę władzom oświatowym. Zażądano zwiększenia godzin wychowania fizycznego a niezależnie od tego do szkolenia rekrutów włączenia tzw. gimnastyki wojskowej w celu wykształcenia sprawności niezbędnej w służbie.

Na podobnym podłożu wyrósł angielski „*skauting*", którego początkowym celem było przysposobienie młodzieży do wojskowej służby w koloniach, zwłaszcza w zakresie wywiadu i łączności (ang. „*scout*" przeprowadzić rekonesans). Twórca tej organizacji generał Robert Baden-Powell (1857-1941) nadał temu ruchowi charakter systemu pedagogicznego, którym objęta została młodzież obu płci w wieku od 8 do 17 lat.

Istotną i nader atrakcyjną cechą tego ruchu było wyprowadzenie młodzieży z miast na łono natury i organizowanie wędrownych obozów,

prowadzonych przez samych skautów. Celem było nie tylko zdobycie umiejętności poruszania się w różnorodnym terenie, ale także opanowanie takich sprawności, jak gotowanie, szycie, wiedza sanitarna itp., aby móc samemu sobie radzić w różnych okolicznościach.

Skauting doskonale więc wdrażał od dziecka młodzież do samodzielnego życia, uczył śmiałości w podejmowaniu decyzji, sprawności fizycznej, wiary w siebie, a także cnót społecznych, wyrabianych przez wspólne życie w gromadzie w warunkach możliwie zbliżonych do natury.

Dzięki swym wartościom pedagogicznym, zorganizowany w 1908 r. ruch skautowy szybko zakorzenił się także w innych krajach, z pewnymi modyfikacjami właściwymi danemu narodowi. Od roku 1910 ruch działał w Polsce jako harcerstwo. W popularyzacji tego ruchu wielką rolę odegrały międzynarodowe zloty skautów zwane „Jamboree" (wesoła zabawa). Na jednym z takich zlotów w 1920 r., gen. Baden-Powell został obwołany naczelnym skautem świata, a ruch ten, mimo wielu trudności w wielu krajach do dziś zachował żywotność.

Zagadnienie obrony państwa we współczesnych społeczeństwach przestało być kwestią obchodzącą wyłącznie czynniki wojskowe. Polska w latach zaborów, wskutek swego położenia i warunków geograficznych musiała przyswoić sobie doktrynę, która umożliwiała całemu narodowi przygotowanie się do obrony kraju, zagrożonego ze wschodu i zachodu.

Działalność i rozwój Polskiej Organizacji Wojskowej, a przede wszystkim Związku Strzeleckiego skupiającego w swych szeregach obywateli przysposobionych do obrony państwa, stanowiło zagadnienie, walki z okupantem, wyzwolenie i przyłączenie do macierzy okupowanych terenów.

Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół", Harcerstwo, Polska Organizacja Wojskowa i Związek Strzelecki, posiadały wspaniale rozbudowaną sieć organizacyjną, a życie w nich tętniło codzienną ciężką pracą wychowawczą, obejmując coraz szersze kręgi zainteresowań społecznych, w których wychowanie obywatelskie, wychowanie fizyczne i przysposobienie wojskowe stało się koniecznością.

Marszałek Polski i Wódz Naczelny Józef Piłsudski (1867-1935), twórca Polskiej Organizacji Wojskowej, Legionów Polskich i Komendant I Brygady, wielki patriota i przywódca ruchu wyzwoleńczego - tworząc te organizacje dobrze wiedział, jak ważną rolę odgrywa sprawność fizyczna i stan zdrowotny społeczeństwa, a przede wszystkim młodzieży. Kładł duży nacisk na uniwersalne wykształcenie młodzieńca, żołnierza i członka każdej organizacji wojskowej i paramilitarnej. Powtarzał „*że miłość do ojczyzny, patriotyzm, siła fizyczna, karność i posłuszeństwo, decydowały o sile narodu i duchu armii*".

Z organizacji tzw. „Piłsudczyków", najbardziej rozbudowaną i zmilitaryzowaną był Związek Strzelecki, (podobną strukturę miała Polska Organizacja Wojskowa) – dzielił się ogólnie na: oddziały, powiaty i okręgi. Za zgodą Wodza Naczelnego i Zarządu Głównego, Strzelcy mogli należeć do określonych organizacji takich jak: Polska Organizacja Wojskowa, Związek Legionów, Straż Pożarna, Liga Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej i Urzędów Powiatowych Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego.

Inspekcję podstawowej jednostki (w górę) drużyny strzeleckiej obejmującą dyscyplinę i wyszkolenie mogli przeprowadzać: prezydent, zwierzchnik sił zbrojnych oraz poszczególni komendanci od najważniejszego – główny, okręgowy, podokręgowy, obwodu, powiatu, kompanii i oddziału.

Poleceniem Wodza Naczelnego i Rozkazem Zwierzchnika Sił Zbrojnych oraz Zarządu Głównego na każdej imprezie organizowanej przez władze wojskowe i paramilitarne poszczególnych organizacji (chodziło o imprezy sportowo-wychowawcze), powinni byli być zaproszeni przedstawiciele władz wojskowych, państwowych, samorządowych i szkolnych w celach propagandowo-wychowawczych w osobach: dyrektor okr. lub pow. Urzędu WF i PW, d-ca oddziału kompanii, wojewoda, kurator, starosta oraz przedstawiciele i członkowie lokalnych komitetów WF i PW oraz delegacje młodzieży. Wszystkie aspekty zdrowotności, higieny i bezpieczeństwa ćwiczących jak i występujących na pokazach i zawodach sportowych powinny być zabezpieczone przez inspektorów i lekarzy odpowiedzialnych za poszczególne zawody.

W związku z rozwojem życia sportowego młodzieży potencjalnych obrońców ojczyzny z osobistej inicjatywy Marszałka J. Piłsudskiego na mocy rozporządzenia Rady Ministrów z 28 stycznia 1927 r., powstał Państwowy Urząd WF i PW.

Dla sprawnego działania Urzędów WF i PW powstała Rada Naukowa Wychowania Fizycznego obejmująca trzy ministerstwa: Spraw Wojskowych, Spraw Wewnętrznych oraz Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego – Przewodniczącym Rady został Marszałek J. Piłsudski.

W celu militaryzacji strategicznych placówek państwowych oraz podnoszenia sprawności fizycznej i bojowej ich członków powstały kolejno: Kolejowe Przysposobienie Wojskowe i Pocztowe Przysposobienie Wojskowe.

Po odzyskaniu macierzystych ziem i dostępu do morza koncepcja J. Piłsudskiego prowadziła do społecznej odpowiedzialności za losy narodu i jego kulturę. Dlatego po wielu staraniach organizuje na wzór struktury „Strzelca" na obszarze kraju Komitety Ligi Morskiej i Kolonialnej i Komitety Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej.

System wszystkich organizacji w działaniu był podobny, lecz poruszał różne problemy sfery życia społecznego i obronnego i był skierowany przede wszystkim do młodzieży. J. Piłsudski wielki autorytet zawsze powtarzał, „*że silny naród i silne społeczeństwo to zdrowo i patriotycznie wychowywana młodzież w duchu zdrowia, siły i kultury narodowej*".

* * *

Jak pisał Kazimierz Czernicki (1890-1941) „*Na Ziemi Chełmskiej walczy w 1915 r. żołnierz Polski pod wodzą Komendanta J. Piłsudskiego, któremu opaczność dziejowa wyznaczyła rolę Wskrzesiciela Państwa Polskiego. Część młodzieży z tej Ziemi od razu wstępuje w szeregi legionowe i walczy o wolność. Na kartach historii Chełma przejawia się często Imię Odrodziciela, Marszałka Józefa Piłsudskiego. Latem 1901 r. po ucieczce z Petersburskiego więzienia nocował w Chełmie u Filipowicza (apteka Papużyńskiego). Jesienią 1915 r. był w Chemie podczas pościgu za armią rosyjską. Wiosną 1919 r. zatrzymał się w Chełmie w przejeździe na front.*

Dnia 11 stycznia 1920 r. jako Marszałek był w Chełmie podczas ofensywy na Kijów. W dniach 30 lipiec-2 sierpień 1920 r. jako Wódz Naczelny miał kwaterę w Chełmie (powstała izba jego pamięci). Ostatni raz w Chełmie gościł 7 czerwca 1925 r., z racji poświecenia Szkoły Rolniczej Męskiej w Okszowie k\Chełma, jego imienia".

* * *

Lata niewoli i zaborów odbiły się ujemnie w egzystencji społeczeństwa w Chełmie i na Ziemi Chełmskiej i w rozwoju form kultury fizycznej, a wychowania fizycznego szczególnie. Był to okres kulturowej i biologicznej degradacji społeczeństwa polskiego. Wspomnieć należy, że duży wysiłek dla poprawy zdrowotnego stanu dzieci i młodzieży szkolnej oraz podniesienia rangi szkolnego wychowania fizycznego tego okresu czyniły idee programu Komisji Edukacji Narodowej. Jednak ze względu na proces rusyfikacji w różnych regionach Polski stopień zaangażowania był uzależniony od świadomości społecznej.

W wyniku represyjnych działań rusyfikacyjnych, ludność polska emigrowała z Chełma. Tak też do I wojny światowej, stan ludności Chełma przedstawiał się następująco: 1827 r. – 2.216 osób, 1860-3.607, 1879-7.152, 1890-11.240, 1910-20.487, 1914-26.380 i w 1916-16.265, napływowo przybywali Rosjanie. Natomiast w 1900 r. powiat chełmski liczył: 150.245 mieszkańców w tym 50.425 prawosławnych, 41.200 katolików, 21.200 protestantów, 14.750 Żydów i innych.

Chełm był ośrodkiem administracyjnym wyższego rzędu, tworząc w latach 1912-1914 „Gubernię Chełmską". Po zakończonej I wojnie światowej w 1918 r. Chełm liczył 16.165 mieszkańców. Ostatni spis ludności – przed wybuchem II wojny z końcem 1939 r. wykazywał stan Chełma 32.035 osób, w tym 12.929 Żydów. Do największych instytucji wyznaniowych należały, Kościół Rzymskokatolicki, Gmina Żydowska i Kościół Prawosławny.

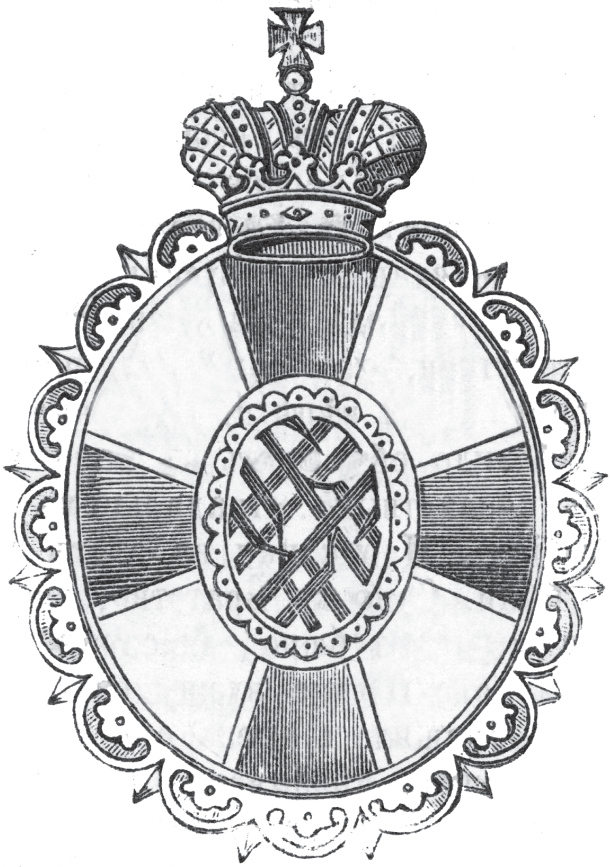

Chełmskie Prawosławne Bractwo Świętej Bogurodzicy (polityczno-religijne stowarzyszenie o charakterze antypolskim, które funkcjonowało w Chełmie w latach 1879-1915, a opiekę nad jego działalnością sprawował osobiście car Rosji Mikołaj II)

z kalendarza 1907 roku

Rozdział I

Organizacje wojskowe na Ziemi Chełmskiej w latach 1918 -1939.

Ludność prawosławna gubernii Chełmskiej w roku 1908.

Według prac prof. Francewa i Warsz. Komitetu Statystycznego.

-liczby oznaczają odsetek prawosławnej ludności w poszczególnych gminach wg pracy prof. Francewa "Karty russkago i prawosławnago naselenija Hołmskoj Rusi s statisticzeskimi tablicami i k nim"
- najjaśniejszy odcień szarości oznacza gminy z większością katolicką

1 . Polska Organizacja Wojskowa.

Polska Organizacja Wojskowa (POW), została założona w Warszawie w sierpniu 1914 r. z inicjatywy Józefa Piłsudskiego jako organizacja tajna działająca w Królestwie Polskim (ze zjednoczenia Związku Strzeleckiego i Polskich Drużyn Strzeleckich). W latach 1914-1916 posiadała swoje agendy dywersyjno-wywiadowcze w Galicji, Rosji i na Ukrainie. Miała za zadanie poprzez swoich instruktorów wyszkolić i przygotować bojowników do wyzwolenia polskich terenów spod okupacji i zaborów.

W 1915 r. część członków POW wstąpiła do I Brygady Legionów Polskich. POW wzięła udział w rozbrajaniu Austriaków i Niemców w Galicji i Królestwie Polskim, stanowiła siłę zbrojną rządu lubelskiego. W grudniu 1918 r. wcielona do Wojska Polskiego. Pierwszym Komendantem Głównym POW był Józef Piłsudski, po jego aresztowaniu w lipcu 1917 r., zastąpił go E. Rydz-Śmigły, następnie Komendantami Naczelnymi byli, T. Żuliński i T. Kasprzycki. W okresie powstania wielkopolskiego 1918-1919 jej członkowie stanowili kadrę powstańczych sił zbrojnych. Rozwiązana w styczniu 1919 r., po zakończeniu powstania. Głównymi działaczami byli, W. Wierzejewski, M. Paluch). [1]

1. *wg rozkazu Józefa Piłsudskiego.*

W sierpniu 1915 r. w wyniku działań wojennych, wycofały się z Chełma wojsko i urzędy rosyjskie (koniec rusyfikacji), a miasto zajęły wojska austriackie. Był to historyczny moment, który wykorzystały działające w konspiracji, polskie organizacje narodowowyzwoleńcze, wśród których znaleźli się bojownicy Polskiej Organizacji Wojskowej

W październiku 1915 r. zawiązał się pierwszy w Chełmie Oddział POW. Powstała też struktura organizacyjna POW, która w oparciu o powołane agendy prowadziła działalność:

1. Wydział Narodowy – (prowadził pracę uświadomienia narodowego i obywatelskiego);
2. Liga Kobiet – (tworzyła pomoc sanitarną przyszłym członkom i żołnierzom, również duchową i kulturalną);
3. Komitet Pomocy Materialnej – (propagował, aby społeczeństwo wspomagało materialnie tworzące się szeregi POW),
4. Towarzystwo Sportowe – (prowadziło zajęcia sportowe w celu przygotowania fizycznego, sprawnościowego i zdrowotnego przyszłych bojowników POW).

W grudniu 1915 r., rozkazem centralnym, powołano Chełmski Sztab POW, który pod tajną nazwą „*Piechur*" rozpoczął działalność w lokalu przy ul. Wojsławickiej nr 5. Został opracowany szczegółowy tajny plan pracy i przystąpiono do działalności organizacyjno-szkoleniowej w oparciu o plan:

1. Szerzenie idei (zwiększanie szefów POW),
2. Szkolenie instruktorów (zajęcia prowadzono w Szkole Filologicznej pod płaszczykiem kursów wieczorowych),
3. Ćwiczenia polowe (prowadzono w terenie krytym w lesie Pogórze obok miasta),
4. Wykłady o broni i strzelanie (prowadzone w lochach i piwnicach tzw. podziemi kredowych),
5. Ćw. taktyczno-bojowe (trasa Krasnystaw- Zamość- Chełm),
6. Służba łączności (prowadziła młodzież Szkoły Filologicznej pod nadzorem A. Kostrzanowskiego),
7. Dział artylerii (prowadzenie kółka spirytystycznego i szkolenie tematyczne),

8. Uniwersytet Ludowy (ogólne przygotowanie wiadomości),
9. Dom Ludowy (towarzystwo obywatelskie i rozrywkowo-kulturalne.

Chełmski Sztab POW, zjednoczył najszlachetniejszych ludzi dla dobra ojczyzny i wyzwolenia jej spod okupacji. POW, była pierwszą organizacją wojskową w Chełmie, która organizowała sportowe życie dla wojska i ich sprzymierzeńców pod hasłem „*powiększajmy szeregi POW, aby rosły, tężały, ćwicząc ciało i hartując ducha, poprzez ćwiczenia cielesne, gimnastykę wojskową i musztrę*". Chełmska Komenda POW, liczyła na młodzież chełmską a szczególnie na uczniów Szkoły Filologicznej. Wielu oficerów, byłych legionistów, stało się członkami i szkoleniowcami POW przekazując młodym bojownikom swoje doświadczenie.[2]

Jak wspominał Cyprian Odorkiewicz (1901-1966) ps. „Krybar" (żołnierz POW, AK i WP), „*To też gdy nadszedł zew POW tej tajemniczej organizacji komendanta, która miała szykować się do ostatecznej rozprawy z zaborcami nie brakowało w jej szeregach młodzieży naszego Gimnazjum. POW to druga nasza szkoła w Chełmie. I tak się w końcu stało, że godziny zakonspirowanych ćwiczeń wojskowych w POW były jakby dalszymi godzinami lekcji szkolnych. Jako członek tej organizacji wspominam naszych opiekunów i nauczycieli Gimnazjum, W. Uzdowskiego i J. Ulanowskiego oraz organizacyjnego lekarza Teofila Gniazdowskiego. Pamiętam jak dziś szkolenie, wyzwolenie, wojenka, I Płk Szwoleżerów, 35 Pułk Piechoty, 3 DAK, Siódemka Legionów i Ułanów Wołyńskich*".[3]

Szeregi członków i żołnierzy POW rosły wzmacniając pozycję w społeczeństwie. Zawiązała się współpraca POW z tworzącym się w Chełmie ruchem skautowo-harcerskim. Najliczniejsze i dozbrojone chełmskie oddziały POW zgrupowały się: w Gimnazjum i sztabach przy ul. Wojsławickiej nr 5 i ul. Lubelskiej nr 50. Za działalność byli aresztowani bojownicy POW: Kasperski, Stefański, Bukowski, Kopczyński, Osnurski i Wiórko.

---

2 . *„Kronika Nadbużańska"*. 1935.nr 8.s.2.

3 . C. Odorkiewicz *Pamiętne lata*. Jednodniówka 1918-1928. Chełm 1928.

Dnia 2 listopada 1918 r., ostatecznie rozbrojono resztki austriackich żołnierzy Chełm został wyzwolony i powrócił do Macierzy, uczestniczyli w tym m.in. żołnierze POW. Nie zabrakło ich również w walce w latach 1919\1920 z nawałnicą bolszewicką. Peowiacy weszli na stałe do Chełmskiego społeczeństwa.[4]

W wolnym Chełmie zostały sformowane i zadomowione dwa pułki, w 1919 r. 7 Pułk Piechoty Legionów i w 1920 r. 2 Pułk Artylerii Ciężkiej. Rozkaz Wodza Naczelnego z dnia 10 grudnia 1918 r., informował, że w tym dniu Polska Organizacja Wojskowa została rozwiązana po wykonaniu misji, wynikało to też z idei jej powołania.

Mimo rozkazu, dopiero w 1920 r. część jej żołnierzy weszła w struktury Chełmskiego garnizonu, osobowo w skład stanu pułków: 7 pp Leg. i 2 pac., a część utworzyła cywilną Kombatancką Organizację Związek Peowiaków, a wkrótce też powstało Koło Związku Peowiaków Powiatu Chełmskiego w Chełmie z siedzibą przy ul. Reformackiej nr 15. Prezesem koła został Stanisław Szeląg, który rozbudował związek i jego prestiż.

Peowiaccy poczuwali się do Zrzeszenia o charakterze, służby obywatelskiej, przyczyniając się do wzrostu potęgi Polski. Nadrzędnym jej celem było niesienie pomocy i wsparcia, rodzinom skrzywdzonym losami wojny oraz organizowanie życia sportowo-kulturalno-oświatowego. Organizowano też okolicznościowe coroczne zjazdy dla wskrzeszenia wielkich ideałów o które walczyli. Nie zabrakło Peowiaków przy tworzeniu Wojskowych Klubów Sportowych w Chełmie w 1920 r. przy 7 pp Leg. i 1922 r. przy 2 pac. i przy Garnizonie.[5]

Dnia 1 sierpnia 1926 r. w lokalu Okręgowego Związku Kółek Rolniczych (dawniej Sejmik) przy ul. Obłońskiej, odbył się Zjazd Legionistów i Peowiaków Powiatu Chełmskiego. Zjazd zaszczycił Prezes Okręgu Związku Legionistów Edward Kwiatkowski.[6]

4. K.P. Janczykowski. Arch. POW w Chełmie. Kwerenda Chełm 1985-1990.; *„Kronika Nadbużańska”*. 1935. nr 8.s.3

5. K.P. Janczykowski. Arch….tamże; R. Litwiński. *Materiały informacyjne Komisariatu Policji Państwowej w Chełmie*. Rocznik Chełmski Tom 9. Rok 2003. s. 391-407.

6. *„Zwierciadło”*. 1926. nr 46. s.2.

W 1929 r. odbyło się walne zebranie członków i sympatyków WKS-7 pp Leg., na którym byli obecni Peowiacy oraz 87 członków klubu. Wybrano nowy zarządu klubu: Prezesem WKS-7 pp Leg. został mjr Ferencowicz, Vice Prezesi kpt. Baczyński i kpt. Basiewicz, sekr. i skar. por. Tymkiewicz, gospodarzem i kierownikiem sekcji lekkoatletycznej por. Bielawski i sierż. Tkacz, sekcji piłki nożnej kpt. Godorski i sierż. Solarczyk, sekcji gier sportowych i narciarstwa kpt. Janikowski i sierż. Kociemba i sekcji strzeleckiej por. Seidler.

Przy WKS-7 pp Leg. działały też sekcje: kolarska, hippiczna, wycieczkowa i szermierki, na które mieli wpływ Peowiaccy. Szczególnie wspierali sekcję kolarską, która dzieliła się na amatorów i zawodowców, wycieczek rowerowych bliższych i dalszych.

Komisję rewizyjną tworzyli: lekarz mjr Neyman, por. Matlakiewicz, por. Marzec i sierż. Kowalski. Nowy Zarząd zaproponował, obszerny program sportowy, lepszej współpracy z młodzieżą, a do wydajniejszej współpracy usportowienia rodzin wojskowych włączono Związek Peowiaków. [7]

Dnia 13 stycznia 1935 r. odbył się Chełmie zjazd POW. Porządek dzienny Zjazdu Powiatowego Związku Peowiaków przedstawiał się następująco: 9.00 zbiórka na placu Rolnika przy ul. Pierackiego nr 41; 10.00 msza na Górce Katedralnej za poległych Peowiaków; 11.00 inauguracyjne posiedzenie w Państwowej Szkole Rzemieślniczej; 11.15-12.00 przerwa; 12.00-15.00 obrady zjazdu; 15.15 wspólny obiad uczestników zjazdu w Bursie szkoły.

Końcowy komunikat informował do większej współpracy z garnizonem w celu lepszego zabezpieczenia granic państwa i większy wysiłek dla lepszego wyszkolenia przyszłych obrońców ojczyzny.

Po wybuchu II wojny światowej w 1939 r., Związek Peowiaków zawiesił swoją działalność.[8]

7. *„Zwierciadło”*. 1929. nr 6. s.3.
8. *„Kronika Nadbużańska”*. 1935. nr 3.s.1.

Lista żołnierzy z 7 pp Leg. i 2 pac. należących też do sekcji kolarskiej Wojskowego Klubu Sportowego Garnizon Chełm. Listę podpisał Komendant Garnizonu płk. Lucjan Jasiński, Prezes WKS-Garnizon mjr. Grabiński i Sekretarz WKS-Garnizon plut. Krenc, Nr 256. L.dz.19\37, Chełm 8 i 9 kwietnia 1937 r.

Wykaz żołnierzy z 7 pp Leg., członków „WKS-Garnizon" Chełm, sekcji kolarskiej.

1. mjr. Władysław Sochacki. (ur.25.05.1895. Zwierzyniec. woj. Lubelskie).
2. ppor. Mieczysław Barszczyński. (ur.14.06.1907.Kałusów. woj. Wołyńskie.).
3. ppor. Ignacy Zarobkiewicz. (ur. 11.021909.Krzeczkowice. woj. Kieleckie.).
4. ppor. Lotar Dolega.(ur.19.06.1912.Szubin. woj. Pomorskie.).
5. ppor. Stanisław Sędziak. (ur.07.09.1913. Gwizdały. woj. Lubelskie.).
6. chor. Henryk Bałazy. (ur.19.02.1895.Cieslin. woj. Kieleckie.).
7. st. sierż. Franciszek Kłosowicz. (ur.27.02.1898.Leonów. pow. Gostynin.).
8. st. sierż. Antoni Liszka. (ur.08.08.1898.Dąbrowa. woj. Kieleckie.).
9. st. sierż. Jan Górniak. (ur.07.12.1895.Lutcza. woj. Lwowskie.).
10. st. sierż. Stanisław Osses. (ur.25.04.1895.Bolowice. pow. Nowy Tomyśl.).
11. st. sierż. Franciszek Pacek. (ur.12.11.1899.Firlej. woj. Lubelskie.).
12. st. sierż. Franciszek Kociemba. (ur.20.11.1900.Kościan. woj. Poznańskie.).
13. st. sierż. Wacław Skrobacz. (ur.28.09.1895.Wieluń. woj. Łódzkie.).
14. st. sierż. Jan Kaszczuk. (ur.25.09.1889.Ochoża. pow. Chełm.).
15. st. sierż. Jan Szewczyk. (ur.18.12.1895.Chełm. ul. Trubakowska 13.).
16. st. sierż. Zygmunt Papuszko (ur.17.05.1895.Nagórzanka. woj. Tarnopolskie.).
17. st. sierż. Władysław Stolarski. (ur.27.07.1897.Cięcina. woj. Krakowskie.).
18. st. sierż. Edward Woll. (ur.15.07.1901. Przemyśl. woj. Lwowskie.).
19. st. sierż. Jan Nowicki. (ur.02.01.1897.Łakoszn. woj. Warszawskie.).
20. st. sierż. Franciszek Zwolak.(ur.10.10.1894.Bielce. kraj Besarabia.).
21. sierż. Wacław Jagiełłowicz. (ur.25.09.1901.Miahkochody. Podole-Rosja.).
22. sierż. Stanisław Kulesza. (ur.28.08.1901.Otfinów. woj. Krakowskie.).
23. sierż. Józef Sałata. (ur.18.03.1898.Łódź.).
24. sierż. Jan Ostrowski. (ur.13.08.1899.Rybno. pow. Sochaczew.).
25. sierż. Roman Nowak. (ur.14.05.1900.Piotrków. woj. Łódzkie.).
26. sierż. Mieczysław Kartaszyński. (ur.09.12.1900.Siedliszcze. pow. Chełm.).

27. sierż. Stanisław Kaczor. (ur.05.04.1901.Lubasz. woj. Krakowskie.).
28. sierż. Bronisław Jędrowicz. (ur.19.11.1897.Dobra Wola. pow. Mława.).
29. sierż. Roman Wierzbięta. (ur.28.01.1898.Zaborz. pow. Miechów).
30. sierż. Bolesław Pietrzak. (ur.14.11.1901.Orłów. pow. Kutno.).
31. sierż. Józef Józefowicz. (ur.16.03.1900.Świerże.pow. Chełm.).
32. plut. Władysław Łukasiewicz. (ur.28.06.1904.Kamionka. pow. Lubartów.).
33. plut. Adam Listowski. (ur.18.11.1905.Trawniki. pow. Lublin.).
34. plut. Florian Kot. (ur.29.05.1905.Starościce. pow. Lublin.).
35. plut. Aleksander Kasperek. (ur.30.12.1902.Jawidz. pow. Lubartów.).
36. plut. Ignacy Bentkowski. (ur.14.05.1904.Jabłoszczyzna. gm. Miączyn.).
37. plut. Antoni Drążyk. (ur.11.06.1904.Lublin.).
38. plut. Bolesław Wachowski. (ur.18.10.1905.Ćmielów. pow. Lublin.).
39. kpr. Wiktor Wagner. (ur.31.05.1911.Częstochowa.).
40. kpr. Kazimierz Kryszan. (ur.02.08.1913.Ostrów. pow. Słonim.).
41. kpr. Marian Sitek. (ur.15.02.1910.).
42. kpr. Jan Osowski. (ur.25.03.1909.Piaski. pow. Chełm.).
43. kpr. Albin Konowałek. (ur.31.05.1904.Jaszczów. pow. Lublin.).
44. kpr. Ludomir Wojcieszek. (ur.25.11.1914.Starosielce. pow. Białystok.).
45. kpr. Antoni Nafalski. (ur. 25.02.1906.Strupin. pow. Chełm.).
46. kpr. Józef Dąblowski. (ur.24.12.1905.Ludwików. pow. Lubartów.).
47. kpr. Jan Kozdrój. (ur.01.05.1907.Stręczyn. pow. Chełm.).
48. kpr. Antoni Paczona. (ur.13.06.1907.Chełm. ul. Pilichonki.).
49. kpr. Stanisław Turek. (ur.01.08.1913.Węgleszyn. pow. Jędrzejów.).
50. kpr. Seweryn Fidecki. (ur.02.01.1912.)
51. kpr. Jan Raczkowski. (ur.03.11.1913.Połoneczka. pow. Stołpie.).
52. Władysław Biegański. (ur.19.10.1927.Warszawa.) syn ppłk.dypl.dr. St. Biegańskiego.
53. kpt. Mikołaj Artiuch. (ur.15.06.1900.Borysów. Rosja.).
54. kpt. Józef Dobija. (ur.19.01.1894.Buczkowice. woj. Krakowskie.).
55. plut. Julian Młodkowski. (ur. 22.12.1902.Mstów. pow. Częstochowa.).
56. plut. Mikołaj Kowalewski. (ur.14.09.1901.Police. pow. Sarny.).

Wykaz żołnierzy z 2 pac, członków „WKS-Garnizon" Chełm, sekcji kolarskiej.

1. kpt. Edmund Prost. (ur.18.10.1896.Wyszogród.).
2. por. Bolesław Lorentz. (ur.08.09.1907.Janiszewice.).
3. chor. Tadeusz Zgorzeliski.(ur.16.10.1892.Kraków.).
4. st.ogn. Stanisław Frąckowiak. (ur.21.03.1899.Dębno.).
5. st.ogn. Stanisław Szajowski. (ur.12.04.1891.Ciechanów.).
6. st.ogn. Wincenty Dorywalski. (ur.12.01.1893.Częstochowa.).
7. st.ogn. Walerian Wolski. (ur.15.12.1896.Mierzwin.).
8. st.ogn. Józef Sieniawski. (ur.28.10.1895.Hucisko.).
9. st.ogn. Franciszek Gryc. (ur.24.03.1898.Będzin.).
10. ogn. Ludwik Winiarczyk. (ur.21.12.1901.Kamionka.).
11. ogn. Franciszek Dziedziak. (ur.03.12.1898.Grzybów.).
12. ogn. Franciszek Kazimierski. (ur.05.05.1900.Strzyżów.).
13. ogn. Józef Słowik. (ur.24.10.1900.Uścimów.).
14. ogn. Stanisław Słowiński. (ur.01.05.1902.Mroczyn.).
15. ogn. Feliks Turowski. (ur.16.07.1900.Nowe Miasto.).
16. plut. Franciszek Stafiński. (ur.24.09.1901.Koczów.).
17. plut. Władysław Leszczyński. (ur.07.03.1906.Stopnica.).
18. plut. Bolesław Męczyński. (ur.09.05.1907.Chełm.).
19. plut. Napoleon Niedzwiecki. (ur.17.12.1906.Sewastopol.).
20. plut. Izydor Kurzeja. (ur.20.04.1906.Sosnowiec.).
21. plut. Piotr Lużyński. (ur.10.10.1906.Krzyszkowice.).
22. plut. Stefan Troncewicz. (ur.23.07.1906.Puchaczów.).
23. kpr. Stefan Kaliszuk. (ur.09.06.1906.Sobibór.).
24. kpr. Jan Zarzeczny. (ur.26.10.1909.Weglinek.).
25. kpr. Władysław Malik. (ur.17.1.1909.Mełgiew.).
26. kpr. Bolesław Kwak. (ur.09.06.1914.Trzydnik Duży.).
27. kpr. Julian Nitecki. (ur.19.02.1912.Nowe Miasto.).
28. kpr. Stanisław Kucharski. (ur.11.10.1914.Dobrzyca.).
29. kpr. Piotr Misiec. (ur.07.02.1912.Chełm.).[9]

9. Arch. Państwowe w Lublinie Oddział w Chełmie (dalej APLOCH).A.m.Ch.sygn.359.

2. Kolejowe Przysposobienie Wojskowe.

Znak rozpoznawczy KPW w Chełmie

Pierwsza informacja dotycząca poprowadzenia linii kolejowej przez Chełm pochodzi z 19\30 sierpnia 1872 r., przedstawia je pismo jakie wyszło z kancelarii namiestnika cara w Królestwie Polskim do gubernatora lubelskiego o budowie linii kolejowych, gdzie pod pozycją 4 wymieniono linię z Lublina przez Piaski i Chełm do Kowla.[10]

Po odzyskaniu niepodległości w listopadzie 1918 r. utworzono Dyrekcję Klei Państwowych w Radomiu. Chełm wraz z innymi liniami kolejowymi, płożonymi na wschód od Lublina, znalazł się pod zarządem Polskiego Kolejnictwa Wojskowego.[11]

10. Arch. Państwowe w Lublinie. Rząd Gubernialny Lubelski. Adm. II 1872. 25.
11. W. Wojasiewicz. *Mosty dróg żelaznych Królestwa Polskiego*. s.29.

Do 1921 r. Dyrekcja Radomska rozrosła się, sięgając wschodniej granicy Rzeczypospolitej, obejmując także Chełm i wschodnią część Nadwiślańskiej Kolei Żelaznej. Linia z Chełma do Brześcia znalazła się pod zarządem Dyrekcji Wileńskiej.[12]

Dowództwo Wołyńskich Kolei Wschodnich powstało w 1918 r., (czasowo) z siedzibą w Chełmie. Po zmianach strukturalnych w szkoleniu Przysposobienia Wojskowego, czyli policji kolejowej, początkowo nosiło nazwę Straży Kolejowej następnie Wojskowej Straży Kolejowej, a od 1921\1922 r. Kolejowego Przysposobienia Wojskowego.[13]

W tym czasie Chełm był stacją średniej wielkości, pracowało tu około 1.000 kolejarzy, do jej zadań należała też obsługa trasy dalekobieżnej, Chełm-Lwów, przez Chełm biegła kolei Nadwiślańska Lublin-Kowel i wiele innych.[14]

Stacja Chełm posiadała biura i warsztaty naprawy wagonów towarowych i elektrownię kolejową dla potrzeb obsługi stacji i dworca PKP. Chełmski węzeł kolejowy był największym zakładem pracy w mieście i okolicy i był liczącym się Związkiem Zawodowym.[15]

Kolejowe Przysposobienie Wojskowe (KPW) było organizacją zmilitaryzowaną mającą za zadania ochronę odcinków linii kolei, rozbudowy stacji i bezpieczeństwa podróżnych. Dynamiczny rozwój kolejnictwa w Chełmie był podyktowany planami przeniesienia z Radomia do Chełma Dyrekcji Kolei Wschodniej. W związku z tym w Chełmie przystąpiono do budowy dużego osiedla mieszkaniowego tzw. Osiedla Dyrekcja, wyłącznie dla pracowników kolei.

Idee panujące wśród pracowników kolei oraz wspólny cel działania, był tak duży, że wytworzył odrębny styl. Oddziaływał on na chełmskie społeczeństwo i na pracowników innych zakładów. Kolej w tym czasie w Polsce była wielką instytucją państwową mającą znaczny wpływ

12. *Dziesięciolecie Polskich Kolei Państwowych 1918-1928.* Warszawa 1928. s.322.
13. J. Grzela. Arch. Kwerenda i wywiad Chełm 1985 r. Wgląd w Akta Organizacyjne Powstania w Chełmie KPW 1921-1922 działające do 1939 r.
14. A. Adler. Nasze koleje. *W parowozowni i na szlaku.* Warszawa 1984. s.9.
15. *„Zwierciadło”* 1925. nr 20.

i rangę. KPW, będąca organizacją o charakterze wojskowym wymagała od swoich członków dużej sprawności fizycznej. Również codzienne ćwiczenia jako obowiązek, doprowadziły do dużego usportowienia pracowników kolei.

W latach 1923-1926 duży poziom sprawności fizycznej poszczególnych drużyn i hufców WF i PW KPW, doprowadziły do rywalizacji między nimi o miano najlepszej w Chełmskim Oddziale. Podnoszenie sprawności fizycznej każdej drużyny było oparte o system ćwiczeń z gimnastyki, musztry wojskowej i sprawności organizacyjnej, do której wchodziły, tory i przeszkody sprawnościowe, strzelanie, jazda konna, formy gier sportowych, biegi terenowe, ratownictwo oraz fechtunek.

Ciągła rywalizacja o miano najlepszej drużyny-hufca w Chełmskim Oddziale KPW, doprowadziła do powołania, w marcu 1929 r., Kolejowego Klubu Sportowego, Związku Zawodowych Kolejarzy, Kolejowego Przysposobienia Wojskowego, (KS KPW) Chełm. Powołanie KS KPW odbyło się na walnym zebraniu, połączonym z festynem sportowo-kulturalno-oświatowym. Spotkanie zaszczyciły władze, Okr. z DOPK Lublina, Chełma i Garnizonu oraz delegacje wszystkich organizacji działających w Chełmie.

Prezesem KS KPW został Smolak Komendant Chełmskiego Oddziału KPW, natomiast referentem działu sportowego Sielicki, referentem kulturalno-oświatowym Raszul, referentem działu odczytów Fałkowski i referentem działu muzycznego Suchoń.

Referat Działu Sportowego, utworzyły następujące sekcje, piłki nożnej, strzelecka, lekkoatletyczna, koszykówki, kolarska, siatkówki, ping-ponga, narciarska, wycieczkowa, hokeja na lodzie, gier i zabaw świetlicowych oraz krajoznawczo-turystyczna. Utworzono też świetlicę, powołano orkiestrę i zbudowano boisko sportowe.[16]

W październiku 1929 r. KS KPW przy Oddziale Chełm liczył 100 członków i w wyniku dobrej pracy sportowo-obywatelsko-społecznej otrzymał od naczelnika, duże pomieszczenie na świetlicę i swoją siedzibę tzw. Dom Kolejarza przy ul. Kolejowej nr 59 naprzeciw dworca. Przy

16. W. A. Kozłowski. *Dzieje kultury fizycznej na ziemi chełmskiej*. Chełm 1994. s. 48-49.

Oddziale KPW w Chełmie prowadziło też działalność, koło KPW i ognisko KPW Chełm. Prezesem koła KPW, został działacz kolejowy Raszul. Natomiast prezesem ogniska KPW został Karol Wasylkiewicz, a sekretarzem Stanisław Sikora. Przy kole KPW działało Stowarzyszenie Rodzina Kolejowa Koło Chełm Nr1, prezesem był Jerzy Prochal.

Koło KPW, odegrało ważną rolę w Chełmskim Oddziale KPW, w mieście, DOKP, Okr., i wśród rodzin kolejarzy, a zostało założone równolegle z KS KPW. Koło posiadało boisko sportowe, plac zabaw i teren do uprawiania lekkiej atletyki. W rocznicę działalności w 1930 r. Prezes Oddziału powiedział „*Praca społeczna, sportowa i obywatelska rozpoczyna się w szeregach kolejarzy. Powstała w 1929 r. organizacja Koło Kolejowego Przysposobienia Wojskowego w Chełmie z Prezesem Raszulem na czele liczy sobie 90 osób, przeważnie ze sfer robotniczych i rzemieślniczych. Zaznaczyć należy, że kolejarze będąc nie zabarwieni żadnym duchem partyjnym, przejęci natomiast duchem obywatelskim w myśl ideologii Marszałka J. Piłsudskiego, w KPW mogą zawsze dużo i dobrze zdziałać, tak dla pożytku ogólnego jak i dla siebie samych”.*

Dnia 1 października 1930 r. Koło KPW otrzymało własną świetlicę w Domu Kolejowym obok dworca, powołano też referaty: referat przysposobienia wojskowego prowadził Eugeniusz Janik; referat sekcji sportowych Sielicki; referat kulturalno-oświatowy prezes Raszul; sekcję odczytową Fałkowski; sekcję muzyczną Suchoń i referat bratniej pomocy Troczewski. Najbardziej aktywne były, referat kulturalno-oświatowy, sekcja odczytów, sekcja muzyczna i sekcja sportowa.

Odczyty popularno-naukowe o Polsce, o sprawach społecznych, sportowych i zdrowotnych w każdy czwartek wygłaszali, nauczyciel Gim. Michał Kińczyk, redaktor „*Zwierciadła*” Edward Odorkiewicz i referenci Matuszewski i Suchoń. Co roku w świetlicy koła odbywały się uroczyste wieczory tradycyjnego opłatka, które zaszczycały władze miejskie i wojskowe oraz ks. kap. St. Warchałowski, do wtóru przygrywała orkiestra dyrygenta Suchonia.

Świetlica koła KPW, była ważnym miejscem i ogniwem w tworzeniu i rozwoju ruchu sportowego, kulturowego i wychowawczego wśród rodzin kolejarzy i środowiska miejskiego (w zdrowiu, sprawności higieny

i kultury). Instruktorzy świetlicowi organizowali, gry i zabawy, gry świetlicowe, imprezy i zabawy na świeżym powietrzu jak zawody, festyny, wycieczki i turnieje.

Wychowanie fizyczne jako system ćwiczeń zdrowotnych miało dominujące znaczenie w powołaniu przy Kole KPW następujących sekcji: wycieczkowej, turystycznej, kolarskiej (cyklistów) i gier sportowych. Referat sekcji sportowej prowadził też wiele akcji na rzecz młodzieży środowiska miejskiego i powiatu. Najbardziej cieszyły się akcje pomocy biednym i sierotom, dożywianie oraz wycieczki i rajdy piesze i rowerowe.

Znaczące miejsce w kole, miała sekcja krajoznawczo-turystyczna i kolarska. Organizowały wiele wycieczek, rajdów i wyścigów w mieście i regionie, za które były przyznawane stopnie i punkty sprawności. Członkowie tych sekcji mieli prawo uczestniczyć we wszelkich imprezach rangi KPW i DOKP. Działalność koła KPW i świetlicy wspomagali finansowo, prezydent, starosta, wojsko i organizacje.[17]

Wiosną 1933 r. Chełmski Oddział KPW zorganizował rewię-pokaz dorobku osiągnięć pracy, z okazji ogólnopolskiego święta KPW. Jednocześnie zbiegły się dwie uroczystości, poświecenie nowo otrzymanego sztandaru ogniska KPW i oddania do użytku nowoczesnej i wszechstronnej strzelnicy KPW w Chełmie.

W obecności kompanii honorowej KPW, w galowych mundurach kolejowych na dworcu zaproszonych gości witał Komitet Powitalny Funduszu Sztandaru, w skład którego weszli przedstawiciele, z Okręgu DOKP z ogniska KPW Chełm dyr. Linowski, inż. Plinkiewicz, inż. Janczur, inspektor Mazurek i prezes ogniska KPW Szczygielski. Wśród zaproszonych gości: ppłk. Kominkowski z ministerstwa komunikacji, dyr. Bałtycki z Lubelskiego DOKP w asyście naczelników wydziałów. chełmskie władze wojskowe reprezentował d-ca garnizonu płk. Kreiss w asyście oficerów 7 pp Leg. i 2 pac.

Podczas uroczystości od zgromadzonych oddziałów raport przyjął poseł Starzak prezes Zarządu Głównego KPW w asyście płk. Grefnera szefa okręgowego WF, mszę odprawił ks. kan. Kosior, mowę uroczystą poświęcenia sztandaru i strzelnicy dokonał ks. kap. mjr St. Warchałowski.

17. *„Zwierciadło”*. 1930. nr 49. s. 4.; R. Litwiński. Materiały….tamże. s. 391-407.

Po uroczystościach na bocznicy kolejowej, Kompania Chełmskiego Oddziału KPW dała popis sprawności fizyczno-militarnej i przydatności technicznej. Swoją pracę i musztrę prezentowali instruktorzy wojskowi WF i PW, Mazurek, Troczewski, Szczygielski, Wojnicz, Borowicz, Smolak, Reut i Mizeracki.

Po zakończonym pokazie zaproszeni goście i asysty przeszły na nowy obiekt, aby dokonać uroczystego otwarcia strzelnicy KPW. Piękną ozdobą części popisowej na strzelnicy stanowił Pierwszy Żeński Oddział KPW z Komendantką M. Rudnicką, który dał popis musztry paradnej. Po pokazie każdy zaproszony gość oddał honorowy strzał. Po uroczystościach odbyła się ogólna zabawa i festyn, a wieczorem w świetlicy wręczenie medali.[18]

Strzelnica Oddziału KPW, okazała się wspaniałym obiektem, tu organizowane były prawie wszystkie zawody strzeleckie. Tu szkolili się zawodnicy chełmskich organizacji, „Sokoła", „Strzelca", TUR, Hufca WF i PW oraz rzadziej żydowskich klubów i kół sportowych. W porozumieniu z Naczelnikiem Oddziału KPW i pod opieką instruktorów WF i PW z KPW, strzelnicę udostępniano miastu i młodzieży szkolnej.

Bardzo aktywnie od 1934 r. prowadziło działalność Koło Krajoznawczo-Turystyczne przy Oddziale KPW Chełm, zrzeszone w Lubelskim DOKP i Okręgowym Związku Oddziałów PTK. Członkowie Koła uczestniczyli w wielu pieszych i rowerowych wędrówkach i wycieczkach po okolicy i regionie, najciekawsze prowadziły jednak do Zakopanego na narty. Duży wpływ na aktywność koła miał Jan Grzela, instruktor-działacz KPW oraz przewodnik krajoznawczo-turystyczny. Koło za osiągnięcia było odznaczone przez okr. i krajowe władze DOKP, KPW i PTK. [19]

Wiosną 1934 r. Chełmski Oddział KPW, szczególnie obchodził Ogólnopolskie Święto Pracy KPW. Uroczystość ta była wspaniałą otoczką do obchodów związanych z oddaniem do użytku pięknego stadionu sportowego KS KPW. Stadion wybudowano dzięki wytężonej pracy członków i sympatyków, KS, Oddziału Koła i Ogniska KPW, miał on służyć nie tylko kolejarzom, ale i społeczeństwu chełmskiemu, a młodzieży przede wszystkim.

18. *„Kronika Nadbużańska"* 1933. nr 23. s. 1.

19. J. Grzela. Arch….tamże. KPW w Chełmie 1926-1939. Maszynopis 40 stron.

Uroczystość rozpoczęła się o 10.00 mszą odprawioną przez ks. kap. mjr. Warchałowskiego, w której uczestniczyły hufce i poczty sztandarowe, Związku Legionów Młodych, ZS „Strzelec", Towarzystwa Przyjaciół Związku Strzeleckiego i wiele innych delegacji. Raport przyjmował prezes Chełmskiego Ogniska KPW Szczygielski, a przeglądu kompanii dokonał Komendant KPW Leśkiewicz.

W części sportowo-sprawnościowej jako pierwszy odbył się turniej piłki siatkowej, gdzie w finale spotkały się drużyny z Oddziału Strzeleckiego z Dorohuska, z Seminarium Męskiego i Ogniska KPW w Chełmie. Po grach odbyły się zawody lekkoatletyczne w konkurencjach: 100m, skok w dal i wzwyż, rzuty kulą i granatem, a na zakończenie biegi sztafetowe i tor sprawnościowy. Wieczorem odbyła się akademia podsumowująca i wręczanie nagród oraz zabawa, a na zakończenie odbył się koncert muzyczny i wystawienie sztuki. [20]

Znaczne osiągnięcia w pracy szkoleniowo-organizacyjnej miała sekcja kolarska Koła Sportowego KPW Chełm. Częste wycieczki i rajdy rowerowe z udziałem członków KPW, doprowadziły do ich dużego poziomu wyczynowego, brali też udział we wszystkich biegach kolarskich dla amatorów okręgu lubelskiego.

Najlepszym kolarzem szosowym z licencją zawodowca był Jan Grzela, reprezentant i członek kadry Chełma, Lublina DOKP i KPW, był też członkiem kadry krajowej Zrzeszenia KPW. W 1936 r. w Radomiu na zawodach kolarskich Zrzeszenia KPW w biegu kolarskim-klasycznym w klasie starszych zajął I miejsce i zdobył złoty medal wynikiem 1.57,21"06 godz.

Od 1935 r. KS KPW przy Oddziale Chełm miał zgłoszone sekcje, lekkiej atletyki i piłki nożnej, w Okręgowych Związkach w Lublinie. Reprezentanci lekkiej atletyki występowali w lidze okręgowej, do najlepszych należeli: Edward Górecki rzut kulą i oszczepem, Zygmunt Lechman skok wzwyż, Jerzy Łozowski, Jan Grzela, Anna Izdebka i Janina Maziarz biegi.

Natomiast drużyna piłkarska występowała w klasie B, w składzie, Władysław Sadowski, Władysław Woronowicz, Franciszek Skiba, Jan Kraczkowski, Loen Wawrzycki, Stanisław Kociuba, Eugeniusz Warszawa,

20. *„Kronika Nadbużańska"* 1934.nr 2.s.2.

Bolesław Pietrzykowski, Jerzy Krasudzki, Jerzy Dmowski, Kola Tarasiuk, Mieczysław Mazurek, Zdzisław Wojciechowski, Zygmunt Berezecki, Mieczysław Bombol, Mieczysław Dobrowolski, Lucjan Chwedorczuk, Janusz Trześniewski, Stanisław Charczuk, Marian Kowalczyk, Kola Jusiak, Jan Chmielarz i Jan Puchowski. [21]

Zimą 15 stycznia 1939 r. Koło Sportowe „Zdrów" przy Państwowym Liceum Pedagogicznym Męskim w Chełmie rozegrało towarzyski mecz hokeja na lodzie z drużyną „Hockey", Dyrekcyjnego Klubu Sportowego. Mecz miał ciekawy przebieg i zakończył się wynikiem 8:1 (4:1, 3:0, 1:0) dla KS „Zdrów" był rozegrany na lodowisku kolejowym. Drużyna hokejowa z KPW istniała od 1935 r. grupowała członków KPW i była zrzeszona w Okręgowym Związku KPW w Lublinie. Uczestniczyła również w rozgrywkach Lubelskiego DOKP i KPW i o puchar Naczelnika KPW. Mecz hokejowy (jak wynika z kroniki) był ostatnią imprezą sportową organizowaną przez Chełmski Oddział i KS KPW, przed wybuchem II wojny światowej. Z chwilą wybuchu II wojny światowej w 1939 r. Kolejowe Przysposobienie Wojskowe zostało rozwiązane.[22]

Lista członków zwyczajnych i nadzwyczajnych sekcji kolarskiej Ogniska KS KPW Chełm, na sezon 1936 r., dla uzyskania numerków rowerowych. Sekcja kolarska została założona przy KS KPW w 1929 r., a rozwiązana w 1939 r.

1. Wł. Szuchniewicz (ur.14.02.1888.Kielce.). PKP. Kolejowa 121 m 4.
2. Zbigniew Rut. (ur.20.09.1919.Końskie.). Dom Kolejarza. Kolejowa 121.
3. Mieczysław Borowicz.(ur.07.11.1900.Warszawa.).PKP. Katedralna 6.
4. Ludwik Szwarc.(ur.26.07.1922.Kiwczel,pow.Łuck.). Dom Kolejarza.
5. Romuald Kisielewski.(ur.20.09.1922.Siedliszcze.).PKP. Bohdanowicza 1.
6. Józef Ulatowski.(ur.12.02.1887.Kowel.).Kasjer. Dom Kolejarza.
7. Piotr Gradziński.(ur.29.06.1891.Ruda Opalin.). Telegrafista. Dom Kolejarza.
8. Stanisław Pawliczuk.(ur.19.03.1903.Zawadówka.).Telegrafista.Kolejowa 70.
9. Czesław Chyliński.(ur.21.07.1903.Chełm.).Telegrafista.Kolejowa 42 a.

21. W.A. Kozłowski. *Dzieje*...tamże. s.57-58.
22. Kronika Koła Sportowego *Zdrów* przy Państwowym Liceum Pedagogicznym w Chełmie Lubelskim lata 1937-1938 i 1938-1939. s.28-29.

10. Józef Dziaduszyński.(ur.01.10.1893.Chełm.).PKP. Bohdanowicza 3.
11. Aleksander Radek. (ur.28.03.1899.Ruda Opalin.).Kancelista.Kolejowa 74.
12. Wiaczesław Frołowicz.(ur.23.09.1895.Pińsk.).PKP. Pocztowa 66.
13. Władysław Futa. (ur.16.06.1890.Biskupice.). Konduktor. Kolejowa 40
14. Antoni Wołkowiecki. (ur.08.01.1891.Bratucice.). Kontroler.Kolejowa 70.
15. Franciszek Wyszogrodzki. (ur.09.12.1891.Karczówka.).PKP.Kolejowa 17a.
16. Stanisław Grabowski.(ur.08.05.1891.Biała Podlaska.). PKP. Kolejowa 47.
17. Władysław Dąbki. (ur.02.01.1895.Krzywda.). Konduktor. Kolejowa 82.
18. Kaz. Kancyrski.(ur.09.02.1887.Krzemieniec Wołyński.). PKP. Wołyńska 28.
19. Stanisław Skowroński. (ur.26.06.1894.Rejowiec.). Konduktor. Kolejowa 50.
20. Leonarda Skowrońska.(ur.31.01.1899.Chełm.). żona konduktora. Kolejowa 50.
21. Karol Liach.(ur.21.10.1903.Chełm.). Kolejowa 122.
22. Antoni Jurczuk.(ur.19.10.1909.Chełm.). Pułaskiego 9.
23. Karol Korzeniowski.(ur.09.05.1896.Tmojca). Chłodna 10.
24. Wacław Klepko.(ur.21.10.1897.Lublin.). Stacja kolejowa.
25. Stanizław Sikora.(ur.09.04.1908.Włodawa.). Kolejowa 40.
26. Jan Grzela.(ur.04.12.1905.Chełm.). Pcztowa 64.
27. Marian Suchoń.(ur.09.10.1922.Chełm.). Jordana 31b.
28.Zygmunt Wawrzycki.(ur.10.09.1908.Kanie.).Przedmieście Trubaków1.
29.Jan Wawrzycki.(ur.02.06.1913.Minkowice.).Przedmieście Trubaków1.
30.Karol Wasylkiewicz.(ur.28.11.1888.Stryj.).Bydgoska1.
31.Anna Wasylkiewicz.(ur.29.08.1898.Nowy Sącz.). Bydgoska1.
32.Janina Majewska. (ur.04.02.1913.Bogusławka.). Bohdanowicza3.
33.Jrena Andrulewiczówna.(ur.18.12.1913.Krym.).Górka Katedalna23.
34.Edmund Troczewski.(ur.07.11.1886.Siedlce.).Dom Kolejarza29.
35.Jerzy Frankiewicz.(ur.11.12.1921.Skarżysko Kamienna). Dom Kolejarza15.
36.Wiktor Harczuk.(ur.17.09.1906.Zpetucze).Bydgoska23.
37.Józef Mróz.(ur.18.09.1908.Stara Wieś.).Górka Katedralna2.
38.Władysław Klimowski. (ur.23.03.1910.Siedliszcze.). Pirackiego8.
39.Grzegorz Augustowski.(ur.25.01.1907.Ilubin.).Szpitalna9.
40.Jan Duduś.(ur.27.03.1908.Gardzienice.).Jordana10.
41.Mikołaj Fedon.(ur.05.08.1912.Chełm.).Pilichonki60.
42.Henryk Wysocki.(ur.17.01.1909.Siennica Różana.). Hrubieszowska80.
43.Witold Rybak.(ur.25.01.1912.Chełm.).Kolejowa70b.

44.Bronisław Skóra.(ur.28.09.1913.Czarema.).Katedralna2.
45.Bolesław Autoniewicz. (ur.02.01.1893.Martynówka). ks.Brzózki5.
46.Stanisław Kociuba.(ur.03.03.1918.).Dom Kolejarza73.
47.Tadeusz Kokoszko. (ur.03.03.1919.Rejowiec.).Trubakowska15.
48.Mieczysław Małysz.(ur.30.11.1916.Lublin.).ks.Brzózki5.
49.Józef Szewczyk.(ur.15.05.1909.).Chełm.
50.Albin Radomski.(ur.01.03.1885.Warszawa.).Kolejowa48.
51. Kazimierz Chodlewski. (ur.05.07.1910.Puławy.). Grunwaldzka.
52.Stanisław Rachwalski.(ur.12.11.1908.).Os. St.Chełm57.
53.Antoni Pawelec.(ur.16.11.1910.Chełm.).Zacisze13.
54.Mikałaj Terpiłowski. (ur.14.01.1914.Rokitur-Rosja.). Os.St.Chełm183.
55.Józef Wesołowski. (ur.13.03.1894.Lechiszów.). Os.St.Chełm29.
56.Bronisław Kaniurski. (ur.12.10.1900.Chlewnicz.). Bydgoska23.
57.Mikołaj Halicki.(ur.11.03.1900.Chełm.).Obłońska32.
58.Jan Aftanas.(ur.05.12.1892.Warszawa.).Pl.Żwirki3.

Listę zatwierdził prezydent miasta Chełma,
Tadeusz Tomaszewski, 19 maja 1936 r. [23]

23. APLOCH. Akta Ewidencyjne Dorożek. sygn.354.

3 . Pocztowe Przysposobienie Wojskowe.

Po zmianach strukturalnych w zarządzaniu Pocztą Polską a szczególnie w systemie Przysposobienia Wojskowego, czyli szkoleniu policji pocztowej po 1918 r., początkowo była to Straż Pocztowa, od 1921 r. po reorganizacji już jako Pocztowe Przysposobienie Wojskowe (PPW). PPW było ważną organizacją dla obronności i bezpieczeństwa państwa w dziedzinie zagadnień jaką jest poczta, telegraf i telefon, ogólnie mówiąc – służba łączności.

Poczta w tym czasie w Polsce była wielką instytucją państwową mającą znaczny wpływ i rangę. PPW, będąca organizacją o charakterze wojskowym wymagała od swoich członków dużej sprawności fizycznej. Również codzienne ćwiczenia jako obowiązek, doprowadziły do dużego usportowienia pracowników. Idee panujące wśród pracowników poczty oraz wspólny cel działania, był tak duże, że wytworzyły one odrębny styl.

Nad specjalistycznym wyszkoleniem członka PPW, pracowali instruktorzy WF i PW. W latach 1923-1929 istniała rywalizacja między poszczególnymi drużynami-hufcami PPW, o miano najlepszej w okręgu chełmskim. Na ogólne i specjalne przygotowanie członka PPW miały wpływ następujące działy sprawnościowe: strzelanie, musztra, fechtunek, ratownictwo, tory sprawnościowe, dyscypliny sportowe i biegi terenowe.

Od 1925 r. Naczelnik Poczty i PPW Chełm, nawiązał współpracę z organizacjami, TUR, KPW, ZS „Strzelec" i 7 pp Leg., wywodziło się to z paramilitarno-tajnego charakteru słuzby PPW i ograniczenia kontaktów sportowych z podobnymi organizacjami.

Od 1930 r. Naczelnictwo Chełmskiego Okręgu PPW, w celu podniesienia sprawności pocztowca w rejonie, nasiliło kontakty sportowe z podległymi Terenowymi Oddziałami PPW z Krasnegostawu, Włodawy i Lubomla. Miało to też odbicie w rywalizacji o miano najlepszej placówki i o puchar Naczelnika Wschodniego Okręgu PPW. Z tego powodu prezes naczelnik oddziału PPW Chełm Jan Ślubowski, przy gm. poczcie w Chełmie przy ul. Obłońskiej nr 20, przekazał do użytku organizacyjne obiekty, świetlicę, boisko i strzelnicę oraz plac musztry i ćwiczeń.

Przy Poczcie Chełmskiej przy ul. Obłońska nr 20 działały broniąc interesów pracowniczych zrzeszone dwie organizacje:
1. Związek Pracowników Pocztowych Telegraficznych i Telefonicznych Rzeczypospolitej Polskiej, prezesem oddziału chełmskiego był Metody Juszczuk;
2) Związek Niższych Pracowników Pocztowych, Telegraficznych i Telefonicznych Rzeczypospolitej Polskiej, prezesem oddziału chełmskiego był Józef Gierucki.[24]

W maju 1935 r. Chełmski Oddział Poczty i PPW, obchodził uroczyście swoje pierwsze święto PPW, *„które stało się wielką rewią, dorobku w Przysposobieniu Wojskowym i Sprawności Specjalistycznej Pocztowca Chełmskiego, uroczystości rozpoczęły się na placu sportowo-musztrowym Chełmskiego PPW, w strojach galowych i sportowych. Raport odebrał Delegat Zarządu Okręgu PPW Kamecki w towarzystwie Prezesa Naczelnika Oddziału w Chełmie Jana Ślubowskiego od Tadeusza Skąpskiego Wice-Naczelnika Obwodu Poczty i PPW w Chełmie. Natomiast raport gotowości pododdziałów i drużyn PPW, do musztry paradnej, zawodów specjalistycznych brygad i konkurencji sportowych, obu naczelnikom złożył dyżurny inspektor wyszkolenia J. Górnicz."*

24. J. Grzela. Arch….tamże. Materiały dotyczące kontaktów z PPW w Chełmie do 1939 r.; R. Litwiński. Materiały….tamże. s. 391-407.

Po uroczystościach przystąpiono do konkurencji sportowych, z których pierwszą było strzelanie z wiatrówki na strzelnicy oddziałowej. W łącznej konkurencji specjalistycznego strzelania W-2 i W-9, wygrał Wł. Synowiec 228 pkt. przed P. Jaroszkiewiczem 226 pkt. i Al. Kućmirowskim 226 pkt. W konkurencji ogólnej zwyciężył W. Halej 178 pkt. przed Wł. Synowcem 178 pkt.(mniej 10). W strzelaniu żeńskim wygrała J. Tarczyńska 125 pkt. przed J. Kowalską 99 pkt.

W biegu kolarskim na dystansie 30 km. startowało 8 zawodników, trasa wiodła szosą Chełm - Hrubieszów ze startem sprzed szpitala św. Mikołaja. W wyścigu zwyciężył St. Badylak. 1.07,30 godz., drugi był Zenon Pięknik (1.09,30), trzeci Włodzimierz Treczyński (1.10), do mety kolejno przybyli: Stanisław Szeszlak (1.10,40), Stanisław Wapniarz (1.17,50), Teodor Paszczuk (1.19,20), Kazimierz Jurczuk (1.23,40) i Roman Binkiewicz (1.32).

Wieczorem w świetlicy koła PPW odbyło się uroczyste wręczenie nagród zwycięzcom, dekorował delegat Kamecki, który zachęcał do dalszej twórczej pracy obywatelskiej dla państwa i obrony jego granic. Wysoko oceniono pracę Jana Górnicza instruktora wyszkolenia oddziału, referentów kulturalno-oświatowych A. Gierynga i R. Wielnowskiego i komisje sędziowskie kolarską i strzelecką, którym przewodniczyli Skąpski i Wiączkowski.

Za wybitne osiągnięcia wyróżniony został Prezes Naczelnik Oddziału w Chełmie Jan Ślubwski za wkład pracy dla rozwoju służby pocztowca oraz 70 członków Oddziału i w placówkach podległych, Krasnymstawie, Włodawie i Lubomlu.

Na zakończenie imprezy delegat Skąpski powiedział, *„Ramy dotychczasowej pracy wyszkoleniowej, objęły grupy budowlaną, eksploatacyjną i teletechniczną a osiągnięte wyniki dają najlepsze świadectwo dobrze spełnionego obowiązku. Równolegle jest na szeroką skalę uprawiany sport, jak kolarstwo, wolna atletyka, siatkówka itd., a przede wszystkim odbywa się intensywne wyszkolenie strzeleckie. To też czarno-błękitne barwy PPW, są dziś i synonimem pracy, karności i obowiązku i nie będzie przesadą gdy stwierdzimy iż w ogólnym kompleksie naszych organizacji, Przysposobienie Wojskowe Pocztowców zdobyło jedno z poważniejszych miejsc”.*

Równolegle ze świętem PPW w Chełmie, odbywała się w Warszawie tzw. „Olimpiada" jako *„Pierwsze Ogólnopolskie Święto Sportowe PPW"*. W imprezie tej uczestniczyła zawodniczka PPW Chełm, Maria Zaleska, która w trójboju kobiecym zdobyła czołowe miejsce, awansując na olimpiadę do Warszawy, wygrała eliminacje okręgowe PPW w Lublinie.[25]

Przeważnie wczesną jesienią pracownicy poczty, telegramów i telefonów obchodzą swoje doroczne święto pocztowca i PPW. Święta te stały się egzaminem z całorocznej pracy ujętej w planowe ramy zajęć, poza ciężką i odpowiedzialną pracą zawodową.

„Jesienią 1937 r. Święto Pocztowca i PPW, obchodził również Chełmski Oddział Pocztowy. Otwarcia uroczystości dokonał Naczelnik Okręgu Lubelskiego w asyście władz poczty, miasta i wojska. Po złożeniu raportu i podniesieniu na maszt bandery przy dźwiękach hymnu państwowego, odbyły się zawody sportowe, strzeleckie z karabinku wojskowego i łuku do których awansowało 56 zawodników."

W strzelaniu z kbk wygrał A. Podkowiński z PPW Włodawa 85 pkt. (na 100 możliwych), drugi był St. Badylak z PPW Chełm 77 pkt. W grupie pań wygrała Irena Kowalska 75 pkt.

W konkurencji T-1 w strzelaniu z łuku rewelacją była Stanisława Błotnicka, wygrała 73\135 pkt., druga była Irena Kowalska 55\135 pkt. W tej samej konkurencji wśród panów, zwyciężył Tadeusz Król 103\135 pkt. W konkurencji technicznej, w budowie linii trakcji telefonicznej wygrała, drużyna budowlana nr 18, która w czasie 90 minut wybudowała odcinek linii telefonicznej.

W zawodach lekkoatletycznych: Błażejczyk wygrał, skok w dal 5.57m., skok wzwyż 150cm. i rzut dyskiem 34.64m., a rzut kulą wygrał Lisek 10.68m. W grach walka była zacięta, w finale koszykówki PPW Chełm pokonał PPW Lublin 39:23, a w finale siatkówki PPW Lublin pokonał PPW Chełm 2:1. Wspólny obiad zakończył część uroczystości.

W godzinach popołudniowych w oddziałowej świetlicy wręczył pamiątki, znaczki i medale szef okręgu PPW Kamecki, który wysoko

25. *"Kronika Nadbużańska"*. 1935. nr 41. s.3.

ocenił poziom imprezy, i wyróżnił Chełmski Oddział i Koło PPW zaliczając go do grona najlepszych w Okręgu mianując jednocześnie do Ogólnopolskiej Nagrody Centrali PPW. W tej formie i w tych strukturach Chełmski Oddział Poczty i Pocztowe Przysposobienie Wojskowe, prowadziło działalność do wybuchu II wojny światowej w 1939 r.[26]

26. *„Kronika Nadbużańska”*. 1937. nr 41. s.2.

Powiat Chełmski Guberni Lubelskiej

z Dziennika Wschodniego

Rozdział II

Organizacje paramilitarne na Ziemii Chełmskiej w latach 1918-1939

Mapa Guberni Chełmskiej z 1913 roku

1. Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”.

Znak rozpoznawczy
Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Chełmie

Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”, Polska organizacja – patriotyczno-paramilitarna, polityczno-gimnastyczna i sportowo-wychowawcza, została założona w 1867 r. w czasie zaboru we Lwowie (pierwsze „Gniazdo” założyła grupa byłych uczestników powstania styczniowego).

(Pierwsze gniazdo w zaborze pruskim powstało w 1884 r. w Inowrocławiu, kolejno w 1886 r. w Poznaniu i Bydgoszczy. W zaborze rosyjskim Sokół działał od 1905 r. nielegalnie i od 1906 r. prawie legalnie. Gniazda Sokoła powstawały także od 1885 r. na terenie Rzeszy Niemieckiej. Od 1904 r. „Sokół” był pod silnym wpływem Narodowej Demokracji).

„*Sokół*" swoją działalność wyzwoleńczą, oświatową, zdrowotną i sportową, prowadził w terenie w oparciu o koła zwane „Gniazdami". Redagował również polityczno-programowe wydawnictwa, w latach 1881-1939 „Przewodnik Gimnastyczny Sokół" i w latach 1902-1939 „*Sokół*" i „*Sokół Polski*".[27]

W czasie zaborów „Sokół" prowadził poprzez swoje „Gniazda" pracę kulturalno-oświatową, a przede wszystkim organizował ogólnopolskie zloty (sportowe), które miały charakter przeglądu sprawności fizycznej poszczególnych rejonów Polski. W okresie zaborów ogólnopolskie zloty „*Sokoła*" były spektakularnymi igrzyskami i dowodem jedności narodu polskiego a zarazem sprawdzianem i manifestacją sprawności militarnej w dążeniach do niepodległości Polski.

Po 1906 r. „*Sokół*" stał się organizacją paramilitarną, dążącą do niepodległości Polski w duchu ideologii narodowej demokracji. Podstawowe formy działania „*Sokoła*" opierały się na dwóch płaszczyznach, wychowania obywatela silnego i zdrowego oraz mądrego i światłego przydatnego do zawodu i obrony.[28]

Zalążków chełmskiego „*Sokoła*" należy dopatrywać się w 1906 r. Ze względów na obostrzenia ukazów carskich, dotyczących zakazów działalności związków i stowarzyszeń polskich, próby i zabiegi zmierzające do utworzenia „*Sokoła*" w Chełmie prowadzone były w głębokiej konspiracji.[29]

Idee „*Sokoła*" miały wielkie znaczenie, w uświadomieniu społeczeństwu zgnębionemu latami zaborów i rusyfikacji, pamiętać o polskich wartościach narodowych. Promieniowały one z Warszawy z Centrali-Sokoła, również i z lubelskiego „*Gniazda*" zwierzchniego.[30]

Od 1906 r. aktywnie patriotyczna ludność Chełma i okolicy a młodzież przede wszystkim, pomimo zakazów organizowała się w komplety i ruch regionalno-narodowy. Gdzie poprzez wycieczki krajoznawcze po mieście

27. W. Lipoński. *Humanistyczna Encyklopedia Sportu*. Warszawa 1987. s.308-309.
28. P*amiętnik V Zlotu Sokolstwa Polskiego w Krakowie w dniach 14-16 lipca 1910 r.* Lwów 1911 r. s.4-6.
29. T. Mencel. *Lublin w okresie walk narodowowyzwoleńczych 1795-1864.* Lublin 1967 s.5.
30. *"Głos Lubelski"*. 1921. nr 88. s. 6.; 1927. nr 138. s. 8.

i w terenie, na okolicznościowych świętach folkloru lokalnego, śpiewano i tańczono ludowe polskie pieśni, i podtrzymywano ducha polskości.

Pierwsze konspiracyjne spotkanie, działaczy miejscowych i korespondentów „*Sokolich*" z Centrali-Warszawy i z Lublina w tzw., „*ogólnopolskich akcjach tworzenia ruchu Sokolego w terenie i na prowincji*", odbyło się w Chełmie wiosną 1908 r. Chełmskiej trzyosobowej grupie przewodniczył Edward Łuczkowski. Po takim spotkaniu powstało pierwsze konspiracyjne „Gniazdo-Sokole" w Chełmie, przy drużynie Ochotniczej Straży Ogniowej.

Pomimo rusyfikacji i represji nie przeszkodziło to młodym „*Sokolnikom*" w kontynuowaniu zakonspirowanej działalności pod nazwą zajęć kulturalno-oświatowych. Jedną z form tych zajęć były w terenie ćwiczenia gimnastyczne, tańczono i śpiewano pieśni narodowe.

Działania te spowodowały, że w niektórych szkołach chełmskich złagodzono rusyfikacyjne rygory a nawet wprowadzono elementy polskiej oświaty, np. w Chełmskim Unickim Żeńskim Gimnazjum, wprowadzono polskie formy lekcji z muzyki, tańca i gimnastyki. Zajęcia te prowadzono również poza programem szkolnym.[31]

W wyniku dalszego działania aktywnych nauczycieli, poczynając od 15 września 1910 r., Uchwałą Konferencji Chełmskiej Dyrekcji Szkolnej, w tymże Gimnazjum, wprowadzono oficjalnie gimnastykę systemu „*Sokolego*" w ilości 9 godzin tygodniowo.[32]

W roku szkolnym 1911 i 1912 zwiększono o 1-godz. gimnastykę „*Sokolą*" oraz wprowadzono rytmikę, tańce, wędrowanie i formy zabaw. Wprowadzenie gimnastyki Sokolej do programu szkoły spowodowało, że w dniach 3-5 października 1910 r., delegacja 9 uczennic Gimnazjum, wzięła udział w Zlocie „*Sokoła*" w Warszawie, prezentując układy ćwiczebne zbiorowe, oraz ćwiczenia z maczugami i piramidy. Wprowadzenie do niektórych szkół lekcji gimnastyki systemu „*Sokolego*", było ważnym elementem walki narodowowyzwoleńczej.[33]

31. K. P. Janczykowski. Arch. Teczka 40 stron maszynopisu. Najdawniejsze Dzieje Chełma.; R. Kucha. Rządowe gimnazjum dla dziewcząt w Chełmie w latach 1866-1915. Lublin 1989. s. 34.

32. WAPL CHDS 132. k. 1-3.

33. R. Kucha. Rządowe gimnazjum…..tamże.

W sierpniu 1915 r. Chełm opuścili Moskale i wszelkie carskie instytucje (i duch rosyjski), a do Chełma wkroczyły wojska austriackie. Wraz z tym faktem, ujawniła się konspiracyjna działalność ruchu „*Sokolego*".[34]

W października 1915 r. Sokolnicy nawiązali współpracę z POW w szkoleniu bojowników do walki o niepodległość. Szkolenia prowadzono w podziemiach, w lesie Pogórze i Szkole Filologicznej, z zakresu, strzelania, musztry i działań militarnych. W 1918 r. Sokolnicy przyczynili się do wyzwolenia Chełma i przyłączenia go do Macierzy.[35]

Do listopada 1918 r. konspiracyjne „*Gniazda-Sokole*" mieściły się w Chełmie, przy ul Wesołej nr 12, Polskiej Macierzy Szkolnej ul. Lubelska nr 60, Kolejowej Szkole Technicznej plac 3-go Maja i Szkole Filologicznej. „*Sokół*" był wspierany przez Związek Katolicki i Komitet Obywatelski.[36]

Po odzyskaniu niepodległości, nastąpiło zjednoczenie wszystkich Oddziałów Sokolich z Centralą w Warszawie (do centrali weszło 6-dzielnic) największe: Mazowiecka, Małopolska, Śląska, Wielkopolska i Pomorska. Region Lubelski organizacyjnie podlegał Dzielnicy Mazowieckiej, a „*Gniazdo*" Chełmskie pod Okręg Lubelski.[37]

W listopadzie 1918 r., Mieczysław Krokowski druh-przodownik, zwołał zjazd działaczy i sympatyków ruchu Sokolego w Chełmie. Na Zjeździe obecne były delegacje z Dzielnicy Mazowieckiej i Okręgu Lubelskiego. Przewodnictwo Zjazdu objął druh-przodownik hr. Zamojski, podczas którego powołano oficjalnie w Chełmie Towarzystwo Gimnastyczne „*Sokół*". Prezesem Gniazda został Mieczysław Krokowski, a jego zastępcą płk. Szymański. Zaprzysiężono 200 członków i druhów, a Towarzystwo otrzymało im. Kazimierza Wielkiego, siedziba zarządu mieściła się przy ul. Lubelskiej nr 75.

Pierwsze gimnastyczne „*Gniazdo-Sokole*" mieściło się w budynku przy ul. Mickiewicza nr 6, wraz z salą do ćwiczeń, dalsze

34. K.P. Janczykowski. Arch…..tamże.
35. *"Kronika Nadbużańska*". 1935. nr 8. s. 2-3.
36. K.P. Janczykowski. Arch…..tamże.
37. *"Sokół Polski"*. (Praca pod kierunkiem druha Czesława Kłosa). Warszawa 1926.; *"Głos Lubelski"*. 1921. nr 17. s. 4.

zlokalizowano, w Gimnazjum im. S. Czarnieckiego prowadził druh-przodownik K. Janczykowski, natomiast „Gniazdo Sokole" w Seminarium Nauczycielskim Męskim prowadził druh J. Maź a od 1925 r. druh B. Kruczek-Wirski. [38]

Uwaga „*Sokoła*" skupiała się na wychowaniu młodzieży we współpracy z oświatowymi i wojskowymi władzami, w duchu, nauki, zdrowia i siły oraz przygotowania militarnego do obrony granic. Duży wpływ na ducha „*Sokoła*" i jego dalszy rozwój miała Narodowa Demokracja i kler. W tym okresie podstawowymi formami pracy „*Sokoła*" były, imprezy regionalno-narodowe jak wycieczki i wędrówki krajoznawcze, gimnastyczno-sportowe jak festyny i turnieje oraz okolicznościowe zloty i zabawy. W 1923 r. „*Sokół*" zorganizował cykl festynów na cele dobroczynne.

Na szczególną uwagę zasługiwał wielki festyn zwany „Świętem Wolności i Polskości" zorganizowany w Chełmie 8 lipca 1923 r. Odpowiedzialny za festyn był Prezes E. Łuczkowski, i druh Władysław Wróblewski, asystowali im druh Litwin i druhny Gotschalke, Szreniawska i Królikowska. Imprezie przygrywała orkiestra kapelmistrza Szlendaka. Na koniec imprezy w świetlicy Kolejarza, odbył się odczyt literacki T. Wieniawy-Długoszowskiego pt. Polacy na Syberii i kwestie żydowskie w Polsce oraz bal taneczny w sali Resursy.[39]

Od 1924 r. Zarząd Ch T G „Sokół", włączył się do wielkiej akcji pn. „Ofiary na fundusz olimpijski" w Warszawie. Odezwa miała duży oddźwięk społeczny i narodowy, który znalazł swoje miejsce na łamach „*Zwierciadła*" i prasy lokalnej.[40]

Po wielu sporach o reorganizację, styl i ducha chełmskiego „*Sokoła*" (chodziło o zachowanie bezpartyjności i ducha polskości w tej organizacji), 7 kwietnia 1924 r., (a sprawa ciągnęła się od początku 1923 r.), zwołano zjazd członków i sympatyków Chełmskiego TG „Sokół". Na zjazd przybyły władze zwierzchnie z lubelskiego okręgu z prezesem F. Moskalewskim na czele. Po burzliwych debatach, wybrano nowe władze

38. *„Zwierciadło"*. 1928. nr 46. s. 5.; APLOCH. A.m.Ch. sygn. 504. 505. 506.

39. *„Zwierciadło"*. 1923. nr 1. s.

40. *„Zwierciadło"*. 1924. nr 24. s. 3.

(zasłużony dotąd prezes Krokowski nie uzyskał poparcia). Nowy zarząd „Gniazda": prezes E. Łuczkowski, wice. P. Hykiel, M. Moszyński i W. Wróblewski, skar. Klosse, sekr. K. Wolf, z-ca. sekr. Iglatowski, naczelnik S. Wiączkowski, z-ca. naczel. Kaczko, gospodarze Zieliński, Królikowska i Chmielewski, chorąży Wysocki, ks. kapelan Liwerski. Honorowy sąd utworzyli: prezes Gniazdowski, Bojakowski i Rudolf, natomiast do komisji rewizyjnej weszli: Habrowski, Sprzączko i Strocki.

Nowy zarząd, polecił aktualne sekcje rozbudować a przede wszystkim gimnastyczną i sportową i powołał nowe rozwojowe z: lekkiej atletyki, piłki nożnej, strzelecką, kolarską, gier świetlicowych i wycieczkowo-regionalną (nie wszystkie były aktywne). Zaprzysiężono 100 członków i druhów oraz trzy Hufce WF i PW młodzieży szkolnej i rzemieślniczej. Składki wynosiły 1 zł., od członków i ćwiczących i po 50 gr., od druhów-przodowników. [41]

Należy podkreślić, że w tym czasie najprężniej działała sekcja gimnastyczna (oraz kolarska i wycieczkowa), ze względu na formy ćwiczeń cielesnych, które odbywały się dwa razy w tygodniu w sali i na powietrzu. W porozumieniu z Zarządem Ch T G „Sokoła", dla chętnych, mistrzyni Wróblewska prowadziła lekcje tańców w swoim salonie przy ul. Kopernika nr 10.

Do pierwszego największego pokazu grupowej gimnastyki Sokolej w Chełmie, w formie lekcji doszło w czerwcu 1924 r. na boisku Gim. „Czarniecczyków" z okazji święta sportu młodzieży szkolnej. Popis wykazał, że system gimnastyki Sokolej nie tylko podnosił sprawność fizyczną i postęp w rozwoju młodzieży, ale ukazał szerszej publiczności, nową i skuteczną formę prowadzenia zajęć-lekcji gimnastycznych i jej celowość. Najlepiej zostały ocenione dziewczęta za grupowe ćwiczenia z kółkami, które wymagały dużej szybkości i orientacji. Drugie miejsce uzyskały również dziewczęta ale za ćwiczenia z chorągiewkami i maczugami, trzecie chłopcy za popis ćwiczeń z karabinkami w formie szermierki wojskowej.

41. *„Zwierciadło"*. 1924. nr. 15. s. 2.

Całość przygotował i prowadził druh przodownik nauczyciel w-f K. Janczykowski. Impreza ta ze względu na jej ogólną akceptację weszła na stałe do corocznego programu sportowego „*Sokoła*", miasta i Gim. „Czarniecczyków".

Należy przypomnieć, że K. Janczykowski, jako adept lubelskiego gimnazjum, dbając o swoje morale i sprawność ruchową w 1905 r. został członkiem Lubelskiego T G „*Sokół*". Od 1912 r. jako student Instytutu Wychowania Fizycznego w Petersburgu związał się z miejscowym „*Sokołem*". W rok później mianowano go na przodownika-druha „*Gniazda Sokolego*", a w 1914 r. został Z-cą Naczelnika „*Sokoła*" w Petersburgu. Prowadził zajęcia gimnastyczne w jednym z Oddziałów Polskiego „*Sokoła*" w Petersburgu. Do Polski przybył w 1918 r., następnie w tym samym roku skierowano go do pracy do Chełma (rozporządzeniem MWR i OP).[42]

Od 1925 r. Zarząd Ch T G „*Sokół*", wprowadził dla druhów-przodowników specjalistyczne szkolenia, które odbywały się dwa razy w tygodniu w sali sportowej Szkoły Handlowej przy ul. Lubelskiej. Egzaminem szkolenia, były przeprowadzone imprezy, pierwszą była zabawa kotylionowa w sali Klubu Społecznego (Resursy), a drugą był bal dobroczynny z fantami w sali Stowarzyszenia Robotniczo-Chrześcjańskiego.[43]

Również w tym roku na corocznym Świecie WF i PW w Chełmie, „*Sokół*" dał pokaz ćwiczeń gimnastyki przyrządowej, piramid grupowych i ćwiczeń przy drabinkach. Po tej imprezie odbyła się uroczystość tzw. święcone w „*Sokole*". Było to coroczne rytualne święto organizacyjne, w obecności władz okręgowych i miejskich, na którym wyświęcano nowych druhów, dokonywał tego ks. dz. Kosior i ks. Liwerski, poruszano też inne ważne sprawy.

Sokolnicy sekcji gimnastyczno-sportowych, popularyzowali w mieście i w terenie idee Sokole, brali też udział we wszystkich uroczystościach. Najbardziej popularne w tym czasie były zloty i pokazy, na których młodzi adepci „*Sokoła*" prezentowali popisy gimnastyczne.[44]

42. *„Zwierciadło"*. 1924. nr. 25. s. 4.; K.P. Janczykowski. Arch. Ruch Sokoli w Chełmie.
43. *„Zwierciadło"*. 1925. nr. 12. s. 2.
44. *„Zwierciadło"*. 1925. nr. 12. s. 2-3.

W latach 1926-1928 (pomimo prężnej działalności) Oddział TG „*Sokół*" w Chełmie, przeżywał okres kryzysu, ciągłej wewnętrznej walki, o prezesurę, ideologie i nurty narodowe, polityczne i organizacyjne. Część Sokolników wraz z młodzieżą popierała (starego) prezesa M. Krokowskiego (założyciela i twórcy „*Sokoła*" w Chełmie), część była za nowym, a inni druhowie wraz z postępową młodzieżą, chcieli nowych wyborów, reorganizacji i odrodzenia chełmskiego Sokoła. Na skandal trwający w tym czasie w chełmskim Sokole, zareagowały centralne i okręgowe władze, które doprowadziły na początku 1929 r. do nowych wyborów (demokratycznych). Debatom rozwiązania problemu w chełmskim Sokole, przewodniczył druh hr. Zamojski, prezes okręgu IV Dzielnicy Mazowieckiej i Okręgu Lubelskiego.

Długo oczekiwany zjazd odbył się 16 lutego 1929 r., pod hasłem „*jednostki doceniające znaczenie „Sokoła", postanowiły chełmskie Gniazdo-Sokole wesprzeć, odrodzić i scementować*". Ze względu na ważność problemu zjazd odbył się w sali konferencyjnej magistratu przy ul. Piłsudskiego nr 17. Na wniosek A. Hilgiera, zebraniu 23 zaprzysiężonych osób przewodniczył Michał Kińczyk, jako pierwszy posiedzeniu zagaił w temacie sprawy, lekarz Kazimierz Zaleski. Po wyczerpującej dyskusji 16 do 7 za, wybrano nowy zarząd oddziału T G „*Sokół*" w Chełmie. Nowym prezesem „Gniazda" został Michał Kińczyk, w-ce prezesem Al. Hilgier, sekr. Jan Zabłocki, skar. Kazimierz Zaleski, gospodarzem Bronisław Krygier, chorążym Stanisław Kopyciński, naczelnikiem ćwiczeń gimnastycznych Włodzimierz Kaczko oraz druhowie Ir. Zakrzewski i Al. Chmielewski.

Na zakończenie Zjazdu nowy Prezes powiedział *„celem nowego Zarządu jest podniesienie żywotności Gniazda oraz złagodzenie tarć, powstałych w dawnym Gnieździe. Placówka ma nosić charakter bezpartyjny, apolityczny (zobaczymy). Dotychczas zgłosiło się celem wstąpienia do Gniazda 85 osób są to druhny i druhowie dawniejsi oraz osoby nowe. Zaprzysiężono 85 Sokolników oraz 2 Hufce WF i PW. Opiekunem dbającym o potrzeby wychowania zdrowotnego i lekarzem organizacyjnym pod hasłem „w zdrowym ciele zdrowy duch" został lekarz Teofil Gniazdowski"*.[45]

45. *„Zwierciadło"*. 1929. nr 7. s. 6.; K.P. Janczykowski. Arch. Ruch Sokoli…tamże.

Ostatnią fazą rozwoju organizacyjnego „*Sokoła*" Okr. Lubelskiego (i jemu podległym powiatom), był zjazd delegatów poszczególnych „Gniazd", który odbył się 15 grudnia 1929 r. w Zamościu. Doszło na nim do rozłamu i utworzenia samoistnego Okręgu Zamojskiego, prezesem którego został ks. Michał Zamojski. Organizacyjnie po rozłamie Chełm pozostał w okręgu lubelskim.

Nowy zarząd chełmskiego „*Sokoła*", po rozłamie, pragnął szerszemu społeczeństwu przedstawić i przybliżyć wartości „*Sokolstwa*", a dla chętnych możliwość współpracy w tym systemie. W tym celu Zarząd Oddziału T G „*Sokół*" w Chełmie nawiązał ściślejszą współpracę z, ZS „Strzelec", Garnizonem, WKS 7 pp Leg., WKS 2 pac., KS KPW i TUR oraz szkolnym ruchem sportowym a przede wszystkim Komendami ZHP i WF i PW. Nawiązano też współpracę z wiejskim młodzieżowym ruchem sportowo-regionalnym na płaszczyźnie haseł, „*Potrzeby wychowania fizycznego w Kole*", „*Rozwój poszczególnych sekcji sportowo-regionalnych*" i „*Higiena życia codziennego*". Instruktorzy „*Sokoli*" przeprowadzili kilka pokazowych imprez gimnastyczno-sportowych w gminach.[46]

W lipcu 1931 r. Młodzież „Sokoła" uczestniczyła w Zlocie-Obozowym Hufców WF i PW w Wólce Proteckiej pod hasłem „*Festiwal młodości i przyjaźni*". Na Zlot przybyły Hufce z, Chełma, Krasnegostawu, Tomaszowa, Hrubieszowa, Zamościa, Szczebrzeszyna, Lublina, Łucka, Kraśnika, Janowa, Dubna, Kowla, Równego, Krzemieńca, Ostroga, Zdołbunowa i Sarn. Zlot miał dać odpowiedź, jaką sprawność fizyczną i militarną dysponuje młodzież tego regionu. Obozowe życie sportowe obejmowało wiele konkurencji z lekkiej atletyki, gimnastyki, gier sportowych, strzelania, musztry i terenoznawstwa, z tych też konkurencji przeprowadzono zawody-sprawdziany. Obóz (nadzorował i) wizytował gen. Dobrodzicki. Najsprawniejszym sportowo i militarnie okazał się Romuald Jarecki który zdobył 146 pkt., kolejne miejsca zdobyli, Roman Fabjański, Tadeusz Sowa i Rościsław Garkusz.[47]

46. W.A. Kozłowski.*Dzieje*....tamże. s. 51-52.
47. *„Zwierciadło"*. 1931. nr 26. s. 4.

Od 1930 r. poszczególne nowe Zarządy Oddziału T G „Sokół" w Chełmie, uzgadniały swoją politykę, dlatego też nastąpiła stabilizacja w zarządzaniu i działalności. Nawiązano nowe kontakty z Krasnymstawem, Szczebrzeszynem, Kraśnikiem, Włodawą, Tomaszowem, Białą Podlaską, Hrubieszowem, Lublinem, Zamościem, Warszawą, Dęblinem, Garwolinem, Dubnem, Kowlem, Łuckiem, Lwowem, Brześciem i Rawą Ruską.[48]

Od 1935 r. w Ogródku Jordanowskim, który mieścił się na terenie jednego z chełmskich parków miejskich z inicjatywy Zarządu T G „*Sokół*" w Chełmie, zbudowano salkę i plac na którym prowadzono zajęcia sportowo-rekreacyjne systemu gimnastyki „*Sokolej*". Każdy chętny mógł tu spędzić czas wolny od nauki, ćwicząc pod kierunkiem instruktora „*Sokolego*". Większe grupy na czele której stał przodownik, były dzielone na zastępy ćwiczebne. W tym czasie zajęcia sportowe systemu „*Sokolego*" m. in. prowadził instruktor druh-przodownik Jan Grzela (instruktora uzyskał na Zlocie Sokolim w Warszawie w 1930 r.). Tu też z braku warunków terenowych dotyczyło to raczej szkół powszechnych, odbywały się zajęcia programowe młodzieży w ramach lekcji wychowania fizycznego.[49]

Do poza sportowej działalności Oddziału T G „*Sokół*" w Chełmie w latach 1924-1939 należy zaliczyć: *1. występy teatrów amatorskich, chóru i orkiestry, 2. obchody rocznic narodowych i świąt, 3. prelekcje, pogadanki i odczyty, 4. imprezy choinkowe dla dziatwy, 5. sobotnie zabawy taneczne i noworoczne, 6. rokroczne wieczory wigilijne dla biednych i samotnych, 7. doszkalanie i prowadzenie kursów.*

Oceniając działalność Chełmskiego Oddziału Towarzystwa Gimnastycznego „*Sokół*" w prowadzonej w latach 1918-1939 w zakresie kultury fizycznej, a szczególnie wychowania fizycznego, gimnastyki oraz własnego „*Sokolego*"systemu szkolenia należy stwierdzić, że zasługi „*Sokoła*" były duże.W pierwszych latach niepodległości, T G „Sokół" było jedną z prężniejszych organizacji działającej na polu kultury fizycznej tworząc podstawy w rozwoju innych organizacji sportowych w Chełmie i powiecie.

48. Czasopisma lata 1923-1939 *„Zwierciadło"*, *„Kronika Nadbużańska"*, *„Echo Chełmskie"*, *„Wieści Chełmskie"*.
49. J. Grzela. Arch….tamże. Moja działalność w Oddziale Chełmskiego Sokoła w latach 1925-1939 .; *„Kronika Nadbużańska"*. 1935. nr 20. s. 5.

Chełmski „Sokół” (mimo ciągłej wewnętrznej walki o swój styl), był wyróżniającą się organizacją społeczną, sportową i wychowawczą międzywojennego okresu w regionie. Ostatnim prezesem Oddziału Ch T G „Sokół”, był Marcin Kups. Wraz z wybuchem II wojny światowej w 1939 r. Ch T G „Sokół” zawiesiło swoją działalność.[50]

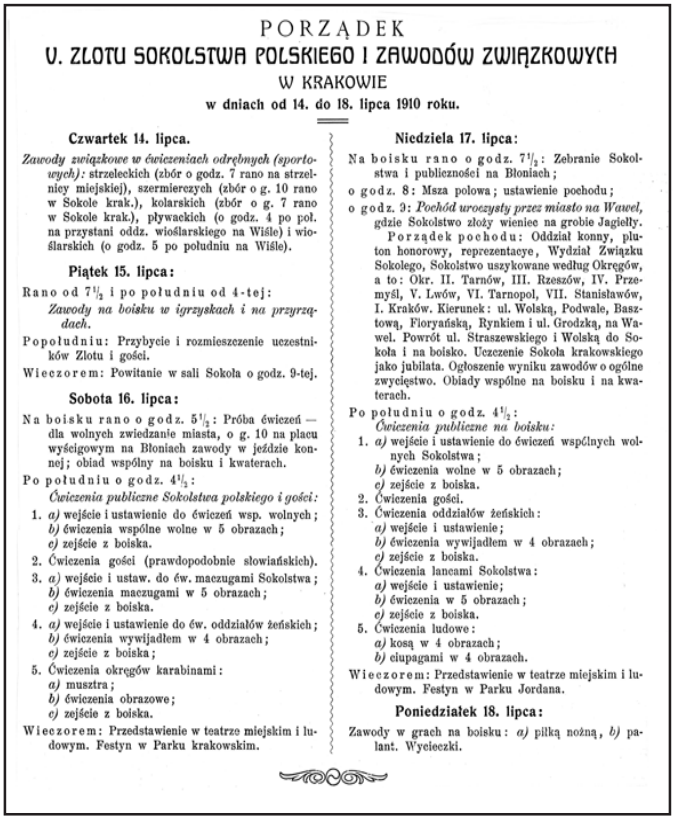

PORZĄDEK

V. ZLOTU SOKOLSTWA POLSKIEGO I ZAWODÓW ZWIĄZKOWYCH

W KRAKOWIE

w dniach od 14. do 18. lipca 1910 roku.

Czwartek 14. lipca.

Zawody związkowe w ćwiczeniach odrębnych (sportowych): strzeleckich (zbór o godz. 7 rano na strzelnicy miejskiej), szermierczych (zbór o g. 10 rano w Sokole krak.), kolarskich (zbór o g. 7 rano w Sokole krak.), pływackich (o godz. 4 po poł. na przystani oddz. wioślarskiego na Wiśle) i wioślarskich (o godz. 5 po południu na Wiśle).

Piątek 15. lipca:

Rano od 7½ i po południu od 4-tej:

Zawody na boisku w igrzyskach i na przyrządach.

Popołudniu: Przybycie i rozmieszczenie uczestników Zlotu i gości.

Wieczorem: Powitanie w sali Sokoła o godz. 9-tej.

Sobota 16. lipca:

Na boisku rano o godz. 5½: Próba ćwiczeń — dla wolnych zwiedzanie miasta, o g. 10 na placu wyścigowym na Błoniach zawody w jeździe konnej; obiad wspólny na boisku i kwaterach.

Po południu o godz. 4½:

Ćwiczenia publiczne Sokolstwa polskiego i gości:

1. *a)* wejście i ustawienie do ćwiczeń wsp. wolnych; *b)* ćwiczenia wspólne wolne w 5 obrazach; *c)* zejście z boiska.
2. Ćwiczenia gości (prawdopodobnie słowiańskich).
3. *a)* wejście i ustaw. do ćw. maczugami Sokolstwa; *b)* ćwiczenia maczugami w 5 obrazach; *c)* zejście z boiska.
4. *a)* wejście i ustawienie do ćw. oddziałów żeńskich; *b)* ćwiczenia wywijadłem w 4 obrazach; *c)* zejście z boiska;
5. Ćwiczenia okręgów karabinami: *a)* musztra; *b)* ćwiczenia obrazowe; *c)* zejście z boiska.

Wieczorem: Przedstawienie w teatrze miejskim i ludowym. Festyn w Parku krakowskim.

Niedziela 17. lipca:

Na boisku rano o godz. 7½: Zebranie Sokolstwa i publiczności na Błoniach;

o godz. 8: Msza polowa; ustawienie pochodu;

o godz. 9: *Pochód uroczysty przez miasto na Wawel,* gdzie Sokolstwo złoży wieniec na grobie Jagiełły.

Porządek pochodu: Oddział konny, pluton honorowy, reprezentacye, Wydział Związku Sokolego, Sokolstwo uszykowane według Okręgów, a to: Okr. II. Tarnów, III. Rzeszów, IV. Przemyśl, V. Lwów, VI. Tarnopol, VII. Stanisławów, I. Kraków. Kierunek: ul. Wolską, Podwale, Basztową, Floryańską, Rynkiem i ul. Grodzką, na Wawel. Powrót ul. Straszewskiego i Wolską do Sokoła i na boisko. Uczczenie Sokoła krakowskiego jako jubilata. Ogłoszenie wyniku zawodów o ogólne zwycięstwo. Obiady wspólne na boisku i na kwaterach.

Po południu o godz. 4½:

Ćwiczenia publiczne na boisku:

1. *a)* wejście i ustawienie do ćwiczeń wspólnych wolnych Sokolstwa; *b)* ćwiczenia wolne w 5 obrazach; *c)* zejście z boiska.
2. Ćwiczenia gości.
3. Ćwiczenia oddziałów żeńskich: *a)* wejście i ustawienie; *b)* ćwiczenia wywijadłem w 4 obrazach; *c)* zejście z boiska.
4. Ćwiczenia lancami Sokolstwa: *a)* wejście i ustawienie; *b)* ćwiczenia w 5 obrazach; *c)* zejście z boiska.
5. Ćwiczenia ludowe: *a)* kosą w 4 obrazach; *b)* ciupagami w 4 obrazach.

Wieczorem: Przedstawienie w teatrze miejskim i ludowym. Festyn w Parku Jordana.

Poniedziałek 18. lipca:

Zawody w grach na boisku: *a)* piłką nożną, *b)* palant. Wycieczki.

Plakat rytualnej imprezy Zlotu „Sokoła”

50 . Chełmskie czasopisma w latach 1923-1939.; Cz. Mołdachowski. Arch. Kwerenda i wywiad Chełm 1985 r. Działalność w Chełmskim Sokole 1935-1939.

2. Harcerstwo

Znaki rozpoznawcze HUFCA i Koła Przyjaciół Harcerstwa w Chełmie

*

Rok 1907 to początki skautingu w Anglii. W Warszawie 2 października 1909 r. ukazała się w ilustrowanym tygodniku „Świat", pierwsza w Polsce wiadomość o zawiązanej w Anglii nowej organizacji wojskowego przysposobienia młodzieży – zwanej skautingiem. Rok 1910 „Sokół", „Zarzewie" i „Eleusis" interesuje się ruchem skautowym.

W marcu 1911 r. zorganizowano we Lwowskim „Sokole-Macierzy" informacyjny kurs skautowy, a w maju powstały drużyny we Lwowie, Krakowie, Galicji, na Śląsku i w Warszawie. Na wzór Sokoli we Lwowie zaczął ukazywać się podręcznik pt. Skauting jako system wychowania młodzieży.

Skauting w Polsce przyjął się szybko. Przede wszystkim wśród młodzieży szkół średnich, gdyż środowisko szkolne sprzyjało do kontaktów o charakterze konspiracyjnym i polskiej tradycji walki narodowowyzwoleńczej.

W 1912 r. odbyły się pierwsze obozy i kursy instruktorskie. W 1913 r. w Warszawie powstała Naczelna Komenda Skautowa, a w 1914 r. nastąpiła mobilizacja harcerzy do polskich formacji wojskowych. W 1918 r. utworzono Związek Harcerstwa Polskiego, a w 1920 r. odbył się I Walny Zjazd ZHP.

Organizacjami tzw. przed-harcerskimi, które w oparciu o skauting nadały charakter późniejszej działalności i tworzeniu się struktur polskiego harcerstwa były:

1. Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół",
2. Korpusy (eksperymentalne) Jordanowskie,
3. Związek Młodzieży Polskiej „Zet",
4. „Zarzewie" i oddziały ćwiczebne,
5. Eleusis.

Tendencje, kierunki, nurty i grupy ideowe kształtujące oblicze przyszłego harcerstwa:

– pierwszy najsilniejszy to nurt – konspiracji niepodległościowo-wojskowy – mocno zarysował się pod koniec XIX w. Genealogicznie rysował się od wileńskich związków filomackich i filareckich poprzez wiosnę ludów i powstanie styczniowe w 1863 r. Podbudowanym od 1887 r. powstałym w trzech zaborach Tajnym Związkiem Młodzieży Polskiej „Zet", której inspiratorem była Liga Polska, która w 1893 r. przekształciła się w Ligę Narodową. Następnie „Zet", została przemianowana na Organizację Młodzieży Niepodległościowej „Zarzewie". Pod wpływem J. Piłsudskiego, „Zarzewie powołało własne wojskowe oddziały ćwiczebne, tworzące tajną „Armię Polską". Od 1909 r. wśród młodzieży akademickiej i szkolnej działały ołrganizacje bojowe Zarzewie i Związek Walki Czynnej. Tak też Zarzewie było ważnym nurtem konspiracyjnym w podwalinach tworzącego się harcerstwa;

– drugim ważnym nurtem – była idea „Sokoła" - harcerstwo przyjęło od „Sokoła" wiele żywotnych sił, niemały dorobek w wychowaniu fizycznym, doświadczenia obozowe i wycieczkowe, pewne

obyczaje i formuły oraz zapas idei endeckich i klerykalnych;

– trzeci nurt – jaki ukształtował oblicze harcerstwa – to ruch etyczny Eleusis. To bractwo bezwzględnej dożywotniej wstrzemięźliwości, tak się sami określali. Duchowy przywódca Wincenty Lutosławski w swej filozofii żądał, by bracia „elsowie" zachowali poczwórną wstrzemięźliwość: „od picia, palenia, hazardu i rozpusty. W rygorach tej wstrzemięźliwości miała się hartować idea bractwa zdolna odrodzić Polskę i ludność. Właśnie elsowie dostrzegali w skautingu posługującym się dekalogiem cnót elementarnych dobrą metodę popularyzowania swych ideałów".

*

Harcerstwo to polski ruch młodzieżowy o celach wychowawczych założony w 1910 r., w oparciu o skauting przez A. Małkowskiego. Od 1918 r. ujęty w ramy organizacyjne Związku Harcerstwa Polskiego z siedzibą w Warszawie. Twórcą ruchu skautowego był angielski gen. Robert Baden-Powell. [51]

Z zebranego materiału przez K. Janczykowskiego, dotyczącego najdawniejszych dziejów Chełma i Ziemi Chełmskiej wynika, że ruch skautowy-harcerski miał swój początek w Chełmie na przełomie 1910 \ 1911 r. Do 1915 r., był to okres poszukiwania przez pasjonatów możliwości popularyzacji ruchu skautowego w Chełmie, który był też wspierany przez Oddział PTK, „Sokół" i PMSz.

Skauting-harcerstwo w latach 1915-1918 istniało jako organizacja półjawna o wyraźnym zabarwieniu niepodległościowym. Samorzutnie tworzyły się zastępy i drużyny, z czasem i hierarchia organizacyjna – Związek Harcerstwa Polskiego w Chełmie.

Dalej z pamiętnika czytamy *„ruch skautowy na terenie zaboru rosyjskiego szerzył się bardzo szybko, przyjmowany entuzjastycznie przez młodzież polską, która pod cudzoziemską nazwę w obce formy organizacyjne wkładała swój narodowy ideał wychowawczy, oparty na tradycji związków ideowych młodzieży, od Filomatów począwszy. Dla większej konspiracji zebrania i zbiórki odbywały się w terenie przy*

51. W. Lipoński. *Humanistyczna ..... tamże* . s. 113.; W.K. Osterloff. *Historia Sportu.* Warszawa 1976.

ognisku na biwaku lub wędrówce, gdzie prowadzono rozmowy o wyzwoleniu, podczas takich spotkań zdobywano stopie skautowe".

W sierpniu 1915 r., Chełm opuściły wojska i urzędy rosyjskie, wkroczyły jednak wojska austriackie. Dnia 22 września 1915 r. utworzono w Chełmie polską średnią Szkołę Filologiczną-(późniejsze Gimnazjum im. Stefana Czarnieckiego), co było wielkim wydarzeniem i przełomem w dziejach chełmskiego szkolnictwa.

W niedługim czasie w szkole grupuje się najzdolniejsza młodzież i najlepsza kadra pedagogiczna, a szkoła staje się prężnym ośrodkiem kulturowym naszego regionu. Jednym z ważniejszych momentów szkoły było – wychowanie zdrowego, silnego i mądrego obywatela gotowego wyjść z ławy szkolnej, aby bronić ojczyzny.

Skauting-harcerstwo jako organizacja młodzieżowa była ściśle związana ze szkołą, w której znalazła miejsce do dalszego rozwoju. Jako organizacja, harcerstwo było zawsze mocnym ogniwem w procesie dydaktycznym szkoły, w duchu wychowania świadomego młodego pokolenia.[52]

Pod koniec 1915 r., nauczyciel Szkoły Filologicznej Ludwik Zajączkiewicz, przy poparciu dyrekcji szkoły utworzył pierwszą koedukacyjną drużynę skautową (harcerską) i został jej drużynowym. Duży napływ młodzieży spowodował, że po postanowieniach organizacyjnych podjęto decyzję o podziale na dwie drużyny męską i żeńską.

W październiku 1915 r., działacze „*Sokoła*" i POW zorganizowali w Szkole Filologicznej jeden ze swoich punktów konspiracyjnych. Szybko nawiązała się współpraca z drużyną skautową na płaszczyźnie szkolenia przyszłych wyzwolicieli ojczyzny. Zaczęto wspólnie prowadzić ćwiczenia z musztry, walki wręcz, jazdy konnej i strzelania, w szkole i w terenie, w lesie „Pogórze", i w podziemiach kredowych. Zajęcia militarne i sprawnościowe prowadzili instruktorzy POW, legioniści i wybrani nauczyciele, dawni żołnierze.[53]

---

52. K.P. Janczykowski. Arch. Ruch skautowo-harcerski w Chełmie.(maszynopis 40 stron).
53. K.P. Janczykowski. Arch. Ruch skautowy….tamże.; *„Kronika Nadbużańska"*. 1935. nr 8. s. 2.; *Gość*. Rok V. czerwiec-lipiec 1923. nr 6-7. s. 20.

W wyniku postanowień podziału koedukacyjnej drużyny skautowej, 1 października 1916 r. twórca ruchu skautowego w Chełmie L. Zajączkiewicz, powołał I Chełmską Drużynę Męską Skautową-(harcerską) im. Ks. J. Poniatowskiego, w skład której weszło 24 druhów-skautów. Rozkazem Lubelskiej Komendy Skautowej (Nr L 6) z dnia 15 maja 1917 r. drużyna została mianowana na VI Lubelską, wkrótce po rezygnacji L. Zajączkiewicza komendantem został druh Antoni Kostrzanowski z III stopniem (po nominacji Lubelskiej Komendy Obwodu 3). Następnie drużynę prowadzili; Piotr Jarząbkiewicz, Henryk Biernacki, Wacław Sztajer, Władysław Kupicz i Władysław Masłowski.

Drużynę tworzyli: Ludwik Zajączkiewicz, Antoni Kostrzanowski, Piotr Jarząbkiewicz, Henryk Biernacki, Władysław Kubicz, Józef Biernacki, Wacław Sztajer, Józef Mazurek, Władysław Masłowski, Eugeniusz Legaj, Roman Głowacki, Piotr Durko, Piotr Szewczyk, Aleksander Sarkisow, Bolesław Zimmer, Zbigniew Walko i Zbigniew Raszul. Z polecenia Rady Pedagogicznej drużyną opiekował się nauczyciel Tadeusz Dąbrowski.[54]

Drużyny skautowe były pierwszą organizacją na terenie szkoły i obejmowały wiele agend, które z czasem uzyskały byt samodzielny.Obok wycieczek, ćwiczeń cielesnych i wyszkolenia militarno-wojskowego, wprowadzono też pracę samokształceniową. Wygłaszano pogadanki z historii Polski. Skauci brali czynny udział w uroczystościach państwowych i szkolnych.[55]

W marcu 1917 r. w wyniku aktywnej działalności dziewcząt, dyrekcja szkoły powołuje I Chełmską Drużynę Żeńską Skautową-(harcerską) im. E. Plater, jako IX Lubelska, a komendę nad nią objęła Maria Świrkowska. W skład drużyny weszło 24 druhny: Maria Świrkowska, Wanda Janiszowska, Maria Łapińska, Maria Chojnacka, Zofia Kubika, Zofia Pełczyńska, Helena Masłowska, Aniceta Fidecka, Wanda Głowacka, Bogumiła Tokarska, Alina Dąbrowska, Janina Zachariaszówna i Maria Rutkowska.

54. „*Gość*" Rok V. czerwiec-lipiec 1923. nr 6-7. s. 20.; Numeracja obejmowała wszystkie drużyny okręgu lubelskiego.

55. K.P. Janczykowski. Arch. Ruch skautowy…tamże.

Skauci i skautki stali się najbardziej aktywnym elementem szkoły. Organizowali wszelkie, obchody i uroczystości, również pomagali wychowawcom i nauczycielom w utrzymaniu porządku w szkole, nieśli pomoc słabym uczniom. Duży nacisk Komenda Skautowa kładła na sprawność fizyczną, poprzez ćwiczenia cielesne, militarno-wojskowe, terenoznawstwo, wycieczki, obozownictwo, gry i zabawy sportowe oraz wiedzę o Polsce.[56]

Wolność do Chełma zawitała 2 listopada 1918 r. Tego dnia żołnierze POW, byli legioniści, gimnazjaliści, skauci i zorganizowani obywatele pod dowództwem rtm. Gustawa Orlicza-Dreszera rozbroili w mieście i okolicy żołnierzy austriackich. Dnia 11 listopada 1918 r. zawarto pokój i zakończyła się I wojna światowa. [57]

W połowie listopada 1918 r., na zwołanym w Gimnazjum Sejmiku Skautowo-Harcerskim, w obecności władz szkolnych, oświatowych i miejskich, powołano pierwszy Hufiec Harcerski Drużyn Chełmskich, a pierwszym komendantem został mianowany nauczyciel gimnazjum Tadeusz Dąbrowski. Z tą chwilą, powstał w Chełmie Związek Harcerstwa Polskiego.

W 1919 r. z inicjatywy D-cy 7 pp Leg., w uzgodnieniu z Hufcem Harcerskim utworzono w Chełmie przy Hufcu, Koło pn. „Pogotowie Harcerskie". Koło było powołane do specjalnych zadań, ze względu na potrzeby w razie wypadków, zamieszek lub działań wojennych, wynikłych z ówczesnej sytuacji politycznej.

W tym czasie Komenda redagowała, a Gimnazjum wydawało pismo harcerskie, „Gość", które ukazywało się od 1919 r. W 1922 r., redagował je Jan Grabowiec, a red. nacz. był E. Sauter. Po decyzji Rady Pedagogicznej pismo stało się reprezentantem ogółu młodzieży harcerskiej Chełma - red. odp. była W. Grabowska, red. nacz. K. Żemajtis, od 1924 r. red. nacz. był B. Głowacki.[58]

---

56. B. Zimmer. *Zarys historyczny Chełma* PWN 1974. s. 171.
57. patrz przypis 55
58. Pisemko. Początkowo była to jedna z sal szkolnych. Wiadomości Naczelnika ZHP. 1922. nr 11

Z inicjatywy dr J. Młodowskiej, 10 października 1918 r. powołano w Chełmie Państwowe Seminarium Nauczycielskie Męskie. W listopadzie 1918 r. druh Antoni Kostrzanowski (III st. sp.) powołał przy tym Seminarium II Chełmską Drużynę Harcerską Męską im. J. Piłsudskiego i został jej komendantem, początkiem 1919 r. staje się XIII Lubelską.

W 1920 r. w czasie wojny bolszewickiej 26 harcerzy z Gimnazjum i 30 harcerzy z Seminarium wstąpiło do Wojska Polskiego, walcząc w szeregach obrońców ojczyzny. Po odejściu A. Kostrzanowskiego do wojska komendę drużyny objął W. Strąkowski.[59]

Jadwiga Jędrzejewska o tym pisała, *„W lipcu 1920 r. zaczęła się zbliżać do Chełma nawała bolszewicka. Wówczas 9 nauczycieli i około 60 uczniów-harcerzy a nawet kilka uczennic zgłosiło się do różnych formacji wojskowych, w większości zaś do 7 pp Leg. Z tej wojny wszyscy wrócili szczęśliwie. Szkoła jednak poniosła wielkie straty na skutek ewakuacji, gdyż w tym czasie znaczna część dobytku uległa zniszczeniu lub kradzieży. Dopiero 9 października rozpoczęto naukę w młodszych klasach, a w ciągu listopada stopniowo w pozostałych. W związku z akcją przeciw bolszewicką bawił na tutejszym terenie i w Chełmie Pan Marszałek J. Piłsudski. Dnia 2 sierpnia 1920 r., kwaterę swoją miał wówczas w obecnej Bursie męskiej, na pamiątkę powstała, w niej izba pamięci Piłsudskiego. Inną cenną pamiątką jest autograf Pana Marszałka w Księdze Pamiątkowej Gimnazjum.”*[60]

Natomiast z dziejów Seminarium zapisanych w Złotej Księdze II Drużyny Harcerskiej im. J. Piłsudskiego w Chełmie czytamy *„W dniu 11 stycznia 1920 r. Chełm wita Naczelnika Państwa J. Piłsudskiego, członkowie drużyny wiozą swojego Patrona w przejeździe z przedmieścia do centrum na Górkę. Na uroczystości są obecni przedstawiciele władz szkolnych i wojskowych, rodzice harcerzy i drużyny harcerskie Gimnazjum im. E.Plater i ks.J. Poniatowskiego”*.[61]

59. 2 MDH. Chełm (19.12.1918. – 19.12.1933.). Jednodniówka 1933. s. 2.
60. J. Jędrzejewska. *Z dziejów szkolnictwa w Chełmie*. s. 236-237.
61. *Dzieje Złota Księga II Drużyny harcerskiej im. J. Piłsudskiego w Chełmie.*

Tadeusz Dąbrowski komendant chełmskiego hufca wspominał, „*Praca wewnętrzna w drużynach odradzała się znowu po wojnie i nawałnicy bolszewickiej. Najaktywniej pracują drużyny harcerskie Gimnazjum i Seminarium. Pod koniec 1920 r. sytuacja polityczna stabilizuje się, co pozytywnie wpływa na działalność i rozwój harcerskiego życia w mieście, terenie, powiecie i gminach. Zaczynają powstawać nowe koła, zastępy i drużyny*".

Po wojnie bolszewickiej, przy chełmskim hufcu powołany został „Klub Ulicznika" i świetlica dla młodzieży trudnej, nie zrzeszonej a wałęsającej się zwanej ulicznikami. Celem klubu była ciągła opiekuńczo-wychowawcza praca pod nadzorem harcerzy. Powołano przy klubie drużynę, a w niej trzy zastępy, dominowali w nich uczniowie szkoły powszechnej im. T. Kościuszki. Opiekunem drużyny był A. Sauter. Drużyna uczestniczyła we wszystkich świętach i uroczystościach, wstąpić do niej można było po dwumiesięcznym okresie próbnym i za zgodą rady i opiekuna drużyny. W klubowej świetlicy lub na powietrzu harcerze prowadzili zajęcia sportowo-kulturalne, wycieczki i odczyty. Zajęcia wojskowe prowadzili instruktorzy-oficerowie z 7 pp Leg.[62]

Bardzo piękne słowa wypowiedział drużynowy Mieczysław Smal na Chełmskim Zjeździe Harcerskim w Seminarium na przełomie 1920\1921 r., i jak trafnie pasowały do ówczesnej sytuacji panującej w Rzeczypospolitej. Z jego wystąpienia pt. Harcerstwo i nasze nadzieje, „*Setki młodzieży w odrodzonej Polsce wciąga się w szeregi harcerstwa, a młodzież to przecież przyszłość Polski, to przyszli jej kierownicy i współpracownicy. Całokształt życia objęty w programie tej organizacji, ćwiczenia ducha i ciała, wychowuje obywatela zdrowego moralnie i fizycznie, kształci w członkach swoich dobry charakter, każąc duszy wyplewić wszystko, co jest nieszlachetne a wszczepić Prawdę i Cnotę. Postulaty idei harcerskiej mówią, Mam szczerą wolę całym życiem pełnić służbę Bogu i Polsce, nieść chętną pomoc bliźnim i być posłusznym prawu harcerskiemu. W myśl tej idei harcerstwo ma wychowywać młodzież. Tylko harcerstwo w szkole, czy poza szkołą może wychowywać bezinteresownie na dobrych, pożytecznych obywateli*".[63]

62. Sprawozdanie Komendanta Hufca.
63. *Jednodniówka II Męska Drużyna Harcerska* Chełm 1933. s. 6-7.

W 1922 r. sekretariatem Chełmskiej Komendy Hufca zarządzał Władysław Kubicz, po organizacyjnych posunięciach komendy chorągwi obowiązki w hufcach pełnili komendanci-referenci i członkowie współpracujący komendy chorągwi. Chełmskie drużyny w tym czasie prowadzili, I – Franciszek Krzysztoń, II – Jerzy Kruszewski i III – Krzysztof Grochowski. Dnia 21 października 1923 r. po zmianach, uchwałą utworzono rady drużynowych. W Chełmie Przewodniczącym Rady Drużynowych został Eugeniusz Legaj.[64]

Od 1925 r. rozkazem Lubelskiej Komendy Chorągwi, Komendantem Chełmskiego Hufca został Władysław Donigilewicz, spowodował jako red. nacz., że po piśmie „Gość" wychodził „Nasz Hufiec", administratorem był Jan Szczawiej (redakcja mieściła się przy ul. Obłońskiej nr 16 następnie w Seminarium, pismo drukowano w Polskich Zakładach Graficznych następnie w Spółdzielni Wydawniczej Placówka Lubelska).[65]

W 1926 r. nowym Przewodniczącym Rady Drużynowych był Stanisław Krawczenko, a po nim tę funkcję pełnił Zygmunt Tymiński, który był inspiratorem powołania przy Radzie w 1927 r. Koła Przyjaciół Harcerstwa (KPH). Koło miało być instytucją opiekuńczą i pomocniczą, mającą swoje agendy w poszczególnych szkołach, Przewodniczącym KPH został Bolesław Międzybłocki.

Od 1935 r. KPH przy Chełmskim Hufcu, rozbudowało swoją działalność, nowy Zarząd KPH tworzyli: przewodniczący Stanisław Raszul, członkowie Wilhelm Tirner, Kazimierz Kowalewski, Maria Kowalewska, Eugeniusz Zięba, Maria Patrynowa, Maria Rutkowska i Zbigniew Raszul. Od 1936 r. przewodniczącym został Jan Aftanas, Z-cą Przew. Jan Dobij, skar. Kazimierz Kowalewski, sekr. Zbigniew Raszul. W 1939 r. KPH liczyło 34 członków.

W 1930 r. reaktywowano stanowisko komendanta hufca, nominację tą otrzymał Aleksander Sarkisow, a sekr. został Jacek Rogowski.

64. *"Gość"*. Październik 1922. nr 1.
65. *"Nasz Hufiec"*. 1925. nr 1. s. 6.; Rozkaz Komendy Chorągwi L-2 Styczeń 1925.; *" Nasz Hufiec"*. Wrzesień 1925. s. 18.

W 1931 r. komendantem Jerzy Kruszewski, a sekr. Jacek Rogowski, w 1932 r. komendantem był Jan Łęcki, a sekr. Jacek Rogowski. W 1933 r. komenda hufca wprowadziła nowe pismo harcerskie „Ognisko”. [66]

W 1934 r. rozbudowano komendę hufca, w skład jej weszli, przyboczni hufca Mikołaj Gordziejczyk i Mieczysław Smal, instruktorzy hufca Mieczysław Gawłowski i Ludwik Pulto, sekr. Aleksander Janczała, referent zuchowy Roman Germata i nauczyciel WF i PW Franciszek Ostrowski oraz członek Eugeniusz Czernobajew.

W 1935 r. przy Chełmskiej Komendzie powstała komisja prób na stopnie harcerskie, przewodniczącymi zostali: M. Pawłowski, H. Ukleja, E. Czernobajew, M. Smal, M. Pilarski, W. Kulesza i Z. Raszul.

Pod koniec 1937 r. nastąpiła ostania zmiana administracyjna, w skład Chełmskiej Komendy Hufca weszli, nowo wybrany komendant W. Zimmer po nim był M. Pilarski, przyboczni J. Bojar, referent M. Gordziejczyk, referent starszo-harcerski W. Zimmer, referent skarbowo-gospodarczy W. Rainel i sekr. C. Pikiel.[67]

Harcerskie drużyny żeńskie do 1927 r. należały do Komendy Chorągwi w Lublinie. W 1927 r. została powołana w Chełmie Żeńska Komenda Hufca: do 1932 r. Komendantkami kolejno były: Janina Kubicka, Zofia Chrzanowska i Waleria Szrajterowa; po 1932 r. komendantkami były: Zofia Kruszewska, Jadwiga Ciszewska, Urszula Niewiadomska, Weronika Lasocka, Maria Szelążek, Jadwiga Zachariaszówna i Irena Moysewicz.[68]

Gimnazjum im. S. Czarnieckiego w Chełmie (wcześniej Szkoła Filologiczna), aspirowało do największego ośrodka rozwijającego się od 1915 r. ruchu skautowego i od 1918 r. ruchu harcerskiego na kresach wschodnich II Rzeczypospolitej, poprzez działalność swoich drużyn harcerskich, I-męskiej i I-żeńskiej. W ciągłej twórczej pracy harcerskiej, zawsze szukano nowych nurtów i ideałów, przestrzegając, zasad, praw i obowiązków harcerskich. Zawsze z pomocą społeczeństwu i instytucjom oraz szkołom

66. *„Nasz Hufiec”*. 1926. nr 1. s. 16-17.
67. *Rozkaz Naczelnika Harcerzy* Nr 8 \ 10.11.1927 r..; K.P. Janczykowski (w latach 1937-1939 prawdopodobnie na stanowisku Komendanta Ch. Hufca kolejno byli: Z. Stawarski, S. Litwin, T. Szelążek i K. Wiśniewski).
68. Łamy pism: *„Gość”*, *„Nasz Hufiec”* i *„Ognisko”*.

w tworzeniu na swoim terenie ruchu harcerskiego. Wzorowo układała się współpraca ze zwierzchnią Komendą Hufca oraz 7 pp Leg., Hufcem WF i PW, TG „Sokół" i ZS „Strzelec".[69]

W swej pracy organizacyjnej harcerze zdobywali specjalistyczne stopnie i sprawności. „*Dla podniesienia morale wdrażano pracę nad wyrobieniem samodzielności i przedsiębiorczości jednostki użytecznej społecznie. Stawiano na większy udział harcerzy w obcowaniu z przyrodą poprzez wycieczki, obozy, rajdy i biwaki tworząc w ten sposób świadomy harcerski ruch krajoznawczy, turystyczny i sportowy. Z tą chwilą wykładnikiem harcerskiej pracy stały się coroczne obozy i stałe ćwiczenia cielesne w terenie tworząc obozowe życie harcerskie.*"

Poszczególne drużyny na obozach odbywały specjalistyczne obowiązkowe szkolenie, najważniejsze w ramach ZHP i WF i PW; 1923 r. -21 dni Sawin, 1924 r.-7 Kumowa Dolina, 1928 r. -14 Dorohusk, 1929 r.-14 Dorohusk, 1930 r.-21 Wilcze Przywozie, 1931 r. -21 Zwierzyniec, 1932 r.-21 Anielówka, 1933 r.-28 Piwniczna w Tatrach i 1934 r.-28 Troki na Wileńszczyźnie, 1934-1935 obozy zimowe, 1936 r. k\Krzemieńca.

W 1932 r. harcerze uczestniczyli w Międzynarodowym Zlocie Skautów Wodnych w Garczynie i zorganizowali wycieczkę wodną i lądową. W 1934 r. zorganizowali wycieczkę do Puław i na zawody Y.M.C.A., zdobyli tam pierwsze miejsce i puchar. Brali też udział w Zlocie Praskim, po zlocie zorganizowali obóz k\Zaleszczyk i wycieczkę do Rumunii.

Jako wyróżnienie drużyna brała udział w Ogólnopolskich Zlotach ZHP; w 1924 r. w Warszawie, w 1929 r. w Poznaniu, i w 1935 r. w Wielkim Jubileuszowym Zlocie ZHP w Spale. Drużyna uczestniczyła i współorganizowała specjalistyczne kursy; w 1928 r. strażacki, w 1929 r. z terenoznastwa, w 1930 r. samochodowy i w 1935 r. sanitarny połączony z praktyką w szpitalu wojskowym. W ogólnej klasyfikacji drużyna męska otrzymała kategorie A, a od KPH sprzęt.

Również i harcerki prowadziły aktywną działalność wzorem drużyn męskich. Praca w drużynach obejmowała szeroki program ćwiczeń fizycznych, wycieczek i pogadanek ideologicznych. Wzorową coroczną

69. K.P. Janczykowski. Arch. *Harcerstwo w Gimnazjum*.

akcją harcerek były prowadzone kiermasze i wystawy, z których pieniądze były przeznaczone na gwiazdkę, dla rodzin biednych oraz coroczne zabawy kostiumowe dla młodszych klas. W ogólnej klasyfikacji harcerki uzyskały kategorie A, i jak harcerze otrzymały pozwolenie używania swojego sztandaru.

Od 1932 r. harcerki pełniły dyżury w świetlicy, prowadzonej przez Związek Pracy Obywatelskiej Kobiet, dla dzieci biednych i bezdomnych. Zdobywały też specjalności z ratownictwa, terenoznastwa i obozownictwa. Prowadziły kursy, sanitarny z praktyką w szpitalu wojskowym, łączności w 7 pp Leg., a najlepsze uczestniczyły w kursie łączności w Głównej Kwaterze w Zegrzu i w sprawnościowym w Spale.

Wielkim wyczynem harcerek, były wędrówki konkursowe, w 1932 r. pod hasłem „Poznaj Swój Powiat" trasę 400 km w marszu i wodą przebyły w ciągu 12 dni, za co zdobyły I m., a w 1933 r. w rajdzie pod hasłem „Od Jeziora do Jeziora, od • ródeł Prypeci i Jeziora Świteź" marszem 100 km., zdobyły I m., i Puchar od Komendantki Chorągwi Lubelskiej.

Poszczególne drużyny harcerek odbywały w terenie coroczne obozy organizacyjno-militarno-sportowe, do najatrakcyjniejszych należały; 1924 r. - 10 dni Kumowa Dolina, 1927 r.-21 Węgierska Górka k\Żywca, 1928 r.-21 Piwniczna, 1929 r.-21 Wilcze Przewozie n\Bugiem, 1930 r.-20 Lidzbark n\Pomorzem, 1931 r. -28 Wierzchowiny, 1932 r. -21 Sobibór, 1933 r.-28 Sobibór i 1934 r. -28 Wygoda w Gorganach.[70]

Drugim znaczącym ośrodkiem rozwoju od 1918 r. ruchu harcerskiego w Chełmie i regionie, było Państwowe Seminarium Nauczycielskie Męskie (następnie Żeńskie). Drużyny, II Męska i II Żeńska miały duży wpływ na styl życia szkoły, harcerza-ucznia, przyszłego młodzieńca, obywatela i nauczyciela. Specyfika Seminarium a w nim dydaktyka szkolenia-nauczania przyszłych nauczycieli w tym nauczycieli z wychowania fizycznego, dawała większe możliwości wykazywania się młodzieży w ruchu harcerskim.

---

70. *Księgi Pamiątkowe Czarniecczyków* – T.- I. Chełm 1935. s. 198-203.; T.- II. Chełm 1997. s. 146-147. (Na podstawie analizy *Ksiąg*, Komendanta Chełmskiego Hufca ZHP w 80% pełnili drużynowi-przodownicy *Czarniecczycy*).

Dlatego też działalność harcerska we współpracy z dyrekcją, objęła swym zasięgiem programowo-dydaktycznym, wszystkie szkoły powszechne w Chełmie i powiecie. Przyszli nauczyciele-druhowie nieśli pomoc w tworzeniu, rozwijaniu i organizowaniu nowych drużyn w poszczególnych jednostkach organizacyjnych w mieście i powiecie.

W 1921r. odbyli wycieczkę-obóz do Krakowa, Wieliczki, Zakopanego i Tatr oraz do Puław, Sandomierza i Kazimierza. Zorganizowano też kursy sprawności z zakresu samarytanki i pożarnictwa. W latach 1922-1939, seminaryjną drużynę męską prowadzili komendanci: Stanisław Zwierzyński, Marcin Oleszczuk, Bronisław Dmowski, Antoni Lisowski, Jan Wepa, Wojciech Jurek, Antoni Rawicz, Aleksander Janczała, Zygmunt Tymiński, Władysław Podgórski, Stanisław Gawecki, Jerzy Kruszyński, Józef Pakuła, Stanisław Polakowski, Wincenty Okoń, Władysław Gorczyński, Franciszek Krasucki, Alfred Dejnek i Marcin Baj.

W 1923 r. drużyna liczyła 52 harcerzy i została podzielona na zastępy: „Orłów", „Kruków", „Wilków" i „Czajek". Ze względu na nauczycielski profil, od 1923 r. w celach dydaktyczno-wychowawczych i zarobkowych harcerze prowadzili na terenie szkoły sklepik, introligatornię i warsztat fryzjerski.[71]

Od 1922 r. rozpoczęła działalność przy Państwowym Seminarium Nauczycielskim Żeńskim II Chełmska Żeńska Drużyna Harcerska, im. Jadwigi Tejszerskiej. Komendantkami drużyny kolejno były: Zofia Bojarska, Jadwiga Tyszkiewicz, Zofia Kruszewska, Natalia Motylenko, Anna Klocówka i Janina Szulcówna. Podczas wakacji i ferii harcerze z seminarium prowadzili z młodzieżą chełmską i powiatu szkół powszechnych, kolonie obozy i wycieczki pod namiotami.

Od 1925 r. w drużynach wprowadzono stopnie secjalistyczno-organizacyjne, a dla młodzieży z innych szkół prelekcje, odczyty, projekcje filmowe i koncerty orkiestry szkolnej oraz wiele akcji na rzecz miasta i ludności. Dobrze układała się współpraca Hufca Szkolnego z Hufcem ZHP i WF i PW.[72]

---

71. Jednodniówka. *II Męska....tamże*.
72. Jednodniówka. *PSN – Żeńska w Chełmie 1919-1929*. Chełm 1929.

Następnym ośrodkiem ruchu harcerskiego w Chełmie i regionie była Państwowa Szkoła Rzemieślnicza. Pierwsza drużyna na terenie szkoły powstała 17 kwietnia 1921 r. jako III Chełmska Drużyna Męska im. Jana Kilińskiego, barwy chust biało-czerwone. Komendantem pierwszego zastępu następnie drużyny był druh Jan Czerwieński (III st.), następnie Kister, Faustman, Wojtyś, Ciszewski vel Ciupa i Marczuk. Drużyna od samego początku pod względem wyników mieściła się w czołówce Komendy Hufca Chorągwi Lubelskiej.

Od 1922 r. III Męska, czynnie uczestniczyła w Chełmie, i w pierwszym Zlocie Chorągwi Lubelskiej, a w 1924 r. uczestniczyła w Zlocie Narodowym Harcerzy w Warszawie. Od 1932 r. komendanci III Męskiej, prowadzili kolejno kolonie z młodzieżą, Piskorski, Ciechanowski, Pilarski i Szewczyk. Obozy sprawnościowo-militarno-sportowe drużyna odbywała nad Jeź. Narocz, w Beskidzie Niskim i w Wólce Kańskiej.

W 1935 r. III Męska brała udział w Jubileuszowym Zlocie Harcerzy w Spale z okazji 25-lecia ZHP. W 1937 r. w czynie budowali schronisko harcerskie w Tatrach, a druh Marian Pilarski reprezentował III-cią w Holandii na Zlocie Harcerskim „Jamboree".[73]

W latach 1920-1939 prowadziły też działalność harcerskie drużyny przy następujących szkołach, należące do Chełmskiego Hufca. Podaję chronologiczny wykaz: (męskie i żeńskie poza tymi które podałem wcześniej);

IV Chełmska Drużyna Męska im. H. Dąbrowskiego powstała w 1920 r. przy Szkole Powszechnej Nr 3 im. A. Mickiewicza. Opiekę nad harcerzami sprawował nauczyciel W. Kalita. Drużynowymi byli: Marcin Oleszczuk, Wacław Kita, Mikołaj Gordziejczyk, Roman Germata i Tadeusz Kicia. Przy szkole działała izba harcerska, a w niej czytelnia i czasopisma „*Harcerz*" i „*Na Tropie*", tu też prowadzono odczyty, pogadanki, zbiórki i zabawy. Drużyna prowadziła działalność sportowo-turystyczną, najczęściej organizowano wycieczki, natomiast obozy sprawnościowe harcerze odbywali z innymi drużynami.

73. Jednodniówka. *Nasza Szkoła Techniczna*. Chełm 1969.

V Chełmska Drużyna Męska im. K. Pułaskiego powstała w 1921 r. przy Państwowej Szkole Handlowej. Drużynowymi byli: Jan Morawski, Władysław Masłowski, Antoni Kaczmarczak, Stanisław Wiączkowski, Włodzimierz Podgórski, Henryk Ukleja i Zbigniew Nizmer. Prowadzono zbiórki, odczyty i pogadanki ideologiczne, organizowano uroczystości z okazji różnych świąt. Obozy sprawnościowe harcerze odbywali z innymi drużynami.

VI Chełmska Drużyna Męska im. S. Konarskiego powstała w 1923 r. przy Szkole Powszechnej im. S. Staszica. Drużynowymi byli: Bronisław Dmowski, Anatoliusz Listowski, Bolesław Rudnicki, Henryk Ukleja, Władysław Podgórski, Jan Szewczyk, Czesław Szust i Jan Skiba. W 1924 r. część drużyny uczestniczyła w I Narodowym Zlocie w Warszawie. Ze względu na trudną sytuację rodzinną młodzieży, działalność jej była ograniczona. Szkolenie i kursy organizował Hufiec.

VII Chełmska Drużyna Męska im. A. Małkowskiego powstała w 1923 r. przy Szkole Powszechnej Nr 6 im. G. Piramowicza. Drużynowymi byli: Włodzimierz Skibiński, Władysław Grzebała, Władysław Perkowski, Marcin Młodzicki, Józef Strzałka, Marcin Pilarski, Franciszek Garda i Józef Bojar. Drużyna prowadziła zbiórki, gromadziła książki, natomiast obozy sprawnościowe harcerze odbywali z innymi drużynami.

VIII Chełmska Drużyna Męska powstała w 1929 r. przy Szkole Powszechnej im. T. Kościuszki. Opiekunem drużyny był kierownik szkoły Stanisław Wiączkowski, drużynowymi Ryszard Siciński i Jan Chmielewski.

III Chełmska Drużyna Żeńska im. P. Maciejowskiej powstała w 1921 r. przy Państwowej Szkole Handlowej. Drużynowymi były: Danuta Winiarska, Janina Tyszkiewicz, Rafaela Rosenówna i Irena Moyseowiczówna. Obowiązkowa lektura „Skrzydła", najważniejsza wycieczka w 1929 r. do Poznania na II Zlot Narodowy Harcerzy i Krajową Wystawę.

IV Chełmska Drużyna Żeńska im. M. Konopnickiej powstała w 1924 r. przy Szkole Powszechnej Nr 6 im. G. Piramowicza. Drużynę prowadziła Izabela Zajączkowska następnie Maria Grzebuła. Harcerki należące do drużyny pochodziły z rodzin biednych. Organizowały wycieczki do lasu i w teren, wykonywały zarobkowo prace ręczne i organizowały imprezy artystyczne.

V Chełmska Drużyna Żeńska im. K. Hoffmanowej powstała w 1930 r. przy Szkole Powszechnej im. S. Konarskiego. Drużynowymi były: Eugenia Olechniejko, Zofia Zielińska, Jadwiga Burtonówna i Waleria Szrajterowa.

VI Chełmska Drużyna Żeńska im. M. Piłsudskiej powstała w 1929 r. przy Szkole Powszechnej im. Królowej Jadwigi. Drużynowymi były: Zofia Piotrkowska, Kazimiera Szmidtówna, Maria Kubicka i Maria Szelwikówna. W celach szkoleniowych i zarobkowych drużyna urządzała często loterie fantowe, pismem obowiązkowym „Skrzydlata".

VII Chełmska Drużyna Żeńska powstała w 1930 r. przy Szkole Powszechnej im. A. Mickiewicza. Drużynową była Dominika Jastrzębska opiekunką M. Dankiewiczowa.

Również i w gminach tworzył się i rozwijał ruch harcerski, nad którym opiekę sprawowała Komenda Hufca w Chełmie.

W 1920 r. powstała drużyna w Zagrodzie im. J. Piłsudskiego, założycielem był uczeń Gimnazjum Antoni Hopke, a później prowadził ją Mieczysław Komar.

W 1926 r. powstała drużyna w Siedliszczu im. T. Kościuszki, prowadził ją Eugeniusz Piątkowski pod opieką ks. Stanisława Batowskiego.

W 1929 r. powstała drużyna w Cycowie im. M. Kopernika założycielką i opiekunką była nauczycielka Helena Masłowska. W krótkim czasie drużyną opiekowała się kierowniczka szkoły, następnie kierownik szkoły Kazimierz Stronkowski.

W 1930 r. powstała drużyna w Rejowcu im. T. Kościuszki, drużynowymi kolejno byli: Kazimierz Czesław, Feliks Tewnicz i Marian Filipczuk.

W 1937 r. drużyny powstały: w Stajnem im. płk. Lisa Kuli pod opieką Mariana Górnego; w Woli Korybutowej im. A. Naukowskiej pod opieką Józefa Kisielewskiego; i w Wojsławicach im. J. Poniatowskiego pod opieką Mikołaja Tałandy.

W 1939 r. drużyny powstały: w Dorohusku, Dubience, Skryhiczynie, Pokrówce i Rudzie Hucie. W tej formie ruch harcerski w ramach ZHP prowadził działalność do wybuchu II wojny światowej w 1939 r.[74]

74. *„Nasz Hufiec"*. 1926. nr 2.; K.P. Janczykowski. Arch. *Harcerstwo…tamże*.

3. Związek Strzelecki „*Strzelec*”.

Znak rozpoznawczy
Związku Strzeleckiego w Chełmie

Związek Strzelecki, była to organizacja paramilitarno-wyzwoleńcza, założona legalnie w 1910 r. przez J. Piłsudskiego na terenie zboru austriackiego jako Towarzystwo „Strzelec” oraz konspiracyjnie w zaborze rosyjskim i pruskim celem walki wyzwoleńczej z zaborcami a przede wszystkim z Rosją. Od grudnia 1919 r., funkcjonowała jako Państwowa Organizacja Społeczno-Wychowawcza Młodzieży, nawiązująca do tradycji Związku Strzeleckiego. Podstawowymi celami działalności była walka o narodowe ideały oraz podnoszenie sprawności fizycznej i zdrowotnej społeczeństwa. [75]

75 . K.P. Janczykowski. Arch. Organizacje paramilitarne do 1939 r.

Zarząd Oddziału Związku Strzeleckiego „Strzelec" im. płk. Lisa Kuli oficjalnie rozpoczął działalność w Chełmie od listopada 1918 r. z siedzibą przy ul. Lubelskiej nr 1. Prezesem był H. Ulejczyk, a sekr. P. Prus, jako organizacja o charakterze paramilitarnym, wojskowym, wychowania fizycznego i sportu o narodowych ideałach legionowych. Patronat wojskowy nad „Strzelcem" objął chełmski garnizon, a na polu szkoleniowo-militarnym 7 pp Leg. Powołano też Miejski Oddział Związku Strzeleckiego w Chełmie z siedzibą przy ul. Pocztowej nr 43, Prezesem był Eugeniusz Królikowski.

Działalność Strzelca przejawiała się w sekcjach: propagandowej, dbającej o miejsca i święta pamięci narodowej, strzeleckiej, wycieczkowo-turystycznej i sportowej. Najpopularniejsze i najaktywniejsze formy sportowe to, strzelanie, formy musztry, jazda konna, gry sportowe, lekkoatletyka, kolarstwo, pływanie i ratownictwo. Zajęcia szkoleniowe organizacyjno-sprawnościowe i sportowe prowadzili instruktorzy Strzelca, WF i PW i 7 pp Leg.

Strzelec wspierał organizacje młodzieżowe, a przed wszystkim, Legiony Młodych i Straż Przednią, a celem nadrzędnym, było wychowanie młodego pokolenia w duchu narodowych ideałów. Wielkie znaczenie propagandowe miały coroczne organizacyjne imprezy-święta jak, Święto Sportu Strzeleckiego, Zawody Strzeleckie, Pięciobój Strzelecki, Narodowe Biegi Przełajowe oraz festyny sportowo-rekreacyjne i kulturalno-krajoznawcze. Szczególną uwagę Zarząd zwracał na udział w tych imprezach młodzieżowych i szkolnych Hufców WF i PW, ze względu na militarne wychowanie młodzieży.

Strzelec był jedną z najaktywniejszych organizacji o charakterze sportowym działającą w Chełmie i w terenie, szerzącą ideały: narodowościowe militarne i sportowe. Spowodowało to, że w Chełmie została utworzona Komenda Powiatowa ZS z siedzibą przy ul. Lubelskiej nr 1 następnie przy ul. Koszarowej nr 17. Prezesem Komendy Pow. ZS był pułk. Władysław Muzyka, a sekr. mgr Karol Strzałkowski.

Wkrótce z inicjatywy Komendy Pow. ZS w Chełmie, w ramach akcji propagandowych, powoływano w poszczególnych gminach Oddziały ZS. Doprowadziło to do wspólnych spotkań szkoleniowych, politycznych i sportowych oraz powiatowych zlotów Oddziałowych

Drużyn ZS. Pierwszymi instruktorami WF i PW z Komendy Pow. ZS, którzy prowadzili zajęcia polityczno-sportowe byli kpt. Wunderlich następnie kpt. Stokosiński.[76]

Rozkazem Komendy Pow. ZS, dnia 1 września 1924 r. odbyły się pierwsze pow. zawody sportowe w Chełmie, na które przybyły drużyny z najaktywniejszych terenowych Oddziałów ZS oraz 49 Strzelców. W zawodach koszykówki zwyciężyli „Strzelcy" z Chełma przed Dorohuskiem, Pobołowicami, Kobylem, Wojsławicami i Dubienką. Zwycięzcom żetony złote, srebrne i brązowe wręczali, starosta Babiński, prezydent Gut, szef PW kpt. Basiewicz i z-ca inspektora szkolnego Wadowski oraz oficerowie ZS i kpt. Żyliński z 7 pp Leg.

Poszczególne konkurencje lekkoatletyczne wygrali: skok wzwyż Kramek z Dorohuska przed Bodnarczykiem z Chełma, skok w dal Dziurka z Wojnak przed Wleklikiem z Chełma, skok o tyczce Maciukiewicz z Chełma przed Dąbrowskim z Dorohuska, rzut kulą Rora z Chełma przed Dubielem z Kobylego, rzut oszczepem Dąbrowski z Dorohuska przed Goździkowskim z Chełma, rzut dyskiem Wleklik przed Kramkiem, rzut granatem Dąbrowski przed Dubielem i 800m Dziurka przed Rorą.

Mistrzem Powiatu ZS został Dąbrowski przed Dziurką i Wleklikiem. Podsumowując Komendant Pow. ZS powiedział, „*zawody udowodniły, że pomimo trudności sport uprawiany jest przez młodzież Strzelecką wiejska i miejską oraz Hufce WF i PW*".[77]

W związku z akcją powoływania oddziałów strzeleckich w terenie, wiosną 1925 r. Komenda Pow. ZS i Koło Młodzieży Wiejskiej w Rudzie-Hucie zorganizowały wielką zabawę ludową połączoną z festynem twórczości regionalnej i pokazami sportowymi. Dochód z imprezy przeznaczono na budowę Domu Ludowego i nowy oddział Strzelecki w Rudzie-Hucie.

Dnia 29 sierpnia 1926 r. komendant ZS Obwodu Chełm zorganizował w Zalesiu Kańskim na podwórzu u sołtysa M. Jaciuka, zebranie. Poruszono sprawy wychowania obywatelskiego i przysposobienia wojskowego, powołano też nowy oddział strzelecki.

76. W.A. Kozłowski. *Dzieje....tamże*. s. 52.

77. *„Zwierciadło"*. 1924. nr 24. s. 4.

Dnia 11 czerwca 1927 r. Komenda Pow. ZS zorganizowała w Chełmie Rejonowe Zawody Strzelecko-Lekkoatletyczne z okazji święta PW. W ogólnej punktacji wygrał Stanisław Marczewski Krasnystaw 88-pkt., dalsze miejsca zajęli: Julian Prokopowicz Krasnystaw 87-pkt., Stefan Lipnicki Chełm 86-pkt. i Henryk Wolończyk Krasnystaw 84-pkt.[78]

Staraniem Chełmskiej Obwodowej Komendy PW oraz jej działu wdrażania i podnoszenia sprawności fizycznej i militarnej, wiosną 1929 r. odbyły się w Chełmie eliminacyjne zawody PW w strzelaniu z broni wojskowej. Udział wzięły hufce szkolne WF i PW i Oddziały Strzelca z Chełma, Krasnegostawu i Lubomla. Wśród oddziałów zwyciężył Strzelec z Krasnegostawu przed Lubomlem i Chełmem. Wśród hufców szkolnych zwyciężyło Gimnazjum z Chełma przed gimnazjami z Krasnegostawu i Lubomla. W indywidualnym strzelaniu zwyciężył Bednarz z Krasnegostawu przed Dubielem z Rejowca i Skibińskim z Lubomla.

Najlepsze hufce i oddziały oraz „Strzelcy" z tych eliminacji, 9 czerwca 1929 r. brali udział w mistrzostwach dywizji podczas Zlotu w Zamościu. Chełmskie drużyny z Hufca PW i Oddziału Strzelca zakwalifikowały się do finału, z lekkiej atletyki, musztry, strzelania, gier sportowych i zajęć w terenie.

Staraniem komendanta oddziału ZS w Dorohusku Kazimierza Derkacza i przy poparciu sztabu oficerów 7 pp Leg. i komendanta por. Żylińskiego oficera PW Komendy Pow. w Chełmie, zostały zorganizowane w Dorohusku 6 lipca 1929 r. propagandowe zawody strzelecko-lekkoatletyczne pomiędzy oddziałami ZS Chełma i Dorohuska (zaliczane do okręgowej punktacji zdobywania sprawności fizycznej i odznak klas Strzeleckich).

Zawodom (które miały charakter festynu regionalnego) przyglądała się cała inteligencja Dorohuska, Korpus Oficerski Saperów i tłumy publiczności z okolicznych wsi. Wyniki zawodów sędziowane przez sztab instruktorów-oficerów WF i PW były następujące:

Bieg na 100m. wygrał Franciszek Chwyć 13,1sek., przed A. Wleklikiem 13,3sek., i A. Zagołą 13,9sek. Bieg na 400m. wygrał A. Zagoła 1.06min., przed Stempniewiczem 1.08min. i Chwyciem 1.10min.

78. *„Zwierciadło"*. 1925. nr 20. s. 6.; 1926. nr 45. s. 5.

Skok wzwyż wygrał Stempniewicz 140cm., przed Goździkowskim i Kramkiem. Skok w dal wygrał Mysakowski 5m., przed Kramkiem 4.92m. i Wleklikiem. Skok o tyczce zwyciężył Dąbrowski 2.45m. Rzut kulą wygrał Goździkowski 10.10m., przed Wleklikiem 9.45m., i Prusem 9.42m. Rzut dyskiem wygrał Wleklik 26m., przed Goździkowskim 25.80m., i Dąbrowskim 25.70m. Rzut granatem 400gr. wygrał Dąbrowski 52.65m. przed Pupką 48.85m. i Wleklikiem 46.47m. W meczu koszykówki drużyna z Dorohuska ponownie pokonała drużynę z Chełma 27:14 w ten sposób zdobyła po raz drugi „Puchar Przechodni.”.[79]

W 1930 r. do Chełmskiej Komendy ZS wpłynął z Warszawy rozkaz o treści *„Państwowy Urząd WF i PW, zatwierdził i oddał do użytku wszystkich organizacji WF i PW w Polsce regulamin pn. Odznaka Strzelecka, przewodnią ideą odznaki jest propaganda sportu strzeleckiego. O odznakę ubiegać się może obywatel polski, należący do ZS lub Oddziału PO czynny wojskowy oraz członek Klubu Strzeleckiego lub Sekcji Strzeleckiej. Oznaki wg. regulaminu dzieli się na cztery stopnie: 1. strzelca wyborowego – złota z wieńcem, 2. strzelca I kl. – złota, 3. strzelca II kl. – srebrna, 4. strzelca III kl. – brązowa. (regulamin zdobywania odznak jest w każdej placówce ZS)”*.

W 1930 r. nastąpił przełom w pracy Chełmskiej Komendy ZS, położono większy nacisk na tworzenie nowych oddziałów, na zdobywanie stopni strzeleckich, na wychowanie fizyczne i wyszkolenie militarne. Poszczególne oddziały zostały zmuszone do powołania referentów wychowania obywatelskiego i instruktorów WF oraz do prowadzenia sal-świetlic kulturalno-oświatowych.

W celu skorygowania planów terenowych oddziałów ZS, zgodnie z tymi wytycznymi, w dwa miesiące później w świetlicy Komendy ZS w Chełmie odbyła się odprawa-szkolenie referentów i instruktorów oświatowych ZS z powiatu. Na odprawę przybyli: komendant okręgu ZS kpt. Targowski, referent okręgowy ZS Siennicki, prezes Pow. ZS Makarewicz, komendant pow. ZS Ślusarz, referent pow. ZS Dąbrowski, referent oddziałowy Głowacki (prowadzili też szkolenie) i komendanci z powiatu: Szkolnikowic z Marynina, Sojówna z Andrzejowa, Pupko z Dorohuska, Kamerski i Śliwiński z Pobołowic, Uszakiewicz z Żółtaniec, Król z Depułtycz i Dubiel z Rejowca.

79 – *„Zwierciadło”*. 1929. nr 13. s. 6., nr 15. s. 2.; nr 18. s. 5.

Na szkolenie stawili się też referenci z 11 oddziałów ZS pow. Chełm z: Dorohuska, Depułtycz Królewskich, Pobołowic, Wojniaków, Andrzejowa, Aleksandrii Niedziałowskiej, Kobylego, Wólki Rejowieckiej, Gdola i Żółtaniec.

Na zakończenie szkolenia Komendant powiedział, „*jestem zadowolony z pracy w terenie pomimo, że część Oddziałów prowadzi pracę we własnych świetlicach a część w klasach szkolnych. Oceniając ich pracę na pierwszym miejscu wymienił Oddział z Pobołowic następnie kolejno Depułtycze, Dorohusk i Andrzejów*".

Miesiąc później pozjazdowych postanowień zorganizowano pierwsze zawody strzeleckie, na strzelnicy 7 pp Leg., weryfikujące poprzednie. Chodziło o wprowadzenie dla najlepszych odznak strzeleckich, klas strzeleckich i minimum strzeleckiego 65%", dla wykazania się w poszczególnych konkurencjach.

Zawody strzeleckie na Odznakę ZS, tylko dla członków ZS i Oddziałów PW oraz wojskowych czynnej służby, zorganizowała Komenda Pow. ZS w Chełmie ul. Koszarowa nr 17. Strzelanie na odznakę obejmowało: 1. strzał z floweru z 50m pozycja stojąca; 2. strzał z floweru z 50m pozycja leżąca; 3. strzał z karabinu na odległość 200m pozycja klęcząca.

Do strzelania zgłosiło się 100 kandydatów w tym: 19 wojskowych z 7 pp Leg., 5 z KPW Chełm, 4 z KPW Rejowiec, 11 „Czarniecczyków" Hufca WF i PW Chełm i 60 Strzelców ZS. W strzelaniu z broni wojskowej na 200m, zwyciężył sierż. Karol Barbachen 164 pkt. i zdobył Odznakę Strzelca II kl., odznakę tą zdobyli również Jan Dryja 141 pkt. KPW Chełm, Bronisław Łodziński 136 pkt. z Żółtaniec, Władysław Raczyński 129 pkt, z Kobylego i Jan Radzieńczak 129 pkt. KPW Chełm. W strzelaniu z 50m z pozycji stojącej Odznakę Strzelca III kl. zdobyli: Antoni Niedbała (154 pkt.\ 200 możliwych) i Piotr Tracz 148 pkt. z Kobylego, Edward Ślusarz 145 pkt. Kom. Pow. ZS Chełm, Franciszek Klajnert 134 pkt. z Depułtycz i Henryk Topczewski „Czarniecczyk".

Rozkazem Komendanta Pow. ZS w Chełmie, od 1930 r. przeprowadzono w terenowych oddziałach ZS, próby sprawności fizycznej, celem weryfikacji stanu wyszkolenia. Pierwsze zawody z tego cyklu odbyły się jesienią tego roku w kompanii ZS Pobołowice. Do próby stanęło 29 „Strzelców" z oddziałów: Andrzejowa, Wolawki i Pobołowic, a wyniki wykazały bardzo dobre przygotowanie.

Rzut granatem 400g. wygrał komendant oddziału Józef Kołtun 58m., przed Stanisławem Kołtunem 54m. z Wolawki, i Władysławem Kamińskim 50m. z Pobołowic.

W skoku wzwyż po 130cm. osiągnęli W. Kamiński i Józef Śliwiński, przed Karolem Kurzępą 125cm., skok w dal wygrał Jan Iskra 4.30m. przed J. Śliwińskim 4.10m. i W. Kamińskim 4.05m. wszyscy z Pobołowic.

W biegu na 100m. po 13sek. uzyskali W. Kamiński i W. Gardziński z Pobołowic oraz Jan Porycki z Andrzejowa. Bieg na 1500m. wygrał J. Porycki 5.30min. z Andrzejowa przed Franciszkiem Niemcem 5.31min. i Janem Czerwonką 5.35min. z Wolawki.

Strzelanie z kbk. z 50m. z pozycji stającej, wygrał S. Gardziński 146pkt.\ 200 możliwych przed Feliksem Śliwińskim 132pkt. i J. Śliwińskim 131pkt. z Pobołowic.

Odznakę sportowo-sprawnościową za pięciobój strzelecki zdobyli: J. Śliwiński 298.5pkt., W. Kamiński 294.1pkt., S.Gardziński 287.5pkt., A. Kurzępa 279.5pkt., S. Hałas 275pkt. i E. Miller 172.5pkt. Odznakę Strzelca III kl. zdobyli: S. Gardziński 146pkt., F. Śliwiński 132pkt. i J. Śliwiński 131pkt.

Za prawidłowe przeprowadzenie próby sprawnościowo-strzeleckiej odpowiedzialni byli: kom. pow. ZS Chełm Ślusarz, kom. pow. PW Chełm por. Bieniaszkiewicz, ref. Ośw. Wojnicki, prezes Hamerski i instruktorzy pow. PW Sałata i Nowicki.

W tydzień później, odbyła się próba sprawności fizycznej w Kompanii ZS Depułtycze. Do próby stanęli „Strzelcy" z Depułtycz, Wojniaków, Aleksandrii Niedziałowskiej i Kobylego. Rzut granatem 400g. wygrał Jan Wepa 71m., przed Ignacym Sałatą 69m., Janem Tornasem 60m. z Wojniaków, Jerzym Dziurko 56m. z Depułtycz, Ignacym Wardą

56m. z Niedziałowic, Feliksem Dziurko 55.5m. i Feliksem Klajnertem 54.5m. z Depułtycz.

W biegu na 100m. czas 12.8sek. osiągnęli I. Sałata, I. Dziurko i F. Dziurko przed K. Rogalskim 13sek. z Depułtycz. Bieg na 1500m. wygrał J. Wepa 4.50min. z Wojniak przed K. Rogalskim 4.52min. z Depułtycz i A. Sochalskim 4.54min. z Niedziałowic. Skok w dal wygrał I. Dziurko 4.70m. z Depułtycz przed I. Sałatą 4.60m. z Wojniaków i S. Holukiem 4.60m. z Niedziałowic.

Strzelanie z kbk. z 50m. z pozycji stojącej, wygrał S. Kozak 148pkt. z Niedziałowic przed F. Dziurką 136pkt. i F. Klajnertem 134pkt. z Depułtycz. Sportową odznakę za pięciobój strzelecki zdobyli: J. Wepa 329.5pkt., F. Dziurko 328.5pkt., I. Sałata 309.5pkt., J. Haruk 301.5pkt., F. Klajnert 297.5pkt., K. Rogalski 297.5pkt., M. Książek 292.5pkt., S. Holuk 287.5pkt., S. Sałata 283.5pkt., J. Kubacki 272pkt. i S. Dubiej 271pkt.

Odznakę Strzelca III kl. zdobyli: S. Kozak, F. Dziurko, F. Klajnert, J. Kubacki i Ig. Warda. Za prawidłowe przeprowadzenie próby sprawnościowo-strzeleckiej odpowiedzialni byli: kom. pow. ZS Chełm Ślusarz i instruktor pow. PW st. sierż. Mroczek.

Rozkazem poszkoleniowym Komendy ZS, powołano dwa nowe terenowe oddziały ZS: w Mołodutynie, komendantem został plut. rez. F. Harcej, prezesem i kierownikiem działu WO kier. szkoły M. Eljaszewicz, sekr. F. Harcej i skar. A. Harcej; i w Żalinie, komendantem został podoficer rez. W. Sidoruk, prezesem I. Łódź, wice. J. Konilecki, skar. i referentem PO kierownik szkoły B. Knot. [80]

Wzorem odznak strzeleckich, na początku 1931 r. na strzelnicy i boisku 7 pp Leg. odbyły się zawody o odznakę sportową w pięcioboju strzeleckim do konkurencji weszło: strzelanie z floweru z 50m, biegi na 100 i 1500m, skok wzwyż i rzut granatem 400g. Wyniki były następujące: strzelanie wygrał Kobryń 144 pkt. z Kobylego przed Załogą 143 pkt. Chełm i Dziurką 143 pkt. z Depułtycz; bieg na 100m. wygrał Dziurko 13.1sek. z Depułtycz przed Prusem 13.3 i Wleklikiem 13.5sek. Chełm; skok wzwyż wygrał Mysakowski 135cm Chełm przed Pruszczyńskim 135cm

80. *„Zwierciadło”*. 1930. nr 3. s. 3.; nr 5. s. 4.; nr 10. s. 6.; nr 29. s. 4.; nr 31. s. 3.

z Depułtycz i Dubielem 130cm. z Kobylego; rzut granatem wygrał Wleklik 60m. przed Goździkowskim 57m. i Mysakowskim 54m. Chełm; i bieg na 1500m. wygrał Mysakowski 5.20,0min. przed Goździkowskim 5.21,1min. i Stępniewiczem 5.23,1min. Chełm.

Mistrzem okręgu ZS w pięcioboju, został Ignacy Dziurko 316.5pkt., przed Władysławem Różyckim 305pkt. z Kobylego i Aleksandrem Załogą 290.9pkt. z Chełma miejsca następne zajęli: Antoni Horuk 289.4pkt. z Kobylego, Andrzej Wleklik 287pkt. i Jan Czyżyk 281pkt. z Chełma, Feliks Pruszczyńskim 280pkt. z Depułtycz i Władysław Stępniewski 277pkt. z Chełma.

Na apel, zdobywania odznak strzeleckich, zareagowała Chełmska Komenda WF i PW, która od 1931 r. na swojej strzelnicy (mieszczącej się na placu przy ul. Lubelskiej obok poczty w budującym się środku pn. Oleandry) organizowała codzienne strzelanie. A w maju tego roku w akcji strzeleckiej wzięło udział 800 najlepszych strzelców z woj. lubelskiego. Szkolono też młodzież w strzelaniu z wiatrówki i broni małokalibrowej. [81]

W pozostałych gminnych Oddziałach ZS też przeprowadzono w 1931 r. próby sprawności fizycznej, a najlepsi otrzymali odznaki strzeleckie. Po kontroli Komendy Pow. ZS, do najlepszych pododdziałów zaliczono w kolejności: Rejowiec, Dorohusk, Pobołowice, Kobyle i Depułtycze. Był to okres w którym, na terenie całego okręgu chełmskiego intensywną pracę podjął ZS, a jego działalność i „Strzelców" w szarych mundurach widziało się we wszystkich przejawach życia społecznego, było to wynikiem objęcia Komendy Chełmskiego Oddziału ZS przez kpt. Edwarda Wunderlicha. Wzorową sprawność fizyczną i militarną oraz dyscyplinę organizacyjną, wysoko ocenił d-ca dywizji gen. Bortnowski, który w tym czasie był na inspekcji chełmskich oddziałów grodzkich ZS.[82]

W 1932 r. na strzelnicach i boiskach sportowych miejskich i wiejskich ZS i Hufca WF i PW, dominował 5-obój strzelecki oraz zdobywanie odznak strzeleckich i ocen z prób sprawności fizycznej.

81. *„Zwierciadło"*. 1931. nr 16. s. 2.; nr 24. s. 2.
82. *„Kronika Nadbużańska"*. 1935. nr 8. s. 6.

Rozkazem Wodza Naczelnego J. Piłsudskiego od 1930 r. Związek Strzelecki wszedł w nową fazę rozbudowy organizacyjnej. Jedną z tych form była wprowadzona od 1932 r. tzw. „Koncentracja Strzelecka", czyli podnoszenie sprawności fizycznej, moralnej, militarnej i patriotycznej poszczególnych członków-strzelców jak i Oddziałów ZS. W związku z tym rozkazem, komendant okręgu ZS w Chełmie wydał odpowiednie polecenia. Dlatego też terenowe jednostki w systemie Związku Strzeleckiego zwiększyły programy szkoleniowe.

Dnia 28 maja 1932 r. (pierwsza koncentracja) Chełmski Oddział ZS i Komenda PW, przeprowadziły nocne ćwiczenia według specjalnego programu wyszkolenia militarnego: 1. alarm oddziału, 2. marsz nocny na 15 km., 3. wystawianie czujek, 4. wkroczenie patroli nad ranem do wsi Michałówka, ćwiczenia prowadził i nadzorował kompanijny Ostrowski, a oceniał komendant 7-Obwodu ZS por. Bieniaszkiewicz.

Dnia 29 maja 1932 r. (pierwsza koncentracja 2-rzut) w Strachosławiu spotkały się Oddziały Strzeleckie I-szej Kompanii z Chełma, Strachosławia, Strupina Małego i Wolwinowa, w celu przeprowadzenia próby sprawności fizycznej jako start do Państwowej Odznaki Sportowej (POS). W trakcie próby uczestnicy wykazali duże umiejętności sportowe, a na słowa uznania zasługiwała zbiorowa lekcja gimnastyki. Za sprawne przeprowadzenie próby i wizytacje koncentracji odpowiedzialny był komendant obwodu PW kpt. Wunderlich.

Zgodnie z rozkazem komendanta okręgu ZS w Chełmie, „Koncentracje Strzeleckie" w 1932 r., odbyły się też w silnych terenowych gminnych ośrodkach ZS w Rejowcu, Sawinie, Wojsławicach i Dubience.

Zgodnie z tą formułą i rozkazem Komendy Okręgu ZS, w wakacje 1932 r. przeprowadzono w Oddziale ZS w Dorohusku pięciobój. Zawody nadzorował kom. pow. Pupko, Prezes Bolmam, sierż. Nowicki i Oddziałowy Derkacz. Na 29 startujących odznakę zdobyło 11 Strzelców, a wyniki próby zatwierdził kom. obw. PW mjr Baczyński i obwodowy ZS por. Bieniaszkiewicz.

Mistrzami powiatu ZS w strzelaniu za 1932 r. kolejno zostali: Mis. Pow. szkół został zespół „Czarniecczyków" przed Seminarium; Mist. Pow. ZS został zespół ZS Chełm przed ZS Depułtycze Królewskie; Mist. Pow. Hufców

PW zostało seminarium przed rzemieślniczą. Odznakę Strzelecką II i III kl., zdobyło 78 czł., a odznakę POS 146 w tym 62 czł. PW.[83]

Celem pomocy w działalności Chełmskiego ZS „Strzelec", z inicjatywy ludzi pn. „Dobrej Woli" pod przewodnictwem Tadeusza Illukiewicza, 13 grudnia 1932 r. powołano w Chełmie Towarzystwo Przyjaciół Związku Strzeleckiego. Statut zatwierdzony przez ministerstwo SW i przyjęty na zebraniu obowiązywał od 28 grudnia 1932 r. W styczniu 1933 r. t-wo rozpoczęło swoją działalność z siedzibą przy Komendzie ZS.

Zarząd t-wa tworzyli: przew. Tadeusz Illukiewicz, wice Antoni Pikulski, sekr. C. Odorkiewicz, skar. M. Cudny, członkowie E. Królikowski, M. Kińczyk i T. Tomaszewski. Pierwszą inicjatywą T-wa było oddanie do użytku strzelnicy przy ul. Lubelskiej oraz powołanie sekcji łuczniczej. Nałożono większą dyscyplinę na oddziały strzeleckie wszystkich szczebli i elementy musztry jak; alarmy oddziału, marsze nocne do 15km., wystawianie czujek i patroli. T-wo zgrupowało 732 członków składki 1 zł, 50 gr., i 20 gr.[84]

Z okazji poświęcenia nowej strzelnicy ZS przez kapelana „Strzelca", zorganizowano wielkie zawody-mistrz. okręgu w strzelaniu; 10 strzałów z 50m. leżąc wygrał Czesław Skanurzyl z KPW 96 pkt. Drugi był Zygmunt Czwórnóg z Gimnazjalnego Hufca WF i PW 95 pkt. W strzelaniu garnizonowym wygrał ppor. Jan Kolęda 98 pkt. przed sierż. Karolem Barbachenem z 7 pp Leg. Wśród kobiet wygrała Maria Babierzowa 97 pkt. przed Marią Pstrokońską 96 pkt. obie z RW.[85]

Z inicjatywy Chełmskiego Strzelca, ze względu na popularność sportu strzeleckiego, od 1934 r. wprowadzono na strzelnicach ZS i PW Pow. Chełmskiego tzw. Państwową Odznakę Sportową dla starszych panów, a od 1935 r. dla pań (celem doskonalenia strzelania).[86]

W latach 1931-1932 dużą popularnością w chełmskim środowisku szkolnym i miejskim cieszył się sport łuczniczy. Sprowadzono sprzęt łuczniczy, powstały też specjalistyczne strzelnice. W związku z dużym

84. *„Zwierciadło"*. 1933. nr 31. s. 4 85 – K.P. Janczykowski. Arch. „Organizacje…tamże.
85. K.P. Janczykowski. Arch. *Organizacje…tamże.*
86. *„Kronika Nadbużańska"*. 1934. nr 14. s. 2

zainteresowaniem sportem łuczniczym, wiosną 1934 r. przy Pow. Komendzie ZS w Chełmie została utworzona sekcja łucznicza. Zadaniem sekcji była popularyzacja sportu łuczniczego w mieście i w terenie oraz organizacja zawodów łuczniczych. Sekcja mieściła się przy Komendzie ul. Lubelska nr 1. W czerwcu 1934 r. sekcja zorganizowała pierwsze zawody łucznicze - mistrzostwa chełma i powiatu.[87]

Na początku 1935 r., przy Komendzie ZS w Chełmie został powołany pierwszy oddział żeński ZS, który prowadził świetlicę środowiskową. Kierownictwo wydziału pracy kobiet przy oddziale żeńskim objęła Janina Godlewska. Pierwszym zobowiązaniem oddziału było zorganizowanie kursu obrony przeciwlotniczej i składanie kwiatów przy pomniku poległych 22 września na corocznym święcie 7 pp Leg.[88]

Z inicjatywy wydziału pracy kobiet ZS i (podległego) działu opieki społecznej został otwarty w Chełmie (w jednej z biedniejszych dzielnic) przy ul. Pilichonki nr 144 sierociniec dla 45 najuboższych dzieci bezrobotnych rodzin. Wydział Społeczny Rodziny Wojskowej z Zarządem Miejskim był odpowiedzialny za zabezpieczenie warunków bytowych.[89]

W wyniku dalszej dyscypliny pracy statutowej, od 1935 r. T-wo Przyjaciół ZS i Zarząd Komendy Miejskiej i Pow. ZS w Chełmie (Roz. Wodza Nacz.), wprowadziło święto tzw. „Tydzień Związku Strzeleckiego". „Pierwszy Tydzień Strzelecki" odbył się w Chełmie w dniach 5-12 maja 1935 r.

Ze względu na ważność tego święta dla każdego członka ZS i Strzelca jako rytuał dumy przedstawię program (program organizacyjno-militarny z reguły był taki sam, zmianie ulegały często towarzyszące imprezy sportowo-kulturalne i oświatowo-regionalne):

Pierwszy dzień: 17.00 z placu sportowego Pow. Komendy wyruszają 4 samochody z transparentami obwieszczającymi święto; 18.00 capstrzyk orkiestry KPW oraz przemarsz Oddziałów ZS ul. Lubelską, Obłońską, Kolejową przez dzielnicę-Dyrekcję do Pocztowej, Lwowską, Lubelską do parku miejskiego; 19.00 obozowisko z ogniskiem w ogrodzie miejskim dla wszystkich.

87 – *„Kronika Nadbużańska"*. 1934. nr 27. s. 1.
88 – *„Kronika Nadbużańska*". 1935. nr 41. s. 3.
89 – *„Kronika Nadbużańska*".1935. nr 43. s. 1.

Drugi dzień: 9.30 galowo cały oddział Chełmski ZS, odebranie raportu na placu przed kościołem; 10.00 nabożeństwo w kościele Rozesłania Apostołów; 11.30 defilada oddziałów Strzeleckich, Związku Legionistów, Związku Inwalidów, KPW i Związku Rezerwistów; 14.00 zawody z lekkiej atletyki na boisku WKS 7 pp Leg.; 18.00 dancing w restauracji „Niespodzianka" P. Lassotowej.

Trzeci dzień:18.00 otwarcie salonów Klubu Społecznego - „Resursy" i dancing na rzecz ZS; pokazy Hufców Szkolnych WF i PW.

Czwarty dzień: 22.00 zabawa taneczna, imprezy sportowo-kulturalne na cele ZS oraz pokazy Hufców Szkolnych WF i PW.

Piąty dzień: kino „Corso" wyświetlanie filmów z życia ZS, prelekcje i pogadanki, zawody sportowe strzeleckie i łucznicze.

Szósty dzień: od 10.00 dalszy ciąg zawodów, zabawy i odczyty, sklepy i przedsiębiorstwa handlowe rozpowszechniają nalepki T-wa Przyjaciół ZS.

Siódmy dzień: Na zakończenie podsumowanie i wręczenie upominków; nabożeństwo; defilada z udziałem władz miejskich i wojskowych przy ogrodzie miejskim; popularna zabawa w ogrodzie miejskim. Za Tydzień Strzelecki odpowiadał cały Sztab Komendy ZS oraz, D-ca 7 pp Leg. ppłk. dypl. dr Stanisław Biegański, Przew. Pow. Kom. WF i PW Edward Woronowicz, Komendant Obwodu WF i PW kpt. Edward Wunderlich, Kom. Pow. WF i PW ppor. Adam Cimek, Prezes Pow. Zarządu ZS dr Franciszek Wojnar i Pow. Komendant ZS podchor. Aleksander Smętkowski.

W dniach 13-20 października 1935 r., Pow. Komitet WF i PW i Komenda ZS pod patronatem starosty pow. E. Woronowicza i d-cy 7 pp Leg. ppłk. dypl. dr S. Biegańskiego, zorganizowała, VIII Jesienne Zawody Strzelecko-Łucznicze o Mistrzostwo Pow. Chełmskiego, na strzelnicy Pow. Komitetu WF i PW przy ul. Lubelskiej (było to podsumowanie strzelania w nowej formule).[90]

Przykład: T-wo Przyjaciół ZS, wydatki na najważniejsze działy militarno-wyszkoleniowe i sportowe dla prawidłowego funkcjonowania Chełmskiej Komendy ZS zamknęło w latach 1934-1935 na sumę:

90. *„Kronika Nadbużańska"*. 1935. nr 41. s. 3.

1. Wychowanie Obywatelskie 517.85zł.,
2. Strzelectwo 807.61zł.,
3. Wychowane Fizyczne 176.20zł.,
4. Propaganda i Prasa 215.29zł.,
5. Subwencje Oddziałom ZS w Pow. 167.00zł.,
6. Praca Kobiet Oddziału Żeńskiego 309.50zł.,
7. Prace Kom. Pow. ZS w terenie 1.684.46zł.

- Zatwierdził Zarząd T-wa, T. Illukiewicz i A.Pikulski.[91]

Od 1935 r. Chełmska Komenda ZS, wprowadziła ogólnopolską akcję „Pod Sztandar Strzelecki", na którą składały się: utrzymanie tradycji Związku Legionistów, niesienie pomocy inwalidom wojennym i kombatantom oraz opiekowanie się rezerwistami ZS.

Dnia 27 maja 1936 r. powołano przy Komendzie ZS w Chełmie Klub Sportowy „Strzelec". Zarząd klubu utworzyli: prezes klubu ppłk. Jasiński, wice. Pawlak, skar. Wleklik, sekr. Buda, kierownik sportowy klubu Wydra, kierownik piłki nożnej mgr Nowakowski, kierownik strzelectwa sportowego Wadecki, członkowie Wunderlich i Oskiera. Powołanie klubu było konsekwencją wysokiego poziomu prezentowanego przez sportowców ZS.[92]

Dnia 24 maja 1936 r. odbyło się w Chełmie doroczne walne zebranie członków T-wa Przyjaciół ZS, które miało podsumować dotychczasowy dorobek i wytyczyć nowe formy pracy T-wa i Komendy ZS. Tak ważnemu zebraniu przewodniczył starosta Woronowicz, sprawozdanie z dotychczasowej działalności przedstawił prezes A. Pieczkowski, (w 1936 r. wpływy na rzecz T-wa wyniosły 3.319.89zł.), (T-wo wspierało działalność ZS w Chemie w następujących zagadnieniach):

1. Urządzanie Pow. zawodów z lekkiej atletyki ZS, zakupienie sprzętu sportowego jak: oszczepy, piłki, koszulki, spodenki, pantofle, nagrody i upominki, wyżywienie zawodników i obsługa kursu w Rozewiu.

2. Urządzenie gminnych i powiatowych zawodów strzeleckich ZS i VIII Jesienne zawody strzelecko-łucznicze o Mis. Pow., i zakupienie amunicji.

3. Zaopatrzenie i wysłanie reprezentacji Pow. ZS na zawody okręgowe strzelecko-łucznicze do Lublina.

91. *"Kronika Nadbużańska"*. 1934-1935. nr 5. s. 4.
92. *„Kronika Nadbużańska"*. 1936. nr 23. s. 4.

4. Dla zespołów Przysposobienia Rolniczego zakupienie książek i urządzenie wystawy na pokazie pow. w Chełmie.
5. Zakupienie karabinka sportowego typ „Alrif".
6. Pomoc finansowa Oddziałom ZS oraz Klubowi Sportowemu ZS.
7. Praca Kobiet, transport i wyżywienie na kursy PK do Sulejowa, Grandzicz, Lublina, Warszawy i Brześcia, udział w Zjazdach Delegatów ZS i przedstawicielek PK Pow. Chełm, zakupienie książek, koszty wyjazdu Komendantki Pow. i Kier. PK na kurs instruktorek WF do Lublina.
8. Wysłanie delegacji Pow. i pocztu sztandarowego na pogrzeb Marszałka Piłsudskiego do Warszawy, koszty walnych zebrań Oddziałów w terenie.
9. Wydatki propagandowe, na pisma i prasę, i na referentów Wychowania Obywatelskiego.
10. Koszty wyjazdów Instruktorów w teren.
11. Utrzymanie kancelarii.

Dnia 12 czerwca 1936 r., członkowie i miłośnicy T-wa, wybrali nawy Zarząd T-wa: Prezesem został mgr S. Pieczkowski, wice T. Illukiewicz, sekr. S. Gęca, skar. M. Cudny, inspektorzy i członkowie zarządu J. Lachcik, J. Morczewska, Cz. Wierzbocki, mjr. K. Pruszkowski, inż. S. Frankiewicz, Z. Tomaszewska i S. Leśkiewicz.[93]

Na początku 1937 r. przy Komendzie Pow. ZS w Chełmie powołano do działalności nową agendę Koło Polonistów, jako Oddział Związku Polonistów Rzeczypospolitej. Nadrzędnym zadaniem koła było zapoznanie społeczeństwa z wielkim bogactwem literatury polskiej oraz troska o zachowanie czystości języka polskiego.[94]

Komenda ZS w ramach akcji zdobywania odznak i klas, zorganizowała w dniach 18-26 września, Zawody Strzelecko-Łucznicze o Mist. Pow. Chełmskiego na 1937 r. W zawodach wzięło udział 26 zespołów i 160 zawodników ze szkół średnich, organizacji PW oraz z KS z miasta i powiatu.

Wśród organizacji: mist. pow. został zespół KPW Chełm 484pkt.\ 600 możliwych przed zespołem Zw. Prac. Skarb. 445pt. i zespołem ZS z Dorohuska 368pkt. Indywidualnie mist. pow. został M. Borowicz

93. *„Kronika Nadbużańska"*. 1936. nr 26. s. 2.
94. *"Kronika Nadbużańska"*. 1937. nr 15. s. 6

183pkt.\ 200 możliwych, następne miejsca zajęli: Z. Wawrzycki 163pkt.i A. Radzięciak 157pkt. z KPW oraz P. Pawlak 153pkt. i S. Biania 151pkt ze Zw. Prac. Skar.

Wśród Szkół: mist. pow. został zespół „Czarniecczycy" 510pkt.\ 1000 możliwych przed Szkołą Rzemieślniczą 482pkt. i Rolniczą z Okszowa 426pkt. Indywidualnie mist. pow. został Cz. Newelski „Czarniecczyk" 81pkt.\ 100 możliwych, przed Cz. Bondarukiem 70 pkt. z Okszowa i M. Starzyńskim 69pkt. „Czarniecczyk".

Konkurencję strzelania z łuku (Ł-1), wygrał Jan Górnicz 95pkt.\ 135 możliwych przed J. Królem 81pkt. i A. Dźwigajem 73pkt. wszyscy z PPW Chełm.[95]

W 1938 r. przeprowadzono we wszystkich Oddziałach Okręgu ZS w Chełmie (rozkazem centralnym) powszechne letnie manewry i zawody „Strzeleckie" pod ogólnopolskim hasłem „Dziesięć strzałów ku chwale Ojczyzny" (jakby przewidywano zbliżające się zagrożenie wojenne).

Ostatnie zawody strzeleckie, z akcji Dziesięć strzałów ku Chwale Ojczyzny, pod hasłem „*Celne oko, pewna dłoń a w niej karabin, są najlepszą gwarancją nienaruszalności granic Państwa i zapewnienia pokoju*" zorganizowano przez Komendę Pow. ZS i Pow. Komitet WF i PW oraz przy poparciu Starosty i D-cy 7 pp Leg., odbyły się w Chełmie w dniach od 17 czerwca do 17 lipca 1938 r. na strzelnicach 7 pp Leg., KPW i „Czarniecczyków".[96]

W 1939 r. powtórzono te akcje ale tylko wiosną i latem. Nie sposób wymienić wszystkich imprez, zawodów oraz ludzi wspierających i działających w Chełmskim Związku Strzeleckim w okresie międzywojennym w latach 1918-1939. „Jednak zawsze w pracy Związkowi temu przyświecała jedna maksyma, kto popiera imprezy Związku Strzeleckiego, jego idee i cele, ten tym samym spełnia swój obowiązek wobec ojczyzny", taką odezwę wygłosił ostatni Komendant Pow. ZS w Chełmie Władysław Jankowski. W tej formie Związek Strzelecki istniał w Chełmie do wybuchu II wojny światowej w 1939 r.[97]

95. *"Kronika Nadbużańsk*a. 1937. nr 45. s. 4.
96. *"Kronika Nadbużańska".* 1938. nr 18. s. 4.
97. "*Kronika Nadbużańska".* 1939. nr 35. s. 7.; K.P. Janczykowski. Arch. Organiz….tamże.

CHEMSKIE TOWARZYSTWO PRZYJACIÓŁ ZWIĄZKU STRZELECKIEGO I ZARZĄD POWIATOWY ZWIĄZKU STRZELECKIEGO W CHEŁMIE.

organizują w dniach od 18 do 26 września 1937 r.

TYDZIEŃ ZWIĄZKU STRZELECKIEGO

Z NASTĘPUJĄCYM PROGRAMEM:

SOBOTA 13 września godz. 19 capstrzyk i zaciągnięcie chorągwi Strzeleckiej.

NIEDZIELA 19 września — zbiórka uiiczna.

Godz. 11 rozpoczęcie zawodów strzeleckich o mistrzostwo powiatu na strzelnicach 7 p. p. Leg. i Państwowego Gimnazjum im. Czarnieckiego, które będą trwały do 16 września w—g. następującego programu:

a) Konkurencja KBKS 3a o mistrzostwo powiatu,

b) Konkurencja KBKS 4a o mistrzostwo szkół średnich w Chełmie na O. S oraz zespołów żeńskich,

c) Konkurencja Ł1 — strzelania z łuku dla wszystkich.

Na zakończenie Tygodnia Z. S. Komitet Powiatowy P. W. i W. F. organizuje Święto Powiatowe P. W. i W. F.. Szczegóły w oddzielnych afiszach.

NIEDZIELA 26 września godz. 10 nabożeństwo w kościele Marjackim na Górce z udziałem przedstawicieli władz, wojska, urzędów i organizacyj. Po nabożeństwie defilada przy Ogrodzie Miejskim. Godz. 14 Popularna Zabawa w Ogrodzie Miejskim.

Od 20 do 26 września w kinie „Corso" będą wyświetlane aktualne dodatki filmowe z życia strzeleckiego.

W dniach od 15 września do końca Tygodnia Z. S. będą rozpowszechniane po sklepach i przedsiębiorstwach przemysłowo handl. nalepki Chełmskiego T-wa Przjaciół Z. S.

Z uwagi nato że Związek Strzelecki — to szkoła wychowania obywatelskiego i przygotowania dorastającej młodzieży do pracy dla Państwa a na wypadek wojny — do jego obrony, Chełmskie T-wo Przyjaciół Z.S. i Zarząd Powiatowy Z.S. apeluje do całego Społeczeństwa jaknajusilniejsze poparcie ich działalności wtegorocznym Tygodniu Z. S.

Pod sztandar Strzelecki

„Państwo Polskie jest wspólnem dobrem wszystkich Jego obywateli. Wszkrzeszone walką i ofiarą najlepszych swoich synów, ma być przekazywane w spadku dziejowym z pokolenia na pokolenie" — oto pierwsze słowa Konstytucji uchwalonej dnia 23 marca 1935 r.

Organizacja, która skupiła i wychowała najlepszych synów Ojczyzny, którzy swoją krwią ofiarną zrosili ziemię rzeźbiąc granice Państwa Polskiego, był przedwojenny Związek Strzelecki. Dzisiejszy Związek Strzelecki uważa siebie za spadkobiercę idei Związku Strzeleckiego z przed wojny. Jak tamten postawił sobie za cele wywalczyć Ojczyźnie wolność, tak dzisiejszy uważa za swe zadanie, by zdobytą niezawisłość i całość Państwa utrzymać i wzmocnić.

Dziś Z. S. jest potężną organizacją i szeregi jego szybko rosną. Coraz lepiej rozumie społeczeństwo cele do których dąży Z. S., lecz jeszcze wielu jest takich, którzy nie znają, albo nie rozumieją tych celów, a którzy powinni je poznać i pracą swą realizować.

Chcąc podkreślić cele Związku Strzeleckiego Zarządy Grodzkich Oddziałów Z. S. w Chełmie pod protektoratem obyw. Edwarda Woronowicza Starosty Chełmskiego i obyw. Henryka Kreissa Komendanta Garnizonu urządzają w dniach od 5 maja r. b. do 12 maja r. b. „TYDZIEŃ STRZELECKI" z następującym programem:

4. V. 1935 r.

1) godz. 17-ta z podwórza Pow. Komendy Pol. P. wyruszają 4 samochody z transparentami jako propaganda Swięta.

2) godz. 18-ta capstrzyk orkiestry K. P. W., przemarsz oddziałów ulicami: Lubelską, Obłońską, Kolejową przez Dyrekcję do Pocztowej, Lwowską, Lubelską do Parku Miejskiego.

3) godz. 19-ta Obozowisko z ogniskiem w Ogrodzie Miejskim—wstęp bezpłatny.

5. V. 1935 r.

1) godz. 9.30 odebranie raportu na placu przed kościołem.

2) godz. 10.00 nabożeństwo w kościele Rozesłania Apostołów.

3) godz. 11.30 defilada oddziałów: (Strzeleckie, Zw. Legjonistów, Zw. Inwalidów, K. P. W., Zw. Rezerwistów).

4) godz. 14.00 zawody lekkoatletyczne na boisku 7 p. p. Leg.

5) godz. 18.00 dancing w restauracji „Niespodzianka" P. Lassotowej.

9. V. 1935 r.

1) godz. 18.00 otwarcie salonów Klubu Społecznego i dancing na rzecz Związku Strzeleckiego.

11. V. 1935 r.

1) godz. 22.00 Zabawa taneczna.

Imprezy na cele Związku Strzeleckiego.

Otwarcie salonów Klubu Społecznego.

Dnia 9. V. b. r. o godzinie 18.00 odbędzie się otwarcie odświeżonych salonów Klubu Społecznego. Nowością będzie kawiarnia w ogródku i na werandzie. W dniu tym odbędzie się dancing, z którego dochód Zarząd Klubu Społecznego przeznacza na cele Związku Strzeleckiego.

ZABAWA TANECZNA.

Dnia 11. V. b. r. Zarządy Grodzkie Z. S. w Chełmie w Salonach Klubu Społecznego urządzają Zabawę taneczną urozmaicona atrakcjami. Zarządy Grodzkich Oddziałów Z. S. w Chełmie zwracają się z gorącym apelem do inteligencji chełmskiej o wzięcie udziału w obu powyższych imprezach. Kto popiera imprezy Z. S., popiera jego cele, a tem samem spełnia swój obowiązek wobec Państwa.

4. Hufiec Przysposobienia Wojskowego i Wychowania Fizycznego.

Przysposobienie Wojskowe i Wychowanie Fizyczne (PW i WF) – prowadzone z młodzieżą było jedną z form wyrobienia sprawności fizycznej młodego obywatela i dalszą edukacją sprawności militarnej oraz zaszczytnym obowiązkiem wobec ojczyzny. Jest też systemem przekazywania młodemu pokoleniu dziedzictwa kultury fizycznej (militarnej) z nadzieją pełnego zrozumienia i odpowiedzialności.

Tworzenie młodzieżowych hufców PW i WF, szkolnych i przyzakładowych, miało miejsce w Polsce już po I wojnie światowej od 1918 r. Było to spowodowane eksplozją wolności, poznania i popularyzowania tradycji i osiągnięć oręża narodu polskiego, jak również i odbudową biologicznego potencjału narodu po latach niewoli i zaborów. [98]

Z analizy dostępnych materiałów wynika, że w Chełmie Hufce PW i WF powstały przy szkołach, przy zakładach pracy i niektórych organizacjach na przełomie 1922-1923 r. Na przyśpieszenie powołania w Chełmie Hufców PW i WF miała też wpływ wojna bolszewicka. Również w kilka miesięcy później ukonstytuował się komitet, który powołał Chełmski Sztab-Komendę Hufca PW i WF.

98. K.P. Janczykowski. Arch. *Organizacje Szkolne w Chełmie w latach 1918-1939*.

Specyfika programowa działania hufców miała duży wpływ na osobowość i mentalność organizatorów, młodzieży i uczestników, którzy je tworzyli. Biorąc pod uwagę przestrzeń czasową, w której się organizowały poszczególne hufce w Chełmie i powiecie, można je wymienić według kolejności:

- w 1922 r. powstały Hufce PW i WF: szkolne, w Gim. „Czarniecczyków" i Seminarium Nauczycielskim Męskim; zakładowe na kolei (PKP, KPW), organizacyjne przy TG „Sokół" i ZS „Strzelec";
- w 1924 r. szkolne przy Szkole Rzemieślniczej, zakładowe przy poczcie (PPW) i organizacyjne przy TUR;
- w 1925 r. szkolne przy Szkole Handlowej, zakładowe przy Zakładach Metalowych i Zbożowych (Młyny)oraz organizacyjne przy Związkach Zawodowych Robotniczych i Chłopskich;
- po 1927 r. Hufce PW i WF w oparciu o przepisy ogólnopolskie były tworzone jakby z obowiązku w poszczególnych instytucjach oświatowych, sportowych i miejskich.[99]

Działalność statutowa Hufców PW i WF jako organizacji paramilitarnej, miała ścisły związek z wojskiem. Dlatego też D-cy Garnizonów poszczególnych miast – (powinni ponosić) - odpowiedzialność za ich ideowe wychowanie i działalność.

Od 1922 r., z rozkazu d-cy garnizonu, pieczę nad działalnością Chełmskiej Komendy Hufca WF i PW objął 7 pp Leg., a pierwszym Komendantem PKU i inspektorem szkoleniowym był mjr Turski. Zajęcia programowe sprawnościowo-militarno-sportowe prowadzili przeszkoleni oficerowie 7 pp Leg. i instruktorzy PW i WF z następujących zagadnień: szkolenia, musztry, łączności, terenoznastwa, strzelania, fechtunku, grenadierski, jazdy konnej i ratownictwa. Egzaminami nabytych umiejętności były zawody i festyny a przede wszystkim obozy i zloty.

(Pierwszy) Szkolny Hufiec PW i WF został założony w 1922 r. w Chełmie przy Gim. „Czarniecczyków", a zatwierdzony (programowo) przez Lubelskie Kuratorium KOS w 1925 r. i był najsprawniej działającą placówką w mieście i w terenie. Opiekun i kierownik hufca nauczyciel Adolf Schon, nadał mu charakter obywatelsko-państwowy, a młodzież

99. *„Zwierciadło"*. 1924. nr 20. s. 5.

była wychowywana w duchu patriotycznego obowiązku obrony granic. Już od pierwszego roku istnienia program hufca obejmował, musztrę, wyszkolenie piechoty i jazdy oraz służbę łączności. Od 1924 r. 60 uczniów hufca uczestniczyło w zajęciach wojskowych, prowadzonych przez oficerów-instruktorów PW 2 pac z zakresu, musztry zwartej, walki drużyny, strzelectwa, terenoznastwa, jazdy konnej, grenadierki i walki bagnetem. W dowód wyróżnienia hufiec, 7 czerwca 1925 r. wchodził w skład kompanii honorowej podczas powitania w Chełmie Marszałka Polski Józefa Piłsudskiego.[100]

Od początku swej działalności Sztab Komendy Hufca PW i WF w Chełmie nawiązał ścisłą współpracę z miejscowymi organizacjami wojskowymi i o charakterze paramilitarnym jak: KPW, PPW, TG „Sokół", ZS „Strzelec", ZHP następnie TUR, LOK, LOPP i LMK. Wpływ na wychowanie młodzieży w hufcach miała też Polska Macierz Szkolna.

„Ducha patriotycznego, wolę charakteru, karność, koleżeńskość, dyscyplinę oraz współżycie społeczne wypracowano przede wszystkim na zajęciach szkoleniowych, ćwiczeniach, obozach i zlotach. Ważnym elementem systemu wychowawczo-sprawnościowego każdego członka Hufca było obowiązkowo zdobywania Panstwowej Odznaki Sportowej".

Chełmski Sztab Komendy Hufca PW i WF w celu podniesienia morale i ducha młodzieży zrzeszonej w Hufcu PW i WF, wprowadził od 1924 r. agendy programowo-szkoleniowe: 1. Dział Pamięci Narodowej, miał za zadanie wpajanie młodzieży sprawowania pieczy nad zabytkami kultury narodowej, szlaków regionalnych i pamięci folkloru rodzimego; 2. Dział Obchodów Świąt Narodowych, miał przyzwyczajać młodzież do uroczystego obchodzenia świąt narodowych oaz uczestniczenia w nich poprzez wystawianie wart asyst i pocztów; 3. Dział Wyszkolenia Militarnego, miał za zadanie wdrażanie młodzieży ducha bojowego na polu walki, gotowość alertu oraz podnoszenia sprawności fizycznej i przemarszów w szyku bojowym i paradnym.[101]

---

100. W.A. Kozłowski. Dzieje….tamże. s. 28-29.; *Księga Pamiątkowa Czarniecczyków – W dwudziestą rocznicę 1915-1935.* Chełm 1935.

101. K.P. Janczykowski. Arch. Sprawy Hufca PW i WF 1925-1939.

Mając na uwadze jak wielkie znaczenie posiada wychowanie fizyczne młodzieży szkolnej i pozaszkolnej, zwłaszcza dla potrzeb militarnych wojska i gotowości bojowej. Z inicjatywy d-cy garnizonu oraz 7 pp Leg. i 2 pac, i przy poparciu władz miejsko-oświatowych oraz ZS, TG „Sokół", ZHP i KPW, dnia 1 czerwca 1924 r. została powołana w Chełmie Rada Wychowania Fizycznego, która miała skupiać i korygować wszystkie przejawy życia sportowego w miecie i powiecie, szczególnie w wychowaniu młodzieży w duchu, zdrowia, siły i nauki.[102]

W duchu tych idei, pierwszy raz na forum publicznym młodzież Chełmskiego Hufca PW i WF zaprezentowała swoje wyszkolenie militarno-sportowe 21 i 22 września 1924 r. w programie Pułkowego Święta 7 pp Leg., gdzie na wojskowym boisku sportowym brali udział w defiladzie, paradzie oraz zawodach ze strzelania i lekkiej atletyki.

W celu sprawdzenia gotowości bojowej i przygotowania fizycznego, 11 i 12 października 1924 r. Chełmski Sztab Komendy Hufca PW i WF, samodzielnie zorganizował wielkie święto PW. Była to pierwsza o tak dużym zasięgu impreza przeprowadzona przez Komendę (opis):

Pierwszy dzień (sobota) 14.00 zbiórka na strzelnicy wojskowej, obok koszar 7 pp Leg., tu odbyły się zawody strzeleckie oraz start i bieg na 5km. z metą przy ogrodzie miejskim; 19.00 przemarsz hufców szkolnych z pochodniami przy dźwiękach orkiestry 7 pp Leg. i KPW przez miasto w strojach galowych w formie musztry paradnej; 20.00 w sali starostwa uroczysta akademia z udziałem St. Argasińskiej (primadonny opery włoskiej, paryskiej i warszawskiej) i Cypriana Rybińskiego (tenora polskiego) oraz orkiestry 7 pp Leg.; po akademii, wieczornica taneczna dla wszystkich, ceny miejsc od 1 do 2 złotych.

Drugi dzień (niedziela) 10.00, ks. mjr Warchałowski odprawił mszę polową na placu sportowym 2 pac; 11.00 defilada hufców szkolnych w formie musztry paradnej oraz kolumny sportowej; 14.00 zawody z lekkiej atletyki na boisku sportowym 2 pac: bieg na100m, skok w dal i wzwyż, rzut granatem, oszczepem i dyskiem, po zawodach rozdanie nagród i świadectw PW; nad bezpieczeństwem zawodów czuwał zespół pod kierownictwem mjr. Ząbkowskiego; publiczność na zawody dowoziły 2-

102. *„Zwierciadło"*. 1924. nr 23. s. 1.

auta wojskowe; sędziami honorowymi byli: starosta Dębski, D-ca Garnizonu ppłk. Micewicz i ppłk. Chmurowicz, burmistrz Hilgier, dyr. Ambroziewicz, Terpitz, Wojciechowski, Szajbler, Popławski, Lewandowski, Rudolf, Miesionko, Szerniawski i Flakowicz.

Impreza miała wielkie znaczenie propagandowe i patriotyczne, stała się corocznym świętem młodości. Wyróżniono w niej szkolne hufce PW i WF, Gim. „Czarniecczyków", Seminarium, Szkoły Rzemieślniczej, Handlowej i Rolniczej oraz zakładowe PPW i KPW i organizacyjne ZS „Strzelec", TG „Sokół" i TUR.[103]

Szukając nowych form rozbudowania swej działalności Komenda Hufca PW i WF, wyszła ze swoim programem w teren, gdzie w gminach zaczęto tworzyć drużyny i koła PW i WF. Wynikiem czego od 1925 r., najprężniej działającymi ogniskami PW i WF w terenie były gminy: Dorohusk, Rejowiec, Kobyle, Świerże, Krzywiczki i Okszów.[104]

W 1925 r. Sztab Komendy Hufca PW i WF w Chełmie przeprowadził dwie wielkie imprezy propagujące idee Przysposobienia Wojskowego w mieście i w terenie. Pierwsza impreza odbyła się wiosną w Dorohusku z inicjatywy miejscowego Oddziału ZS pod hasłem Święto Wychowania Fizycznego, na którą zaproszono hufce PW i WF szkolne i zakładowe z całego regionu, gościnie uczestniczył Hufiec PW ZS z Lublina. Program poza pokazami wojskowymi i musztry paradnej obejmował konkurs pływacki, mecze koszykówki i siatkówki oraz konkurencje z lekkiej atletyki: skoki w dal, wzwyż i o tyczce, rzuty kulą, granatem i oszczepem oraz biegi na 100, 200 i 1500m.

Druga impreza odbyła się w Chełmie 3-go maja, pod hasłem Rewia Przysposobienia Wojskowego. Zbiórka Oddziałów PW i WF o 13.00 przed gmachem PKU, skąd po raporcie i defiladzie, w takt orkiestry KPW przemaszerowały do koszar po wyposażenie wojskowe. Rewię rozpoczął Hufiec PW II Kursu Seminarium Męskiego pokazem gimnastyki systemu Linga i Herberta, Hufiec PW „Czarniecczyków" pokazał doskonałą szermierkę na bagnety, szkoła podoficerska 7 pp Leg. gimnastykę

103. *„Zwierciadło"*. 1924. nr 38. s. 7.; nr 40. s. 1.; nr 41. s. 1.
104. *„Zwierciadło"*. 1925. nr 25. s. 4.

wzorową, a Hufiec PW TG „Sokół" zaprezentował piramidy przy drabinkach. Następnie Miejska Straż Pożarna dała pokaz gaszenia pożaru górnego i poruszanie się po wysokiej drabinie, a żołnierze 2 pac zademonstrowali ćwiczenia strzelania artyleryjskiego. Pokazano też walkę, gdzie pluton 7 pp Leg. dowodzony przez kpt. Kominkowskiego nacierał na punkt oporu broniony przez Szkolne Hufce pod dowództwem chor. Waszczyńskiego. Po rewii odbyła się defilada oddziałów, bateria i oddział konny 2 pac defilowały przed d-cą 7 pp Leg. ppłk. Dąbkiem w pełnym galopie. Po defiladzie w ogrodzie miejskim odbyła się zabawa ludowa, grała orkiestra 7 pp Leg. pod batutą dyr. Szlendaka. Nad całością czuwał d-ca 7 pp Leg. ppłk. Dąbek i grono nauczycieli. Podsumowanie sztabu organizacyjnego wykazało duży poziom poszczególnych drużyn hufców, ogólną dyscyplinę i potrzebę organizowania takich imprez w przyszłości.[105]

Wielkim wyróżnieniem dla pracy Chełmskiego Sztabu Komendy Hufca PW i WF, było wystawienie wyróżniających się hufców, w skład kompanii honorowej, witających w Chełmie w czerwcu 1925 r. Marszałka Polski Józefa Piłsudskiego. Marszałek przeprowadzał inspekcję gotowości bojowej wszystkich garnizonów i instytucji państwowych związanych z obronnością kraju kresów wschodnich Rzeczypospolitej. Po inspekcji wyróżnił i nagrodził też dwa chełmskie pułki: 7 pp Leg. i 2 pac. oraz Hufiec WF i PW.[106]

Rada Naczelna PW i WF przy MOP i WR, zorganizowała 15 marca 1926 r. w Warszawie Zlot komendantów i działaczy Hufców PW i WF z całego kraju *„Zjazd miał na celu rozwinąć działalność programową oraz stworzyć i rozbudować w całym kraju sieć organizacyjną i doprowadzić do współdziałania z czynnikami państwowymi, samorządowymi i społecznymi nad rozwojem WF i PW. W Zjeździe uczestniczyła też delegacja z Chełma"*.

W myśl uchwały Rady Naczelnej Zjazdu została utworzona w Chełmie Okręgowa i Powiatowa Rada PW i WF ze starostą na czele. Do zarządu rady weszli: nauczyciele wychowana fizycznego, wojskowi instruktorzy PW i WF, lekarze sportowi oraz znawcy zagadnień wychowania fizycznego, gimnastyki, sportu i medycyny szkolnej .

105. *„Zwierciadło"*. 1925. nr 40. s. 2.

106. K.P. Janczykowski. Arch. Teczka pt.: Organizacje Szkolne w Chełmie 1918-1939 s. 1-6.; *Księga Pamiątkowa Czarniecczyków....tamże.*

Dla uczczenia tego faktu, nowe władze zorganizowały w Chełmie 19 i 20 czerwca 1926 r. wielkie święto PW, które odbyło się na strzelnicy i boisku sportowym 7 pp Leg. Pierwszego dnia odbyły się zawody strzeleckie nadzorowane przez Szefa PW Rejonu 7 pp Leg. kpt. Ferencowicza i jego z-cę por. Krzeszowskiego. Z 45 zawodników, strzelanie wygrał Jan Rysak ZS Krasnystaw 98pkt. w nagrodę otrzymał sztucer (w 1925 r. wgrał on konkurs strzelecki we Lwowie im. dr Dłuskiego), drugi był Marian Jorman Szkła Rzemieślnicza w Chełmie 94pkt. i trzeci Wacław Omiatek ZS Sawin 90pkt. W drugim dniu w niedzielę, po mszy i defiladzie, musztrę paradną w strojach galowych i sportowych, dziarsko i z brawurą przy dźwiękach marsza, prezentowały: Oddziały Kursu PW ZS Krasnystaw i Kursu PW przy 7 pp Leg. składające się z młodzieży pow. Chełm, Krasnystaw i Luboml, pokazy odebrał d-ca płk. Dąbek w asyście oficerów. Po południu odbyły się zawody z lekkiej atletyki z biegów, rzutów, skoków, biegów przełajowych i sztafet, startowało 52 sportowców PW i WF.

Wiosną 1927 r. odbyła się druga impreza dla uczczenia Rady PW i WF, na corocznym święcie PW i prezentacji wyszkolenia wojskowo-militarnego pod hasłem „Rewia Sprawności Fizycznej". Celem ukazania społeczeństwu dorobku wojskowego młodzieży, zawody sportowe odbywały się na boisku 7 pp Leg., odbyła się musztra i pokazy z bronią wraz z defiladą w ogrodzie miejskim a zabawa i podsumowanie w Garnizonie i Klubie Miejskim.[107]

W 1930 r. nastąpił przełom w pracy Hufca PW i WF w Chełmie. Komenda zwróciła większą uwagę, na sprawność fizyczną, na zajęcia z wychowania fizycznego i sportu oraz na wyszkolenie wojskowo-militarne zdobywane na ćwiczeniach obozach i zlotach.

Od 1931 r. wzmogła się współpraca Chełmskiego Hufca PW i WF z Ministerstwem Spraw Wojskowych, wynikiem czego najlepszy chełmski szkolny hufiec PW i WF Gimnazjum „Czarniecczyków", uczestniczył w Ogólnopolskim Święcie WF i PW w Spale, prezentując ćwiczenia z wychowania fizycznego i wojskowo-militarne.

107. *„Zwierciadło"*. 1926. nr 15. s. 3.; nr 35. s. 2.; 1927. nr 15. s. 2

W związku z rozbudową programu WF i PW, w 1931 r. został powołany Chełmski Komitet Pow. WF i PW, który przystąpił do budowy Ośrodka WF w Chełmie pn. „Oleandry" przy ul. Lubelskiej w skład którego miały wejść: dom ludowy, boisko sportowe, kręgielnia, strzelnica (już zbudowana), kąpielisko, czytelnia, biblioteka i sala ćwiczeń. Komitet opracował też program zdobycia funduszy na budowę.[108]

W związku z odezwą Rady Naczelnej WF i PW z 1926 r. i z polecenia Chełmskiej Rady WF i PW, 29 stycznia 1931 r. komitet na zebraniu organizacyjnym, pod przewodnictwem komendanta pow. WF i PW por. Bieniaszkiewicza i referenta starosty Hipolita Ulejczyka, powołał Koło Gminne PW i WF w Rejowcu. Do zarządu koła weszli: Jan Sztabe, Bolesław Kossa, Stefan Szkolnik, Wacław Cegłowski, Józef Kostrzewa, Szymon Dubiel, Feliks Turewicz, Bolesław Rusin, Stanisław Tola, Tadeusz Imbor, Ignacy Warda i Jan Karło.

Dnia 26 sierpnia 1931 r. Koło Gminne WF i PW zorganizowało pierwsze w Rejowcu święto sportowe PW i WF. Uroczystości rozpoczęła msza, następnie defiladę młodzieżowych drużyn i hufców WF i PW przy dźwiękach orkiestry Staży Ochotniczej cementowni „Filery" odebrał mjr. Baczyński. Najważniejszym punktem święta były zawody z lekkiej atletyki, w których rywalizowały drużyny szkolne i miejska cementowni „Filery" oraz zawodnicy z okolicznych wsi. Zwycięscy zostali nagrodzeni dyplomami i żetonami. Imprezę zakończyła ludowa zabawa oraz wystawa prac twórców folkloru ludowego. Nad całością czuwał mjr. Baczyński.[109]

Staraniem Komendy Pow. ZS i Komendy Pow. PW oraz Zarządu Oddziału ZS Dorohusk, odbyło się 12 lipca 1931 r. w Dorohusku, rejonowe święto WF i PW, które rozpoczęło się o 10.00, grała orkiestra 7 pp Leg. Za bezpieczeństwo odpowiedzialni byli komendant pow. ZS Pupko i komendant pow. PW chor. Kułagowski oraz instruktorzy WF i PW sierż. Sałata i plut. Młodkowski. Na program święta złożyły się: 1. zawody z lekkiej atletyki (biegi na 100 i 1500m, sztafeta na 4x400m, skoki w dal wzwyż i o tyczce, rzuty dyskiem kulą oszczepem i granatem) 2. zawody pływackie (100m styl. dow. i 100m styl. na wznak), 3. turniej w koszykówkę

108. K*sięga Pamiątkowa Czarniecczyków…tamże*.; *„Zwierciadło*". 1931. nr 16. s. 3.

109. *„Zwierciadło"*. 1931. nr 6. s. 2.; nr 21. s.4.

i siatkówkę), 4. punktem kulminacyjnym święta był chrzest pionierskiej propagandowej łodzi i załogi ZS w osobach Władysława Pupki i Kazimierza Błażejewicza w obecności 2.000 tłumu widzów, która miała odpłynąć (ku chwale polskiego morza) do Gdańska. Poświęcenia dokonał ks. prob. Szyszka a ojcami chrzestnymi łodzi zostali starosta Bagiński i płk. Dąbek, 5. przedstawienie pod gołym niebem n\Bugiem komedii pt. Próba Generalna, 6. koncert orkiestry 7 pp Leg. i 7. zabawa Strzelecka.

Bieg na 1500m wygrał W. Stępniewicz ZS Dorohusk 5.08,00min., drugi był S. Alot 5.09,00 min., trzeci M. Kozioł 5.12,00min. obaj ZS Marysin. Sztafetę 4x100m wygrało KPW Chełm 57,3sek., drugi był Oddział ZS Żalin 57,8sek., a trzeci Oddział ZS Ostrów 58,00sek. Bieg na 100m wygrał A. Wleklik ZS Chełm 13sek., drugi był Krzysztofowicz ZS Marysin 13,4sek. a trzeci S. Dąbrowski ZS Dorohusk 13,6sek. Skok w dal wygrał J. Paluch KPW Chełm 5.33m, drugi był A. Wleklik 4.82m, a trzeci J. Maciukiewicz 4.66m obaj ze ZS Chełm. Skok wzwyż wygrał W. Stępniewicz ZS Chełm 136cm, przed J. Radzieńczakiem KPW Chełm 135cm. Skok o tyczce wygrał W. Mrozowisk ZS Dorohusk 2.40m, przed J. Maciukiewiczem ZS Chełm 2.30m. Rzut dyskiem wygrał S. Dąbrowski ZS Dorohusk 26.61m, drugi był A. Wleklik ZS Chełm 26.50m, a trzeci J. Paluch KPW Chełm 22.60m. Rzut kulą wygrał J. Pietraszewski KPW Chełm 10.50m, drugi był A. Wleklik 9.80m, a trzeci J. Ławski 9.72m obaj ZS Chełm.

W finałach turnieju koszykówki i siatkówki wystąpiły: drużyny ZS Dorohusk, KPW Chełm i ZS Lublin. W konkurencjach z lekkiej atletyki poza konkursem startował uczeń Szkoły Technicznej z Brześcia Roman Sielski.[110]

W związku z nawiązaniem współpracy Chełmskiej Komendy WF i PW z Ministerstwem Spraw Wojskowych na polu jakościowego wyszkolenia sportowo-militarnego młodzieńca członka WF i PW przyszłego obrońcy granic. W 1931 r. Chełmska Komenda Hufca WF i PW zorganizowała wakacyjny zlot-obóz kresowych szkolnych hufców WF i PW pod hasłem festiwal młodości w Wólce Proteckiej. Była to wielka impreza, do której Chełmski Sztab Rady Okręgowej przygotowywał się starannie już od kilku lat. Celem zlotu była ocena sprawności fizycznej,

110. *„Zwierciadło”*. 1931. nr 25. s. 3.; nr 26. s. 2.

wojskowej i militarnej młodzieży szkolnej zrzeszonej w hufcach WF i PW. Było to wyróżnienie dla Chełmskiego Hufca WF i PW przez władze centralne na zorganizowanie takiej imprezy. Na zlot przybyły najlepsze drużyny i hufce WF i PW z zaprzyjaźnionych nadbużańskich miejscowości: Chełma, Krasnegostawu, Szczebrzeszyna, Łucka, Tomaszowa, Sarn, Kraśnika, Janowa, Zamościa, Lublina, Dubna, Kowla, Równego, Krzemieńca, Ostroga i Zdołbunowa.

Program zlotu obejmował: ćwiczenia dzienne i nocne, pokazy wojskowe i militarne, zajęcia sportowe z gier, lekkiej atletyki, pływania i ratownictwa. Zlot miał charakter prestiżowy, nad całością czuwał sztab wojskowo-cywilny pod wodzą gen. dyw. Dobrodzickiego. W celu utrzymania dyscypliny stan osobowy zlotu został podzielny na obozy. Po uroczystym otwarcia zlotu odbyły się ogólne zawody sportowe i strzeleckie. Do pierwszego meczu koszykówki stanął obóz nr 1, w skład którego weszły szkoły średnie z, Krasnegostawu, Chełma, Tomaszowa, Zamościa i Szczebrzeszyna, przeciw obozowi nr 2 złożonego z lubelskich szkół średnich. Po zaciętym meczu wygrali koszykarze z obozu nr 2 (46:2). W drugim meczu obóz nr 3 szkoły średnie z Łucka, Kraśnika, Janowa i Chełma stanął przeciw obozowi nr 5 w składzie szkoły średnich z Dubna, Kowla i Równego, zwyciężyli koszykarze obozu nr 3 (21:3). Do meczu w siatkówkę stanął obóz nr 2 przeciw obozowi nr 4 w składzie szkoły średnie z Krzemieńca, Ostroga, Zdołbunowa i Sarn, zwyciężyli siatkarze obozu nr 4 (30:11). W dalszych meczach siatkówki obóz nr 1 zwyciężył obóz nr 3 (25:20).

W zawodach strzeleckich (broń małokal., odl. 50m., 20 strz., poz. stojąca z wolnej ręki na 600pkt. możliwych), w\g kolejności; obóz nr 4 – 425pkt., obóz nr 3 – 372pkt., obóz nr 5 – 349pkt., obóz nr 1 – 333pkt., i obóz nr 2 – 264pkt. Dyplomy z rąk gen. Dobrodzickiego otrzymały dwa zwycięskie zespoły, obóz nr 4: Roman Fabjański i Romuald Jarecki uczniowie Szkoły Rolniczej w Białokrynicy i Andrzej Bielecki uczeń Gimnazjum w Krzemieńcu oraz zespół obozu nr 3, Tadeusz Sowa i Zbigniew Sowa, uczniowie Gim. w Kraśniku i Rościsław Garkusz uczeń Gim. w Łucku. Dyplom za wynik indywidualny otrzymał uczeń Romuald Jarecki za 146pk. Na koniec zlotu, gen. Dobrodzicki wysoko ocenił sprawność

fizyczną i wojskową młodzieży oraz organizację, życząc dalszych tak wspaniałych zlotów młodzieży kresowej.[111]

W czerwcu 1931 r. aktywiści Chełmskiej Rady Okręgowej WF i PW uczestniczyli w Spale na Ogólnopolskim Zlocie pod hasłem święto WF i PW. Było to wyróżnienie Rady Głównej w Warszawie dla Chełmskiej Rady za wzorową pracę na kresach Rzeczypospolitej. Program obejmował wiele atrakcyjnych konkurencji sportowych i wojskowych, na koniec każda zaproszona drużyna hufca prezentowała swój układ gimnastyczno-sportowy.

Dnia 12 czerwca 1932 r., już w nowej formule odbyło się doroczne Powiatowe Święto WF i PW, w bardzo urozmaiconym programie, z udziałem 350 zawodników szkół powszechnych i średnich oraz organizacji wchodzących w skład Związku Obrony Ojczyzny, KPW i ZS, eliminacje do święta przeprowadzono 10 i 11 czerwca. Uroczystość i zawody odbyły się na boisku 7 pp Leg., do punktacji zaliczono, konkurencje z lekkiej atletyki, strzelanie, gry sportowe, pokazy gimnastyczne i musztrę. Ku uciesze tłumnie przybyłej publiczności kolumna sportowa defilowała w strojach sportowych, grała orkiestra 7 pp Leg.[112]

Pod koniec 1933 r. nastąpiła zmiana chełmskich władz WF i PW, było to podyktowane ogólnopolskim wprowadzeniem nowych trendów i ideologii, jakie niósł postęp. W czasie Zjazdu WF i PW, wybrano nowe władze, które od 1934 r. rozpoczęły działalność po oficjalnym zatwierdzeniu przez Wojewodę. Chełmski Komitet WF i PW stanowili: Przewodniczący Woronowicz, sekcja WF i PW płk. Dąbek, sekcja adm.-gosp. i inf. Robinson, sekcji wych.-społ. Piłsudski i sekr. komitetu referent Ornatowski. Komendantem Pow. WF i PW oraz PPW i WF został por. Stefan Kozdrój z 7 pp Leg.[113]

W tym samym roku Chełmski Hufiec KPW zorganizował święto sportu z okazji poświęcenia sztandaru Ogniska KPW oraz oddania do użytku wybudowanej nowoczesnej strzelnicy klubowej KPW.

---

111. *„Zwierciadło”*. 1931. nr 26. s. 2.
112. K.P. Janczykowski. Arch. Teczka pt. Organizacje Szkolne….tamże.; *„Zwierciadło”*. 1932. nr 6. s. 2.
113. *„Kronika Nadbużańska”*. 1934. nr 5. s. 1.; nr 14. s. 2.

W trakcie imprezy zostały przeprowadzone zawody w lekkiej atletyce, konkurs musztry paradnej oraz strzelanie w nowej formule różnych typów, klas i stopni odznak. Wśród gości, szef „Ogniska" KPW Linowski, ppłk. Kominkowski dyr. biura ministra komunikacji i dyr. okręgu lubelskiego KPW Batycki. W imprezie konkursów sportowych i strzeleckich uczestniczyły drużyny i hufce z okręgu lubelskiego.[114]

W dniach 3 i 4 października 1933 r. Komenda Pow. WF i PW w Chełmie zorganizowała drugie w tej formule doroczne święto WF i PW (pierwsze odbyło się w 1931 r.). Na święto stawiły się Hufce WF i PW z miasta i pow. oraz całe społeczeństwo – „*Był to przegląd sprawności fizycznej i gotowości wojskowej młodzieży zrzeszonej w szeregach WF i PW do twardej żołnierskiej i obywatelskiej służby, do obrony – Ojczyzny Naszej, Najjaśniejszej Rzeczypospolitej Polskiej*".

Pierwszy dzień (3 października) 8.00 boisko 7 pp Leg. 1. eliminacje zawodników, 2. trójbój męski, 3. trójbój żeński, 4. pięciobój, 5. gry drużynowe, siatkówka, koszykówka oraz konkurencje z lekkiej atletyki, biegi, skoki i rzuty, (do punktacji zaliczono gry i zabawy popisy gimnastyczne, musztrę wojskową i paradną).

Drugi dzień (4 października) 10.00 nabożeństwo w kościele na Górce Katedralnej i udział Baonu PW wraz z kompanią chorągwianą 7 pp Leg.; okolicznościowe przemówienie ks. kap. Warchałowskiego; defilada i odmarsz kolumny do koszar; 13.00 zawody indywidualne i zespołowe na boisku 7 pp Leg.; 17.00 finały w siatkówkę i koszykówkę.

Wieczorem po marszach paradnych, akademia w kinie „Strzelec" oraz rozdanie nagród i dyplomów. Chełmski Sztab Rady WF i PW w związku z tym świętem wprowadził dla najlepszych drużyn-hufców specjalne odznaki Wzorowi WF i PW.[115]

Dnia 26 i 27 października 1935 r. odbył się w Warszawie zlot drużyn i hufców WF i PW, sfederowanych Związków Młodzieży Wiejskiej pod hasłem tężyzna fizyczna i idea PW w ZMW. Wśród hufców z całej

114 . *„Zwierciadło"*. 1933. nr 25. s. 5.
115. *„Kronika Nadbużańska*". 1933. nr 25. s. 5.

Rzeczypospolitej był również hufiec Okręgowej Rady z Chełma. Młodzież w części sportowo-wojskowej dała popis ćwiczeń z gimnastyki z przyborami i w formie piramid oraz ćwiczenia wojskowo-bojowe w formie walki.

Celem zlotu było wykazanie, że WF i PW jest coraz bardziej doceniane w środowisku wiejskim, a młodzież chętnie uprawia sport i codzienne ćwiczenia oraz ćwiczenia wojskowe z obronności kraju. W drodze wyróżnienia Hufiec WF i PW z Chełma wchodzący w grupę drużyn województwa lubelskiego za swój występ otrzymał z rąk adiutanta Marszałka J. Piłsudskiego piękny puchar.[116]

W listopadzie 1935 r. z okazji jubileuszu Polskiej Poczty, prezes naczelnik Poczty Chełmskiej Ślubowski i szef Ogniska PPW WF i PW w Chełmie oraz Wice. Skąpski i inspektor wyszkolenia Górnicz, zorganizowali na pocztowym placu i boisku sportowym okolicznościową imprezę święto sportu PPW. Na którą zaproszono sztab Hufca WF i PW oraz hufce z Okręgu Chełmskiego. Imprezę zaszczycił delegat zarządu okręgu PPW z Lublina Kamecki. Po zawodach strzeleckich, sportowych, ćwiczeniach wojskowych i specjalistycznych pocztowca, najlepsi otrzymali nagrody: Wł. Synowiec, P. Jaroszkiewicz, Al. Kućmirowski, W. Halej, J. Kowalska, J. Tarczyńska, S. Badylak, Z. Pięknik, S. Szeszlak, S. Wapniarz, K. Jurczuk i R. Binkiewicz. [117]

Z okazji święta 3 maja 1936 r., odbył się w Chełmie, bieg narodowy na przełaj, zorganizowany przez Komendę PW i WF i kpt. Edwarda Wunderlicha Komendanta Obwodu WF i PW (który był też kierownikiem biegu) pod patronatem starosty E. Woronowicza i komendanta garnizonu ppłk. L. Jasińskiego. Zapisy do biegu przyjmowała Komenda Obw. WF i PW do dnia 2 maja, zawodników z klubów sportowych i niezrzeszonych z powiatu i z polski od 18 lat i z badaniami lekarskimi. Czołówkę chełmskich biegaczy stanowili: Lipert z Seminarium, Mielniczuk z 7 pp Leg., kan. Sawicki z 2 pac. i strz. Tyszka ze ZS.

---

116. *„Kronika Nadbużańska.”*.1935. nr 29. s. 4.
117. *„Kronika Nadbużańska”*. 1935. nr 41. s. 3.

Zawody –16.00. defiladę sportowców na boisku WKS 7 pp Leg. odebrał gen. Smorawiński i starosta E. Woronowicz, Przew. komisji sędziowskiej był Pawłowski. Bieg terenowy wygrał Mielniczuk 7 pp Leg. w czasie 8.30min., przed kan. Sawickim 2 pac., strz. Tyszką i strz. Webą ze ZS, dalej szer. Kocot ze Szpitala Okręgowego i Wiewióra z 7 pp Leg. Lipert na mecie został zdyskwalifikowany przez sędziów.[118]

Dnia 20 lipca 1936 r. Komendant Pow. PW i WF w Chełmie por. Adam Cimek wydał odezwę do wszystkich organizacji sportowych i instytucji państwowych, w której znajdowały się wytyczne, Państwowego Urzędu WF i PW w sprawie zdobywania Państwowej Odznaki Sportowej (POS).

Obowiązek i procedura zdobywania odznaki POS (odznaka została wprowadzona w 1930r.) , była tak ważna, że posiadanie tej odznaki było wizytówką mierzenia powinności obywatelskiej i biletem startu we wszystkich zawodach, a nawet otrzymania posady w instytucjach państwowych. Posiadacz odznaki POS otrzymywał książeczkę w której były wpisy ocen z zajęć, specjalizacji i zawodów sportowych. Do zdobywania POS były powoływane specjalne komisje nauczycieli w-f, lekarzy, instruktorów WF i PW oraz wyznaczone osoby.[119]

Dnia 2 października 1937 r. Komenda WF i PW w Chełmie, otrzymała od kierownika okręgowego urzędu WF i PW w Lublinie ppłk. S. Klemenrowskiego, pismo następującej treści: „Mam zaszczyt podać do wiadomości Pana Kuratora niecodzienny obraz pracy nauczycielskiej na polu PW i WF, w miejscowości Sawin pow. Chełm, Oddział ZS pod opieką miejscowego kierownika szkoły Drewnowskiego, wybudował strzelnicę do broni wojskowej i małokalibrowej, poświęcenia dokonał 17 października 1937 r. miejscowy proboszcz. Dużą pomoc przy budowie strzelnicy okazał d-ca 7 pp Leg. z Chełma. Strzelnica będzie cennym obiektem wychowawczo-sportowym dla młodzieży i społeczności nie tylko z Sawina”.[120]

---

118. *„Kronika Nadbużańska”*. 1936. nr 17. s. 6.; nr 18. s. 4.
119. A PLOCH. A. m. Chełma. sygn. 214.
120. APLOCH. A. m. Chełma. sygn. 106.

W latach 1923-1939 członkowie Hufców z Chełmskiego Okręgu PW i WF brali udział w obozach szkoleniowych w następujących miejscowościach: Puławy, Kleweń, Wołyń, Uściług, Węgierska Wólka, Żywiec, Tatarów, Wólka Protecka i Spała.[121]

Dnia 3 maja 1939 r. odbyła się w Chełmie impreza sportowa z cyklu święto sportu PW i WF. Był to bieg narodowy rozegrany na stadionie KPW przy ul. płk. Lisa Kuli, na dystansie 5 km., było też strzelanie. Hufce sportowe przemaszerowały w szyku kolumn defiladowych ul. Hrubieszowską na stadion.

Była to ostatnia impreza Chełmskiej Komendy Hufca WF i PW przed wybuchem II wojny światowej w 1939 r. Od października 1939 r. Komenda Hufca PW i WF w Chełmie zawiesiła swoją działalność.[122]

121. *„Kronika Nadbużańska”*. 1935. nr 30. s. 6.
122. *„Kronika Nadbużańska”*. 1939. nr 18. s. 1.

5. Liga Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej.

Znaki rozpoznawcze Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej w Chełmie

Dnia 25 września 1923 r. w Warszawie, (inspirowana przez J. Piłsudskiego), została powołana Liga Obrony Powietrznej Państwa – w krótkim czasie zmiana nazwy na Liga Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej (LOPP). Zostały też powołane w terenie: okr., pow., miejskie i gm. komitety i koła Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej.[123]

W Chełmie Koło Miejscowe Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej zostało powołane w 1924 r. uchwałą Woj. Komitetu LOPP w Lublinie w myśl haseł: Każdy winien być członkiem LOPP, Zapisujcie się na członków LOPP, Najskuteczniejszą obroną niepodległości silna flota powietrzna, Nie dajmy się wyprzedzić na polu tym naszym wrogom, i Popierajmy lotnictwo Polskie.[124]

Należałoby w tym miejscu przytoczyć jakże ważne orędzie do narodu, wygłoszone przez Wodza Naczelnego Marszałka Polski J. Piłsudskiego (podczas warszawskich uroczystości powołania Ligi), „*Trzeba zabezpieczyć swoje granice przed nieprzyjacielem, lotnictwo jako flota powietrzna będzie tym orężem. Dla zaradzenia tej potrzebie narodowej powstała Liga Obrony Powietrznej Państwa. Działalność jej świadczy, że oczyszczamy się z dawnego grzechu niedbalstwa obywateli o silną szybko działającą obronę Rzeczypospolitej. Im więcej członków Ligi, im więcej ofiar na jej patriotyczne przedsięwzięcia, tym więcej gwarancji, że Polska będzie nietykalna*".

Koło Miejscowe Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej, odegrało w Chełmie i powiecie wielką rolę propagandową, w tworzeniu i rozbudowie Kół LOPP. Biuro Koła Miejscowego LOPP mieściło się przy ul. Lubelskiej 4, prezesem był sędzia Jerzy Bielecki.

Należy wspomnieć, że w tym czasie w Chelmie, prowadziły też równolegle działalność: Liga Obrony Powietrznej Państwa w Warszawie Obwód Powiatowy w Chełmie, ul. Lubelska nr 4, prezes Alfred Ziemski (działalność z przerwami, następnie po 1935 r w zaniku), i Liga Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej Chełmski Obwód Kolejowy ul. Kolejowa 40, Prezes Antoni Pawelec (jednak najprężniej działało Koło Miejscowe LOPP).

---

123. *„Zwierciadło"*. 1924. nr 10. s. 1.; *„Kronika Nadbużańska"*. 1938. nr 35. s. 1.
124. *„Zwierciadło". 1924.* nr 40. s. 1

Podstawą działalności Chełmskiego Koła Miejscowego LOPP, było poprzez kursy, pogadanki, filmy, zajęcia w terenie i pokazy w mieście, przedstawić społeczeństwu powagę i doniosłość tematu, jakim jest bezpieczeństwo obywateli i zachowanie się w razie przyszłej wojny lotniczo-gazowej. Siedziba Chełmskiego Sztabu Komitetu LOPP, mieściła się w lokalu ul. Lubelskiej nr 62, grupując początkowo 100 członków zaprzysiężonych i 200 ochotników.

Idea paramilitarna LOPP, od samego początku miała poparcie Chełmskiego Garnizonu. Wojsko (szczególnie 7 pp Leg.) udostępniało swoje obiekty, instruktorów jak i wspólnie przeprowadzano zajęcia szkoleniowe wojskowo-ratownicze i pokazy wojenno-lotnicze (z użyciem gazu) dla obywateli Chełma i powiatu.

Ogólnopolska idea powagi tematu i statutu LOPP, spowodowała, że w terenie sztaby woj. i pow. LOPP zaczęły rozbudowywać swoją działalność. W związku z tym postanowieniem, powołany w Chełmie Komitet Pow. LOPP, poprzez rozporządzenia organizacyjne, utworzył w gminach Koła LOPP i Sekcje Ochotnicze LOPP, przystąpiono też do szkolenia aktywistów i instruktorów. Do najprężniej działających w powiecie, gminnych ośrodków LOPP należały: Rejowiec, Dorohusk, Okszów, Strupin, Sawin i Świeże. Za wyszkolenie struktur terenowych-gminnych odpowiedzialny był z Chełma T. Gustaw instruktor-inspektor OPLG.

Od 1925 r. tworzono koła i sekcje LOPP, przy zakładach pracy, organizacjach i szkołach, gdzie zajęcia szkoleniowe i ćwiczenia wojskowe prowadzili instruktorzy z Chełmskiego Sztabu LOPP-OPLG. Dla większego społecznego zainteresowania, sprawami zagrożenia wojną, lotnictwa i gazownictwa, Sztab Komendy LOPP w Chełmie, prowadził wiele akcji popularyzatorsko-szkoleniowo-sportowych, podczas masówek takie jak: wycieczki, rajdy, festyny, pokazy i zabawy. Wielkie propagandowe znaczenie, rozkazem ogólnopolskim LOPP, miały coroczne święta o charakterze sportowym, organizowane przez miejscowe i pow. LOPP, pod hasłem Tydzień LOPP.

Program „Tydzień LOPP", przedstawiał się następując „zbiórka na dziedzińcu komendy policji z udziałem ludności i młodzieży szkolnej,

orkiestra PKP-KPW, straż ogniowa z pochodniami uświetnia kolumnę; capstrzyk przemarsz ul., Młynarską, Reformacką, Strażacką, 1-go Maja, Kopernika, Obłońską, Lubelską przed starostwo, gdzie przemówienie wygłasza inspektor Pikulski; msza na Górce Katedralnej, przemówienia okazjonalne; poświęcenie zebranych, sztandarów; przez cały tydzień w różnych miejscach przeprowadzano pokazy lotniczo-gazowe; pokazy gazowe z udziałem samolotów na (osiedlu) tzw. Dyrekcji Kolejowej, koncerty w ogrodzie miejskim gra orkiestra 7 pp Leg., koncert orkiestry KPW przed Ratuszem; przed kościołem i przed starostwem zgromadzenie ludowe i przemówienia; zabawa ludowa w ogrodzie miejskim gra orkiestra KPW i 7 pp Leg., program zabawy: festyn kulturalno-sprawnościowo-sportowy, gry i zabawy, tańce, strzelanie, konkursy i biegi, dla chętnych bufet. Zatwierdził Sztab LOPP w Chełmie.

Należy podkreślić, że do akcji popularyzowania idei lotnictwa i gazownictwa, Chełmski Sztab Koła Miejscowego (uwaga: od 1930 r. zwany też Miejskim) LOPP, włączył nowo powołane Szkolne Koła LOPP „Czarniecczyków". Nie we wszystkich szkołach koła LOPP pracowały aktywnie na rzecz środowiska szkolnego i miejskiego. Najaktywniejsze koła LOPP działały przy: Gim. „Czarniecczyków", następnie przy Seminarium Męskim i Szkole Rzemieślniczej. W Gimnazjum i Seminarium zostały powołane specjalistyczne pracownie-modelarnie, Koła te liczyły 50 członków, którzy opłacali składki roczne i miesięczne po 25 gr.

Jednak najprężniej na terenie miasta i powiatu, działało Koło LOPP „Czarniecczyków", działające przy Gimnazjum od 1925 r. pod nawą Koło Miłośników Lotnictwa, zatwierdzone przez Lubelski KOS i zarejestrowane przez Wojewódzki Komitet LOPP. Przy Kole działały dwie sekcje: teoretyczno-propagandowa i techniczna przy której działała modelarnia w której członkowie modelarze budowali modele latające.

W 1929 r. podczas konkursu modeli latających w Lublinie zorganizowanym przez Komitet Woj. LOPP, Franciszek Ostrowski i Adolf Moczulski zdobyli I oraz II miejsce za swoje modele, w nagrodę Lubelski Komitet przyznał im tytuły instruktora modelarstwa. Owocem dalszej twórczej pracy było z okazji Tygodnia Lotnictwa zorganizowanego w Lublinie w 1930 r. uzyskanie przez trzech uczniów Gimnazjum dyplomów Instruktora LOPP.

W 1931 r. zmiana nazwy na Szkolne Koło Miłośników Lotnictwa i Gazoznawstwa, a w 1932 r. na Szkolne Koło LOPP. Od 1934 r. przy Kole działała modelarnia im. inż. S. Wigury. W 1935 r. członkowie Koła przystąpili do budowy awionetki.[125]

Od 1930 r. Sztab Miejski LOPP w Chełmie rozbudował swoją współpracę o kontakty ze Sztabami LOPP z innych miejscowości, w celu wymiany doświadczeń i organizowania wspólnych ćwiczeń, pokazów i zawodów. Najbardziej układała się współpraca z Komitetami LOPP z Lublina, Zamościa, Włodawy, Krasnegostawu, Hrubieszowa, Kowna i Siedlec.[126]

Staraniem Okr. Woj. LOPP w Lublinie i Obw. Pow. LOPP w Chełmie, w latach 1933-1935 przeprowadzono w Chełmie cykl kursów OPLG. Kursy obejmowały szkolenie teoretyczne wykłady i praktyczne ćwiczenia w terenie, za które odpowiedzialni byli: inspektor okr. LOPP ppłk. dyp. Ornatowski i prezes obw. pow. LOPP Kirschner. Kursy specjalistyczne ukończyli: W. Borowicki, M. Boręcki, S. Chabudziński, T. Cywiński, M. Dworak, S. Denkiewicz, S. Feigenbaum, A. Gering, J. Górnicz, K. Godlewski i R. Gerlecki, za sprawność odpowiadał Inspektor Główny Instruktor OPLG T. Gustaw.[127]

W nagrodę dla najlepszych 48 działaczy, szkoleniowców i instruktorów Miejskiej LOPP oraz kolejarzy należących do węzła kolejowego LOPP i LMK, komendant miejskiej LOPP w Chełmie, zorganizował w nagrodę 17 lipca 1933 r., 8 dniową wycieczkę do Gdyni w ramach szkolenia, którą prowadził Naczelnik M. Łazowski. Trasa wycieczki prowadziła przez Chełm - Gdynia - Poznań - Katowice - Lwów - Kraków.[128]

Ze względów politycznych i szkoleniowo-militarnych, pod koniec 1933 r. Sztab Komitetu Miejskiej LOPP w Chełmie, wyraźnie zaznaczył swój charakter patriotyczno-narodowy oczyszczając szeregi, tylko dla Polaków.

125. *„Kronika Nadbużańska”*. 1934. nr 10. s. 1.; K.P. Janczykowski. Arch. *Szkolne Koło LOPP*.; *Księga Pamiątkowa Czarniecczyków*…tamże.; R. Litwiński. Materiały….tamże s. 391-407.
126. K.P. Janczykowski. Arch. Teczka. Sprawy organizacji paramilitarnych.
127. *„Kronika Nadbużańska”*. 1935. nr 10. s. 4.
128. *„Kronika Nadbużańska”*. 1933. nr 10. s. 3.

W wyniku tych postanowień na początku 1934 r. wybrano nowy zarząd Obw. Pow. LOPP w Chełmie. Prezesem został J. Kirschner, sekr. K. Strzałkowski, skar. B. Matuszewski. Sztab mieścił się przy ul. Lubelskiej nr 1.

Mając na uwadze zrozumienie powagi problemu i bezpieczeństwa kraju, z inicjatywy ludzi dobrej woli powołano w Chełmie przy Sztabie LOPP na początku 1935 r. Koło Przyjaciół LOPP, którego prezesem został inicjator tego przedsięwzięcia sędzia Brajczewski.

Od 1936 r. nowo powołany prezes obw. pow. LOPP w Chełmie W. Prokopowicz, wprowadził okresowe pokazy szkoleniowe dla chełmskiego społeczeństwa. Akcja dotyczyła pokazów zagrożenia gazowego z udziałem samolotów, ze względu na ogólne zainteresowanie i obszar działania pokazy odbywały się na osiedlu tzw. Dyrekcji Kolejowej, kończyły się zawsze ogólną zabawą i festynem kulturalno-sportowym.

Również od 1936 r. Urząd Miasta Chełma prowadził kursy OPLG dla swoich pracowników w sali Resursy Klubu Zjednoczenia Obywatelskiego. Odpowiedzialny za kursy prezydent miasta Chełma zwiększył też nakłady na fachową literaturę i środki propagandowo-wizualne.[129]

Koło Przyjaciół LOPP, pragnąc rozbudować działalność idei lotnictwa i gazownictwa powołało na początku 1938 r. przy Sztabie Miejskiej LOPP w Chełmie Koło Szybowcowe jako nowy ośrodek do szkolenia lotniczego. Aktu powołania Koła Szybowcowego dokonano w obecności d-cy garnizonu, 7 pp Leg. i 2 pac. oraz Lubelskiej (zwierzchniej) Okręgowej Delegacji LOPP pod przewodnictwem inspektora-instruktora Walczaka.

Plany te miały doprowadzić do rozwoju militarnego oraz pozycji Chełma w systemie obronności kraju kresów wschodnich, czyniąc je miastem strategicznym. W wyniku poleceń organizacyjno-administracyjnych, przy tymże sztabie zostały powołane nowe działy programowe: 1. teoretyczno-propagandowy, 2. odczytowo-pogadankowy, 3. techniczno-organizacyjny i 4. demonstracyjno-wizualny.

---

129. K.P. Janczykowski. Arch. Teczka. Sprawy organizacji paramilitarnych.; APLOCH. A. m. Chełma. sygn. 373.

Pod przewodnictwem Komitetu Pow. LOPP i prezesa Brajczewskiego, odbyło się w Chełmie 11 lipca 1938 r. posiedzenie na którym powołano Koło Przyjaciół Szybownictwa, które stało się przyczynkiem do budowy szkoły szybowcowej w Chełmie. Na spotkaniu tym Delegat Okręgu Lubelskiego LOPP Inspektor-Instruktor Walczak, naświetlił rys historyczny celów i zadań szybownictwa, po czym uchwalono regulamin oraz wybrano Zarząd i Komisję Rewizyjną nowo powołanego Koła.

Chełmskie władze wojskowe akceptowały ten pomysł, i miały przekazać teren pod lasem, który po przygotowaniu do budowy będzie zarejestrowany w Ministerstwie Komunikacji, do dyspozycji wybudowania w Chełmie Szkoły Lotniczej. Oddanych będzie też 8 szybowców, oraz urządzenia startowe, hangary i przydzieleni zostaną instruktorzy z Okr. LOPP.

W roku bieżącym rozpocznie się też teoretyczne szkolenie pilotów szybowcowych a od 1939 r. rozpoczną się ćwiczenia praktyczne. Raport tej treści, drogą służbową został przekazany do Ministerstwa Spraw Wojskowych i Ministerstwa Komunikacji. Chełmski Sztab do realizacji tych zadań miał swoją siedzibę przy Miejskim Komitecie LOPP w lokalu przy ul. Pijarskiej 1 (róg Lubelskiej 30). Planowano też przy Zarządzie Koła Przyjaciół Szybownictwa powołać Koło Miłośników Sportu Spadochronowego.

Na początku 1939 r. przystąpiono do realizacji tych zadań, jednak ze względu na wybuch II wojny światowej w 1939 r., prace przerwano, jak również zawiesił swoją działalność Sztab LOPP w Chełmie.[130]

130. *"Kronika Nadbużańska"*. 1938. nr 25. s. 1.

Program uroczystości XI Tygodnia L.O.P.P. w Chełmie

9 maja r. b. o godz. 18.30 capstrzyk (Zbiórka na dziedzińcu K-dy Policji). Udział biorą; młodzież szkolna, orkiestra kolejowa, straż ogniowa z pochodniami. Capstrzyk przechodzi ulicami: Młynarską, Reformacką, Strażacką, 1-go Maja, Kopernika, Obłońską, Lubelską przed Starostwo—gdzie przemówienie wygłosi p. insp. Pikulski, poczem nastąpi rozwiązanie capstrzyku.

10 maja r. b. o godz. 10-ej nabożeństwo w kościele parafjalnym na Górce Katedralnej z okolicznościowem przemów. przez ks. kapelana ppłk. Warchałowskiego. W innych świątyniach nabożeństwo o godz. 9.30.

Od godz. 15-ej do 17-ej Pokaz gazowy z udziałem samolotów na dyrekcji kolejowej. Wejście za biletami, cena biletów 50 gr. miejsca siedzące, 20 gr. wejście dla dorosłych i 10 gr. dla dzieci. Od godz. 17—20-ej koncert w ogrodzie miejskim. Wejście 10 gr. grać będzie orkiestra wojskowa.

12 maja b. r. od godz. 11—13-ej koncert orkiestry kolejowej przed Ratuszem. Po sumie na placu przed kościołem obok Starostwa zgromadzenie ludowe z przemówieniem okolicznościowem p. red. Cyprjana Odorkiewicza. *Od godz. 16-ej* Zabawa Ludowa w ogrodzie miejskim. Wejście 10 gr.

Program zabawy:

1) Loterja amerykanska
2) Kosz szczęścia
3) Tańce (drewniana sala)
4) Tańce ludowe (zespół Z. S.)
5) Strzelnica „wiatrówka"
6) Słup szczęścia
7) Wędki dla dzieci
8) Ruletka
9) Kwiaty
10) Bieg w workach | dla
11) „ z zapalonemi świec | dzieci
12) Deska szczęścia
13) Strzelanie wiatrówką do celów ruchomych
14) Bufet zimny we własnym zakresie
15) Koło szczęścia
16) Orkiestra 7 p. p. Leg. i K.P.W.

Afisz rytualnego święta LOPP w Chełmie

Herb Królestwa Polskiego - kongresówka

6. Liga Morska i Kolonialna.

Znak rozpoznawczy
Ligi Morskiej i Kolonialnej w Chełmie

Liga Morska i Kolonialna (LMK) jako organizacja narodowo-społeczna, została powołana w 1928 r. w Warszawie, z inicjatywy Marszałka Polski J. Piłsudskiego. Program LMK - *„obejmował idee narodowe dotyczące dumy posiadania morza oraz jako mocarstwo w przyszłości pozyskiwania kolonii dla Polski”.*[131]

131. *Z rozkazu Wodza Naczelnego J. Piłsudskiego (jak i późniejszych zaleceń).*

Jak wynika z zapisów prowadzonych przez K. Janczykowskiego, *„Na przełomie 1929 r. z mojej inicjatywy został zwołany sejmik w Gimnazjum, na który zaproszonymi gośćmi byli: Komendanci ZHP, WF i PW, LOPP, D-cy Garnizonu, 7 pp Leg. i 2 pac., starosta oraz uczniowie – delegaci czyli „Czarniecczycy". Tematem sejmiku była odezwa Krajowego Komitetu Ligi Morskiej i Kolonialnej w Warszawie, aby w celu propagowania naszego wolnego morza powoływać w terenie Komitety Ligi Morskiej i Kolonialnej, i jako społeczny ruch poznawać, podtrzymywać i popularyzować tradycje i osiągnięcia narodu polskiego. Wyłoniony na sejmiku Zarząd Zebrania powołał oficjalnie Miejski Komitet Ligi Morskiej i Kolonialnej w Chełmie. Jednak ze względów panującej sytuacji miał do 1931 r., działać przy Chełmskiej LOPP. Był to okres, w którym (jak mówiono) miano z odpowiedniego grona ludzi wybrać Komitet Miejski Ligi Morskiej i Kolonialnej w Chełmie".*

Powołany na przełomie1929 r., Komitet Miejski Ligi Morskiej i Kolonialnej w Chełmie od stycznia 1930 r. po ukonstytuowaniu się rozpoczął ożywioną działalność. W początkowej fazie tworzenia Komitet wspierała, istniejąca od 1929 r., poleceniem Krajowego Komitetu LMK, Liga Morska i Kolonialna w Warszawie Obwód w Chełmie mieszcząca się przy ul. Lubelskiej nr 4, Prezesem był Mieczysław Słowski, (mimo że organizacja ta była pasywna, to formalnie istniała do 1939 r.).

Poza Miejskim Komitetem LMK działały też w Chełmie (w latach 1929-1939): LMK Obwód Węzła Kolejowego w Chełmie ul. Plac Żwirki nr 1, prezesem był Stefan Wasilewski i LMK Koło Kolejowe Chełm ul. Katedralna nr 5, prezesem był Jan Kostecki.[132]

W wyniku aktywnej działalności „Czarniecczyków", w trakcie obrad Sejmiku, w 1929 r. zostało powołane przy Gim. „Czarniecczyków" Koło Szkolne LMK i Koło Miłośników Wody, wspólną ideą było promowanie morza oraz walorów zdrowotnych obcowania z wodą. W trakcie dalszej działalności w 1930 r. staraniem kl. VII H. utworzono Klub Wioślarski, cel propagowanie sportów wodnych i urządzanie wycieczek wioślarskich. Członkowie klubu uczestniczyli w spływach do morza.

132. K.P. Janczykowski. Arch. Teczka. Sprawy szkolnych organizacji chełmskich lata 1918-1939.; R. Litwiński. Materiały….tamże s. 391-407.

Przy Kole Szkolnym LMK, utworzono trzy sekcje: morską, kolonialną i śródlądowych szlaków wodnych (wytyczała szlaki wodne i propagowała turystykę wodną). Koło prowadziło modelarnię, w której budowano kajaki i łodzie. W 1929 r. i 1931 r. wybudowaną łodzią „Chełmianką", rejsem krajoznawczo-turystycznym członkowie z K. Janczykowskim Bugiem i Wisłą dopłynęli do morza, w myśl idei kochamy cię „Polskie Morze", był to wielki wyczyn. Celem strategicznym w\w Kół i „Czarniecczyków" było pod przewodnictwem nauczyciela wychowania fizycznego K. Janczykowskiego, dokończenie budowy kąpieliska w Uhrusku n\Bugiem i utworzenie tam bazy wioślarsko-pływackiej i wypoczynkowo-sportowej.[133]

Decyzją po sejmikową, podjętą przez debatujące grono delegatów, postanowiono iż od 1930 r. wspólnymi siłami kierowanymi przez Chełmską LMK, należy ukończyć w Uhrusku n\Bugiem kąpielisko-przystań-pływalnię. Dla większego rozgłosu postanowiono wciągnąć w tą akcję całe chełmskie społeczeństwo, a przede wszystkim młodzież. Aby stworzona tam baza mogła służyć do nauki pływania i kajakowania. Obiekt ten w przyszłości (z braku akwenów wodnych w Chełmie), służył by do przeprowadzania zawodów pływackich, obozów wypoczynkowych i wakacyjno-sportowych.[134]

Od 1931 r. Komitet Miejski LMK Obwód w Chełmie (już samodzielnie) prowadził działalność w Chełmie i powiecie, z siedzibą przy ul. Lwowskiej nr 9. Prezesem był G. Dziemski, a sekretarzem S. Robinson. Powołano sekcje: 1. do spraw ogólnych i 2. do spraw propagowania sportów wodnych. Nowy Zarząd przeprowadził wśród młodzieży szkolnej wielką akcję, bądź członkiem LMK. W wyniku tej akcji Szkolne Koła LMK (w Gimnazjum już działało) powstały w Seminarium Męskim i Żeńskim, Szkole Handlowej, Szkole Rzemieślniczej (Technikum Mechanicznym), Zasadniczej Szkole Zawodowej i Rolniczej w Okszowie.[135]

---

133. Kronika Wycieczki. Bugiem i Wisłą z Chełma do Warszawy i Morza. Chełm 1931. *Księga Pamiątkowa Czarniecczyków*…tamże.
134. K.P. Janczykowski. Arch. Zapiski pt. Szkolne Koło LMK.
135. *„Kronika Nadbużańska"*.1935. nr 8. s. 6.

W wyniku rozbudowy działalności w trenie, pod koniec 1931 r. powołano LMK Obwód Powiatowy w Chełmie. Spowodowało to, że w 1932 r. oddziały lokalne LMK gminne, powstały w Sawinie, Rejowcu i Wojsławicach oraz koła LMK gminne w: Turce, Dorohusku, Żmudzi, Siedliszczu, Pliskowie, Busównie, Syczynie i Święcicy, w wyniku ogólnopolskiej akcji idei święto morza w gminach.[136]

Konieczność odbywania w latach 1927-1931 długich wycieczek na będące w budowie kąpielisko w Uhrusku n\Bugiem, było dla mieszkańców Chełma uciążliwe. Pojawiły się naciski na miejskie władze, aby wybudowały w mieście publiczne kąpielisko-pływalnię.

W Dorohusku n\Bugiem 12 lipca 1931 r., zorganizowano pierwszą imprezę jako Święto WF i PW pod patronatem Komendy Pow. ZS w Chełmie, mającą wpływ na powołanie Komitetu budowy pływalni w Chełmie. Podczas święta odbyły się zawody i pokazy pływackie oraz ratowanie tonących. Punktem kulminacyjnym święta był start łodzi „Chełmianki" w rejs do morza. Poświęcenia dokonał miejscowy proboszcz Szyszko, a ojcami chrzestnymi zostali starosta Bagiński i żona d-cy 7 pp Leg. pani Dąbek. Natomiast w zawodach pływackich główny dystans 100 m st. dowolnym wygrał Tadeusz Nawrot w czasie 1.02,00 przed Góreckim ze Szkoły Handlowej.

Druga ważna impreza na rzecz budowy tak bardzo potrzebnej pływalni w Chełmie odbyła się 5 czerwca 1932 r. w Kumowej Dolinie jako festyn leśny, długo przygotowywana miała pozytywnie wpłynąć na władze miejskie. Licznie zgromadzona społeczność mile spędziła czas na konkurencjach kulturalno-sportowych przy muzyce orkiestry z 7 pp Leg. Imprezę kończyła ogólna zabawa taneczna w parku miejskim.

Z początkiem 1933 r. nastąpiło długo oczekiwane otwarcie wybudowanego przez Zarząd PW i WF basenu pływackiego, który z braku odpowiednich akwenów wodnych w Chełmie cieszył się dużą frekwencją, zwłaszcza amatorów uprawiania sportu pływackiego.[137]

---

136. *„Kronika Nadbużańska"*.1933. nr 8. s. 4.; APLOCH. A. m. Chełma.
137. *„Zwierciadło". 1931.* nr 26. s. 2.; 1932. nr 5. s. 5.

Wiosną 1933 r. w trakcie reorganizacji powołano przy LMK Obwód w Chełmie trzy działy programowe: morski, kolonialny i łączności z Polakami będącymi za granicą, którym niesiono pomoc materialną. W związku ze zmianami organizacyjnymi Zarząd LMK, w nagrodę dla działaczy i instruktorów WF i PW i PO zorganizował w tymże roku wycieczkę szkoleniową trasą: Gdynia - Poznań - Katowice - Lwów - Kraków. Rozbudowano też prężnie działające sekcję zabawową i sekcję wycieczkową.[138]

W dniach 20 i 21 maja 1933 r., na nowej pływalni Pow. Komitetu WF i PW w Chełmie zorganizowano pierwsze zawody pływackie w Chełmie z inicjatywy WF i PW oraz LMK. W zawodach uczestniczyli: członkowie PW i WF, LMK oraz klubów sportowych i społecznych, młodzież szkół średnich i powszechnych i nie stowarzyszeni. Program zawodów: pływanie na 50, 100 i 400m., sztafeta 4x50m., skoki, gra w piłkę wodną, pokazy ratowania tonących. Najlepsi zawodnicy otrzymali żetony i dyplomy.[139]

Postanowieniem ogólnopolskim Krajowego Komitetu LMK, wprowadzono od 1933 r. we wszystkich jednostkach terenowych, coroczne wielkie masowe i propagandowe imprezy sportowo-wodniackie, pn. Święto Morza lub Dzień Morza. Dlatego też od 1933 r., LMK w Chełmie organizowała te święta w pełnej gali z rytuałem organizacyjnym oraz zachowaniem idei patriotyczno-narodowych i walorów sportowych.

Program każdego w\w święta przedstawiał się następująco. W czerwcowych dniach dorocznym zwyczajem obchodzono na terenie miasta Chełma Święto Morza, z następującym programem.

Pierwszy dzień: 19.00 alarm syren dający hasło do rozpoczęcia podniosłych uroczystości Święta Morza; 20.00 capstrzyk orkiestr 7 pp Leg., KPW, 2 pac., ZS i organizacji społecznych; 20.30 zbiórka organizacji i szerokich mas publiczności na placu św. Ducha, gdzie wygłaszano okolicznościowe przemówienia.

Drugi dzień: 9.18 wyjazd specjalnego świątecznego pociągu z Chełma do Dorohuska na uroczystości poświecenia własnej przystani LMK w Dorohusku n\Bugiem: 11.00 msza w kościele parafialnym; 11.30

138. *„Kronika Nadbużańska”*. 1933. nr 12. s. 5.; nr 10. s. 3.
139. *„Kronika Nadbużańska”*. 1933. nr 18. s. 1.

poświęcenie sztandarów LMK i Oddziału Kolejowego LMK w Dorohusku; 12.40 pochód na Bug, gdzie odbędzie się wbijanie gwoździ do sztandaru oraz zawody sportowe, zabawa itp., bufet dla chętnych; 16.00 poświęcenie przystani LMK; 20.44 powrót z Dorohuska.

Trzeci Dzień: 8.45 raport LMK przed kościołem Rozesłania Apostołów; 8.50 podniesienie bandery na maszt przed gmachem Starostwa; 9.00 nabożeństwo w świątyniach wszystkich wyznań oraz uroczysta msza w kościele par. roz. św. Apostołów; 10.00 poświęcenie sztandaru Obwodu LMK Chełm na dziedzińcu przed starostwem, przemówienia, wbijanie gwoździ do sztandaru i wpisywanie się do księgi pamiątkowej; 16.00 na udekorowanej pływalni i boisku PW i WF, powołany Sztab LMK do Święta Morza, przeprowadził wielkie zawody sportowe, pływanie, boks i konkurencje lekko atletyczne.

Na zakończenie wielka zabawa (w kilku miejscach miasta), urozmaicona tańcami, loterią, sztucznymi ogniami oraz ogólnym festynem ludowo-kulturalno-sportowym. Bufet dla chętnych. Dochód z imprezy na cele LMK w Chełmie. W tych dniach trwała uliczna zbiórka na Fundusz Obrony Morskiej oraz ogólna manifestacja uczucia dla spraw rozwoju i potęgi sprawy Polskiej na Morzu.

Bardzo okazale przebiegały akcje Święto Morza lub Dzień Morza LMK w gminach. Spontaniczność ludzi, lokalny regionalizm i patriotyzm, pieśni i folklor dodawały oprawy każdej imprezie w terenie. Dużą pomoc gminnym kołom lub ogniskom LMK niosły już wyspecjalizowane organizacje takie jak: Hufce WF i PW, ZHP, ZS i Ochotnicze Ogniwa Straży Pożarnej. W gminach gdzie były zbiorniki wodne, na imprezy łączyło się kilka gmin, dodawało to uroku regionalnego i przyjaźni organizacyjnej. [140]

Imponująco wypadło gminne Święto Morza zorganizowane w Rejowcu w 1934 r. W pierwszym dniu Pododdział ZS urządził akademię ku chwale kolejnej rocznicy odzyskania niepodległości. Na program akademii złożyło się przemówienie referenta WO Oddziału ZS Rejowiec, S. Swicy oraz deklamacje i śpiewy w wykonaniu „Strzelców".

140. K.P. Janczykowski. Arch. Teczka. Zapiski Chełmskiej LMK 1929-1939.; *„Kronika Nadbużańska"*. 1936. nr 26. s. 2.

W uroczystościach uczestniczyli członkowie oraz sympatycy Kombatanckiej Organizacji POW. W drugim dniu po nabożeństwie szkolnym, Szkolne Koło LMK nr 1, Oddz. LMK Cukrowni oraz gminny Oddz. LMK w Rejowcu urządziły w świetlicy szkolnej poranek artystyczno-recytatorski dla rodziców i działaczy. Urządzono też kwestę z przeznaczeniem na Fundusz E.O.M.[141]

W 1934 r. dla uczczenia Święta Morza, Sztab LMK zorganizował pierwsze mistrzostwa miasta Chełma w pływaniu, na pływalni WF i PW. Dla juniorów (chłopcy i dziewczęta do 15 lat) do 50m, dla seniorów panie 50m, panowie do 100m. oraz skoki z trampoliny. W czasie zawodów urządzono kosz szczęścia, wygrana stanowiła kajak dwuosobowy. Dla dzieci zorganizowano loterię i zawody balonikowe. Mistrzostwa w tej formule powtórzono w 1935 r., dla większej popularności i rangi zawodów przy zbiegu ul. Lubelskiej i ul. Piramowicza ustawiono kiosk z pamiątkami pod patronatem starosty T. Illukiewicza. Dochód przeznaczono na Fundusz EOM. Zapisy w biurze ul. Lwowska 9.[142]

Od 1935 r. LMK Obwód w Chełmie, wprowadził dla członków i chętnych coroczne kursy, które odbywały się w auli Państwowej Szkoły Handlowej. Kursy prowadzili delegaci z Lubelskiego Okręgu LMK, nadzorował płk. T. Iwanowski.[143]

Dział-agenda LMK w Chełmie, do spraw propagowania sportów wodnych z dniem 1 lipca 1936 r. wprowadził rozporządzeniem dla wszystkich chętnych, okresowe obozy sportowo-pływackie pod kątem wyczynowym. Organizowaniem obozów i nauki pływania stylami, z ramienia LMK zajmował się nauczyciel w-f Seminarium Męskiego Bolesław Kruczek-Wirski.

Od 1936 r. Zarząd Obwodu LMK w Chełmie zwracał się do zarządu miasta o zwolnienie z podatku na imprezy sportowe organizowane przez LMK w ramach Święta Morza na pływalni WF i PW, pisma stosowali prezes obwodu LMK E. Woronicz i sekr. H. Szybowiczowa. [144]

141. *„Kronika Nadbużańska”*. 1934. nr 5. s. 2.

142. *„Kronika Nadbużańska”*. 1934. nr 18. s. 1.; 1935. nr 24-25. s. 3.

143. *„Kronika Nadbużańska”*. 1935. nr 8. s. 6.

144. K.P. Janczykowski. Arch. Teczka. Zapiski…tamże.; *„Kronika Nadbużańska”*. 1934. nr 18. s. 1.; APLOCH. A. m. Chełma. sygn. 528.

Dnia 28 czerwca 1937 r. uczniowie „Czarniecczycy" członkowie Szkolnego Koła LMK w składzie: Wacław Marzec, Adam Kossarek, Karol Pasieka i Mieczysław Skowroński wyruszyła w rejs wycieczki krajoznawczej kajakami po wodach polskich, Bugiem i Wisłą do Warszawy. Była to wyprawa dla uczczenia rocznicy wyzwolenia ojczyzny i Polskiego Morza, zarazem „tajna misja" wspólnie zaplanowana z LMK Obwód w Chełmie.

Dyrektor „Czarniecczyków" M. Lipski wystawił honorowe zaświadczenie pilotujące ważność wyprawy po trasie. Była to misja wywiadowcza, a grupa zasięgała informacji podczas noclegów w miejscowościach: Dorohusk, Włodawa, Bytyń, Zabuże, Olszanka, Orchówek, Sławatycze, Dębica, Brześć, Kużawka, Niemirowice, Wojtkowice, Glinne, Nursk Borowy, Bramszczyk, Modlin i Warszawa. Trasa: 1. Chełm-Dorohusk koleją, 2. Dorohusk-Modlin Bugiem 600km., 3. Modlin-Warszawa Wisłą i 4. Warszawa-Chełm pociągiem.[145]

Od 1937 r. w celu podniesienia większej rangi popularyzacji idei morza, przy LMK Obwód Chełm, były powoływane Komitety Pow. Obchodów Święta Morza organizujące zawody pływackie na pływalni WF i PW. Zawody takie odbyły się 29 czerwca 1937 r. i 29 czerwca 1938 r. Programy zawodów obejmowały: dla juniorów (16-18 lat) st. dowolny 50 i 100m.; dla seniorów 100 i 200m i w ubraniu i butach na 50m; oraz trójskok z rozbiegu, z miejsca przodem i z miejsca tyłem. Pokazy ratowania od 18 lat. Wstęp ze zgłoszeniem i badaniami lekarskimi, zapisy ul. Lwowska 9 i ul. Sienkiewicza 16. Wstęp dla dorosłych 30 gr., dla młodzieży i wojska po 15gr.[146]

LMK Obwód w Chełmie, Sekcja Sportów Wodnych ul. Lwowska nr 9 realizując hasło „*pracuj na lądzie a wypoczywaj na wodzie*", od 1937 r. organizowała corocznie dla dorosłych i młodzieży specjalistyczne turystyczne obozy zdrowotno-wypoczynkowe i sportowo-szkoleniowe nad morzem i jeziorami, dla uprawiania tak zdrowych dla człowieka sportów wodnych jak pływanie i żeglarstwo.

145. K.P. Janczykowski. Arch. Kronika Wycieczki Kajakowej. Zaświadczenie Chełm dn. 28 czerwiec 1937 r. Nb – 25\37.
146. *„Kronika Nadbużańska"*. 1937. nr 42. s. 3.; 1938. nr 22. s. 2.

Dla dorosłych, obozy wypoczynkowo-sportowe nad morzem w Mieroszynie k\Rozewia, domki lub namioty oraz obozy żeglarskie nad Jez. Troki, posiada własny tabor żeglarski.

Dla młodzieży szkolnej, obozy sportowe w ośrodku żeglarskim nad Jez. Narocz, posiada własny tabor 15 żaglówek, 1 łódź motorową i kajaki; i obozy wypoczynkowe nad Jez. Zarnowieckim na Pomorzu. Obozy te poza rozrywką, sportem i wypoczynkiem, zaprawiały dorosłych i młodzież do sportów wodnych i zapoznawały z ideami LMK. Wychowywały też na przyszłych działaczy, należy wspomnieć, że formułę tych obozów wypracowywano w LMK Obwód w Chełmie już od 1933 r.[147]

Na początku 1938 r. Zarząd LMK Obwód w Chełmie, uczestniczył na zaproszenie Lubelskiej LMK na konferencji, na której powołano nowe lubelskie władze okręgowe, prezesem został dr S. Bryła, wice. L. Izydorczyk, S. Różański, W. Wejers, S. Chludziński, sekr. H. Cieślik i skar. kpt. A. Wysocki. Powołano nowe działy i nowych przewodniczących sekcji: przew. sek. funduszu ochrony morskiej – J. Ziemba, przew. sekcji finansowej – W. Wejers, przew. sek. admin.-organ. – L. Izydorczyk, przew. sek. propagandowej – H. Dembiński, przew. sek. szkolnej – F. Śliwiński, przew. sek. nauk.-kolonialnej – W. Krzyżanowski, przew. sek. wycieczkowej – kpt. P. Myśliński i przew. sek. imprez – S. Królikowski.

W wyniku analizy lubelskiego zebrania, Sztab LMK Obwód Chełm, zreorganizował swoje struktury. Dla nowocześniejszej pracy powołano nowe (i rozbudowano stare) stanowiska: prezesa, wice., skar., sekr. oraz przewodniczących nowych działów i sekcji (jak wyżej przy powołaniu Lubelskich Okręgowych) oraz powołano sekcję zawodów sportowych i sekcję zawodów na pływalni.[148]

Latem 1938 r. LMK Zarząd Obwodu Chełm, zorganizował wielkie akcje społeczne, zabawę popularną, wielką zabawę karnawałową w kinie „Corso" oraz festyn zabawowy w miejskim ogrodzie, dochód przeznaczony

147. *„Kronika Nadbużańska"*. 1937. nr 26. s. 3.

148. *„Kronika Nadbużańska"*. 1938. nr 22. s. 2.; nr 24. s. 4.

na budowę „ścigacza". Odpowiedzialni za przeprowadzenie imprez: Przew. sekcji zabawowej inż. Ignacy Dauman, Prezes LMK Mieczysław Słomski i sekr. H. Szybowiczowa, biuro LMK Obwód Chełm ul. Sienkiewicza 16.[149]

Na początku 1939 r. na walnym Zjeździe LMK Obwód w Chełmie, częściowo zmienił się Zarząd LMK. W zjeździe uczestniczył delegat z lubelskiego okręgu LMK, mgr A. Halljop, który w końcowym wystąpieniu wysoko ocenił LMK Obwód Chełm oraz LMK Obwód Węzła Kolejowego w Chełmie i prezesa S. Wasilewskiego, nakreślił też przyszłe potrzeby ojczyzny względem zagospodarowanie morza. [150]

W marcu 1939 r. nowy Zarząd LMK Obwód w Chełmie zorganizował konferencję szkoleniową, na której ocenił i podsumował pracę terenowych działaczy w Gminnych Oddziałach i Kołach LMK, wyróżnienia otrzymali: A. Śliwowski, J. Patajewicz, A. Poliszuk. W. Joachimaczak, J. Gołąb, J. Wanarski, S. Pulikowski, C. Kolanowski, M. Krawczyński, Z. Lechicki, M. Forysiu, S. Martynik, M. Kruczyński, S. Kitera, J. Dziewulski, H. Ulejczyk, K. Joachimowicz, M. Bogdan, W. Majkutewicz, J. Spiczyński, S. Siedlecki, J. Sztabe, J. Sapieha, S. Majewski, J. Najda, W. Nieradko, E. Klachowicz, S. Stachowski, W. Rudziński, K. Strajkowski, M. Wasilewski, W. Wojtaś, J. Waźniak, M. Dworak, M. Guryń, W. Stryjenki, J. Seredowski i E. Klochowicz.

Za wzorowe przeprowadzenie akcji Dni Morza wyróżniono też gminne Oddziały LMK w Rejowcu, Wojsławicach i Sawinie oraz Koła LMK w Dorohusku, Bukowej, Olchowcu, Pawłowie, Rakołupach, Siedliszczu, Żmudzi i Syczynie.[151]

W czerwcu 1939 r. LMK Zarząd Obwodu w Chełmie ul. Pijarska 1, wraz ze Związkiem Ochotników Wojsk Polskich i Związkiem Byłych Ochotników Armii Polskiej w Chełmie na ogólnopolskie orędzie, „Na ustach całego świata brzmią słowa Gdańsk i Pomorze", „Armia Polska czuwa na granicy państwa", „Silna flota i lotnictwo", przeprowadziła wiele odczytów o tematyce – Wrogie zakusy Niemców wobec Polski.

149. APLOCH. A. m. Chełma. sygn. 516. 517.

150. *„Kronika Nadbużańska"*. 1938. nr 24. s. 1.

151. *„Kronika Nadbużańska"*. 1939. nr 8. s. 4.

Była to wielka i ostatnia akcja LMK Obwodu w Chełmie przed wybuchem II wojny światowej w 1939 r., wraz z tym faktem i działaniami wojennymi, wszystkie Koła LMK działające w Chełmie zawiesiły działalność.[152]

152. APLOCH. A. m. Chełma. sygn. BS

LIGA MORSKA I KOLONJALNA
POWIATOWY KOMITET „ŚWIĘTA MORZA"
W CHEŁMIE

W dniach 27, 28 i 29 czerwca r. b. dorocznym zwyczajem obchodzić będziemy na terenie miasta Chełma

„ŚWIĘTO MORZA"

z następującym programem:

W dniu 27 czerwca r. b.

Od g. 19—19,03 sygnały syren, dające hasło do rozpoczęcia podniosłych uroczystości „Swięta Morza"

O dodz. 20 Capstrzyk orkiestr: 7 p. p. Leg. i K.P.W. z udziałem 7 p. p. Leg., 2 P.A.C., Związku Strzeleckiego, K. P. W. i organizacyj społecznych.

O godz. 20,30 Zbiórka organizacyj i szerokich mas publiczności na placu Swiętego Ducha, gdzie wygłoszone zostanie okolicznościowe przemówienie.

W dniu 28 czerwca r. b.

O godz. 9,18 Wyjazd pociągu specjalnego z Chełma do Dorohuska na uroczystości poświęcenia przystani własnej L.M.K. w Dorohusku (Cena biletu kolejowego do Dorohuska i spowrotem wynosi 2 zł. 40 gr.)

Program uroczystości w Dorohusku:

O godz. 11 Nabożeństwo w Kościele Parafjalnym.

O godz. 11,30 Poświęcenie sztandaru Oddziału Kolejowego L. M. K. w Dorohusku.

O godz. 12,40 Pochód nad Bug, gdzie odbędzie się wbijanie gwoździ do sztandaru, oraz zawody sportowe, zabawa i t. p. (Bufet obficie zaopatrzony. Ceny przystępne).

O godz. 16 Poświęcenie przystani L.M.K.

O godz. 20,44 Powrót z Dorohuska.

W dniu 29 czerwca r. b.

O godz. 8,45 Raport przed kościołem Rozesłania Apostołów.

O godz. 850 Podniesienie bandery na maszt przed gmachem Starostwa.

O godz. 9 Nabożeństwa w świątyniach wszystkich wyznań oraz uroczysta Msza Swięta w kościele parafjalnym Rozesłania Sw. Apostołów.

O godz. 10 Poświęcenie sztandaru Obwodu L. M. K. Chełm na dziedzińcu przed Starostwem, poczem nastąpi krótkie przemówienie okolicznościowe, wbijanie gwoździ do sztandaru i wpisywanie się do księgi pamiątkowej.

O godz. 16 Na udekorowanym basenie P.W. i W.F. odbędą się Wielkie Zawody Sportowe (pływanie, boks, lekkoatletyka) oraz ZABAWA urozmaicona tańcami, loterją amerykańską, sztucznemi ogniami i t. p. Bufet na miejscu obficie zaopatrzony i tani. Ceny biletów: dla dorosłych po 20 gr., dla szeregowców i młodzieży po 10 gr.

Czysty dochód z imprez przeznacza się na cele Ligi Morskiej i Kolonjalnej.

W dniach 27, 28 i 29 czerwca r. b. trwać będzie zbiórka uliczna do puszek, z której całkowity dochód przeznacza się na Fundusz Obrony Morskiej.

Licznym udziałem w uroczystościach „Swięta Morza" zamanifestujmy nasze uczucia dla spraw rozwoju i potęgi sprawy Polskiej na Morzu.

POWIATOWY KOMITET
„ŚWIĘTA MORZA"
W CHEŁMIE

1936/26/2

Afisz rytualnych zawodów - obchodów LMK w Chełmie

.

*Działalność w\w organizacji w Chełmie w latach 1939-1944.

Jak wynika z protokołów posiedzeń chełmskiego Magistratu z września 1939 r., czynione były próby przed wybuchem II wojny, przeciwdziałania zagrożeniom wojennym. Istniała powszechna obawa, że wraz z przesunięciem frontu do Chełma, agresor może zastosować bombardowanie zmasowanymi nalotami lotniczymi lub użyć chemicznych gazów bojowych. W związku z tymi problemami władze miejskie powołały Sztab Obrony Przeciwlotniczej, zakupiono też cztery zestawy dla odkażających drużyn OPL, i przystąpiono do budowy pomieszczenia odkażającego i wzmocniono piwnice ratusza z przeznaczeniem na schron.

W militarnych planach obrony Rzeczypospolitej Chełm miał stanowić głębokie zaplecze oraz magazyn intendentury wojskowej. W razie działań wojennych dwa miejscowe pułki 7 pp Leg. i 2 pac, miały w pierwszej fazie prowadzić działania obronne następnie miały być przeformowane i przydzielone do swoich zwierzchnich macierzystych związków taktycznych.

Dopiero 8 września 1939 r. mieszkańcy Chełma odczuli okropności wojny podczas pierwszego bombardowania lotniczego. Głównym celem nalotu były strategiczne obiekty miasta a przede wszystkim dworzec

i garnizon. Dalsze naloty wniosły chaos i narastający strach w mieście. Zniszczeniu uległo wiele budynków mieszkalnych w wyniku czego były również ofiary wśród ludności.

Miasto zaczęło przeżywać ciężkie chwile. Narastała fala uchodźców przybyłych z zachodu, jak również wiele osób wyemigrowało z Chełma. Również i władze lokalne opuściły miasto. W tej sytuacji komisarycznym prezydentem został Aleksander Hilgier zarządzający miastem. Powołana została Straż Obywatelska mająca zapobiegać rabunkom i rozbojom, jednak 24 września powrócił do Chełma prezydent Tadeusz Tomaszewski i ponownie objął urząd.

Przez Chełm przechodziły liczne wycofujące się oddziały, które reorganizowały się i uzupełniały braki w uzbrojeniu. Teren Chełma i Ziemi Chełmskiej coraz częściej stawał się miejscem przegrupowań wycofujących się i rozbitych jednostek oraz tworzenia się z resztek nowych formacji bojowo-taktycznych.

Dnia 25 września 1939 r. wtargnęły do Chełma radzieckie czołgi i wojsko zajęło miasto. Wprowadziło to nowy chaos i ewakuację wojska. Rosjanie opuścili Chełm 7 października. W wyniku tych wydarzeń Władze Miejskie i Straż Obywatelska dla opanowania stabilizacji w mieście wprowadziła godzinę policyjną od 20.00 do 6.00.

Okupacyjne wojska niemieckie do Chełma wkroczyły 9 października 1939 r., i tak rozpoczęła się okupacja. Nastał okres represji i terroru niemieckiego. Obwieszczenia władz okupacyjnych nawoływały do posłuszeństwa, spokoju i wykonywania wszelkich rozkazów, zarządzeń miejskich i wojskowych.[153]

Wojna i okupacja były końcem w procesie tworzenia nowej wizji społeczności Chełma i Ziemi Chełmskiej w II Rzeczypospolitej 1918-1939.

---

153. APLOCH. A. m. Chełma. (Protokoły z posiedzeń Magistratu 1939-1944).; K.P. Janczykowski. Lata 1939-1944.; L. Głowacki, A. Sikorki. *Kampania wrześniowa na Lubelszczyźnie w 1939 r. Cz. I. Zarys ogólny.* Lublin 1966.;

W tej sytuacji przerwały działalność wszelkie polskie organizacje kulturalne, oświatowe i sportowe na terenie Chełma. Nastąpiły prześladowania działaczy, nauczycieli, sportowców, ludzi kultury i obrońców ojczyzny. Jednak garstka zatwardziałych patriotów gromadziła dobra kultury narodowej i prowadziła działalność w ruchu oporu na terenie Chełma i Ziemi Chełmskiej.[154]

Do działalności konspiracyjnej włączył się red. K. Czernicki oddając do dyspozycji swoją drukarnię. Również włączyli się nauczyciele, działacze i sportowcy którym przodowali m. in.: Bolesław Zygmunt Kruczek-Wirski, Kazimierz Paweł Janczykowski, Franciszek Krakiewicz, Wiktor Piątkowski, Czesław Małdachowski, Teofil. Gniazdowski, Witold Fałkowski, Jan Kot, Marian Malec, Jan Wojciechowski, Leon Wawrzycki, i wielu innych.

Pozostali działacze organizacji, „Sokoła", „Strzelca", KPW, PPW, ZHP, LOPP i LMK - tworzyli system spotkań świetlicowo-mieszkaniowych w mieście i w terenie. Jednak nasilające się represje ograniczały kontakty i wszelkie przejawy polskiej działalności.

Jednak najszerszą zakonspirowaną działalność sportową prowadzili pozostali w Chełmie działacze i piłkarze z drużyn: KS KPW, WKS 7 pp Leg. i KS „Strzelec". Po delikatnych i długotrwałych rozmowach, z wojskowymi władzami niemieckimi, doprowadzono w maju 1941 r. do pierwszego meczu piłkarskiego, który odbył się na boisku sportowym jednostki wojskowej przy szpitalu w Chełmie przy ul. Hrubieszowskiej.

Jak wspominał Zygmunt Berezecki jeden z organizatorów tego meczu, „*zespół chełmski w pierwszym meczu stanowili piłkarze WKS 7 pp Leg. i KS KPW, m. in.: Loen Wawrzycki, Konstanty Łapin, Zygmunt Berezecki, Lucjan Chwedorczuk, Jerzy i Jan Trześniewscy, Jan Kraczkowski i Zbigniew Wojciechowski. Zespół niemiecki stanowili żołnierze i wartownicy pełniący służbę nad więźniami zorganizowanego w Chełmie przez Niemców, niemieckiego obozu pracy (melioracyjnej) dla wydziału Wasserwirtschaft*".

154. Cz. Mołdachowski. Wspomnienia. Lata 1939-1944, wywiad Chełm 1985 r.

Spotkanie miało dramatyczny przebieg, obie strony pragnęły wykazać swoją wyższość. Wynik końcowy 2:0 dla Chełmian. Rewanż odbył się cztery miesiące później na tym samym boisku i w tych samych składach drużyn. Wynik meczu był również korzystny dla Chełmian 3:1. Euforia jaka towarzyszyła obu spotkaniom była dla Niemców nie do zniesienia. Dlatego też nastąpiły aresztowania i represje, w wyniku czego działalność sportowa na pewien czas została przerwana.

Dopiero w czerwcu 1943 r. doszło do trzeciego meczu w Chełmie, na boisku kolejowym KS KPW obok stacji kolejowej, do drużyny chełmskiej dołączył Jan Puchowski. Przeciwnikami byli niemieccy żołnierze nadzorujący więźniów niemieckiego obozu pracy w Chełmie w Chełmie Służby Budowlanej Baudienst. Po zaciętej walce w obu meczach zwyciężyli Chełmianie, w pierwszym meczu 2:0 i w rewanżu 4:2. Bramki dla Chełmian zdobyli: J. Puchowski, Z. Wojciechowski, M. Czyżma i J. Kochanowski. Więcej meczy piłkarskich nie rozegrano z powodów skomplikowanej sytuacji militarno-politycznej.

W latach 1943-1944 w warsztacie mechaniczno-ślusarskim rodziny Malców, Marian Malec organizował konspiracyjne rozgrywki w ping-ponga. Poza sporadycznymi momentami sportowymi trudno mówić o humanitaryzmie kultury fizycznej w okresie okupacji i terroryzmu hitlerowskiego.

Dnia 22 lipca 1944 r. Chełm wyzwoliła Armia Czerwona i Wojsko Polskie, a 9 maja 1945 r. zakończyła się II wojna światowa.[155]

155. M. Malec i Z. Berezecki. Wspomnienia tamtych lat 1939-1945, wywiad Chełm 1985 r. i 1990 r.; *Obozy Hitlerowskie na Ziemiach Polskich 1939-1945.* (Informator Encyklopedyczny) PWN Warszawa 1979. (Dział Chełm).; B. Dolata. *Wyzwolenie Chełma i Lublina.* WTK 1972.

****ORGANIZACJE WSPOMAGAJĄCE.**

Jest to wykaz organizacji polskich o ideach, patriotycznych, wojskowych, paramilitarnych i narodowowyzwoleńczych działających w Chełmie w latach 1918-1939. Pomimo że ich działalność miała wąski zakres, jednak wywierały i miały większy lub mniejszy wpływ na życie chełmskiego społeczeństwa i poszczególne w\w organizacje paramilitarne. Dlatego też zasługiwały na wymienienie ich pełnych nazw:

1. Związek Rezerwistów Rzeczypospolitej Polskiej, ul. Lubelska nr 1. Prezes Władysław Ornatowski. Zapatrywania prorządowe.
2. Związek Oficerów Rezerwy Rzeczypospolitej Polskiej Koło Chełm, ul. Sienkiewicza nr 4. Prezes Grzegorz Dziemski. Zapatrywania prorządowe.
3. Związek Ochotników Armii Polskiej Oddział w Chełmie, ul. Lubelska nr 72. Prezes Stefan Umiński. Zapatrywania prorządowe.
4. Związek Podoficerów Rezerwy Rzeczypospolitej Polskiej, ul. Lubelska nr 72. Prezes Franciszek Pawlak. Zapatrywania prorządowe.
5. Federacja Polskich Związków Obrońców Ojczyzny Zarząd Powiatowy w Chełmie, ul. Lubelska nr 72. Prezes Franciszek Pawlak.

6. Związek Legionistów Polskich Oddział w Chełmie, ul. Lubelska nr 72. Prezes Franciszek Pawlak. Zapatrywania prorządowe.
7. Koło Związku Peowiaków Powiatu Chełmskiego w Chełmie, ul. Reformacka nr 15 d. Prezes Stanisław Szeląg. Zapatrywania prorządowe.
8. Towarzystwo Polskiej Macierzy Szkolnej Oddział w Chełmie, ul. Lubelska nr 55. Prezes Zdzisław Neyman. Zapatrywania prorządowe.
9. Stowarzyszenie Rodzina Wojskowa Oddział w Chełmie, ul. Lubelska nr 133. Prezes Natalia Szczurek-Cergowska. Zapatrywania prorządowe.
10. Polski Biały Krzyż, ul. Orlicz Dreszera nr 10. Prezes Jadwiga Sikorska. Zapatrywania prorządowe.

*

11. Polski Związek Łowiecki Powiatowa Rada Łowiecka w Chełmie ul. Reformacka nr 27. Łowczy Czesław Błaszyński.
12. Oficerski Klub Myśliwski w Chelmie ul. Lubelska nr 133. Prezes Władysław Muzyka.
13. Towarzystwo Prawidłowego Myślistwa ul. Zakątek nr 2. Prezes Aleksander Skorupa.[156]

156. „*Zwierciadło*" lata 1923-1933.; „*Kronika Nadbużańska*" lata 1933-1939.; APLOCH. A. m. Chełma.

Ludność prawosławna kresów nadbużańskich.

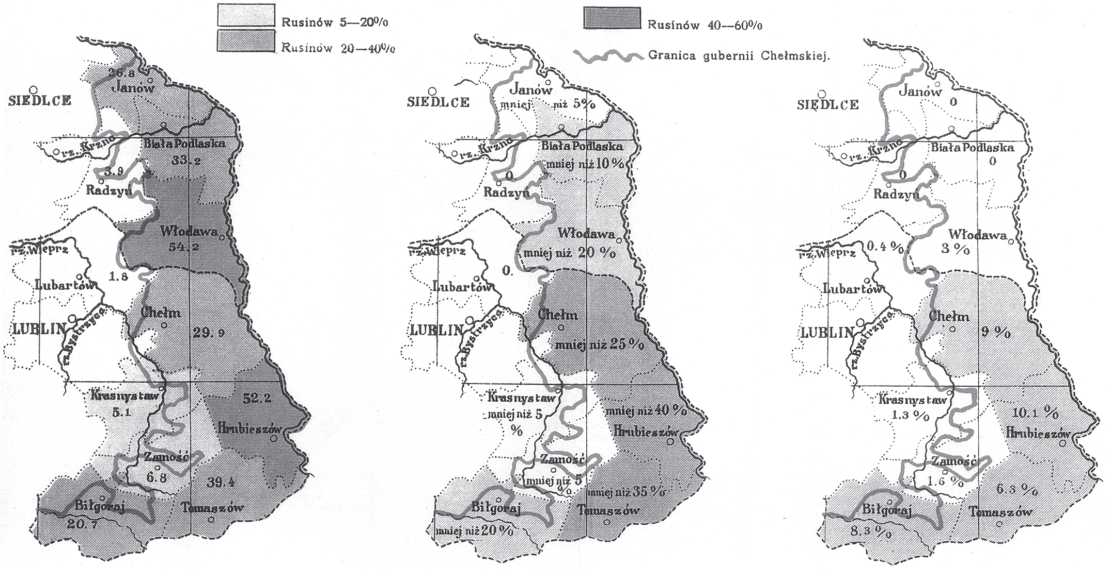

R. 1897.

(Spis jednodniowy).

Wpływ zniesienia unii.

R. 1907.

Według książki Wł. Wokara.

„Rozwój terytoryalny narodowości polskiej".

Wpływ konwersyi po akcie tolerancji.

R. 1917.

(Statystyka władz okupacyjnych).

Wpływ ewakuacji w czasie wojny.

w Lit. W. Otowczewski. Warszawa

Rozdział III

Wychowanie fizyczne i sport w państwowych instytucjach mundurowych w Chełmie w latach 1918-1939.

1. Wychowanie fizyczne i sport w Wojsku Polskim.

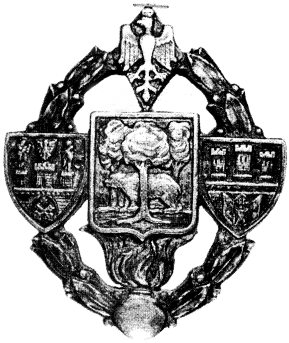

Odznaka 2 PAC

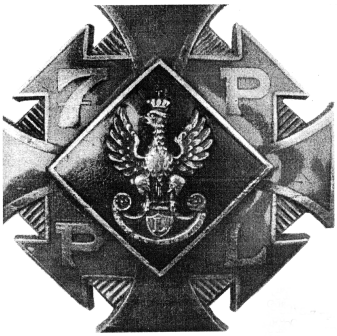

Odznaka 7 pp.Leg.

Oba puki stacjonowały w Chełmie w okresie międzywojennym.

Problem obrony granic a w szczególności granic wschodnich, przewija się od historycznego zarania Polski przez całe jej dzieje, aż do naszych dni. Historia też nasza wskazuje dobitnie, że wszystkie wojny były nam przez wrogów narzucone, że toczyliśmy je zawsze w obronie niepodległości i granic – i historia broni nas przed zarzutem zaborczości.

Położenie Chełma grodu nad rzeką Uherką na granicy słowiańszczyzny wschodu i zachodu, na przestrzeni epok historycznych, niosło za sobą wiele zmian. Z jednej strony politycznych, gospodarczych i kulturowych, z drugiej strony ciągłych walk o terytoria i przynależność państwowo-militarną. Niosło to za sobą, dobre i złe strony dla rozwoju wszystkich sfer życia miasta. Dlatego też władze miejskie od zarania historii zawsze na pierwszym miejscu stawiały sprawy porządku, bezpieczeństwa i obrony granic miasta i państwa. Wiązało się to z ciągłością utrzymania w gotowości bojowej podstawowych obronnych struktur wojskowych.

Idea powszechności wychowania fizycznego na przestrzeni wieków znalazła potężnego sojusznika w środowiskach militarno-wojskowych. Wiązało się to z przygotowaniem rekruta, do wojskowych działań militarno-taktyczno-bojowych.

Rycerstwo średniowieczna warstwa społeczna była kontynuatorką starożytnych tradycji wychowania, w którym ćwiczenia fizyczne odegrały niebagatelną rolę. A turnieje rycerskie były średniowiecznymi igrzyskami rycerskimi, w oparciu o zaprawę fizyczną obejmującą: jazdę konną, zapaśnictwo, szermierkę, bigi, skoki, rzuty, wspinaczkę i łowiectwo.

W 1410 r. chorągiew rycerstwa Ziemi Chełmskiej brała udział w bitwie pod Grunwaldem, więc był to okres znaczący dla tej ziemi. Stan rycerski posiadał przywileje i wywierał wpływ na życie społeczne, tworzył też system szkół w których podnoszono sprawność bojową. Po pewnym czasie, polityki ewolucji armii „epoka rycerstwa" nie miała racji bytu.

Wraz z rozwojem miast bogacił się stan mieszczański, który starał się kopiować styl życia rycerskiego. Bariery klasowe i brak herbu rodowego, zastępowane były tworzeniem cechów. Ich członkowie z czasem tworzyli bractwa, które organizowały ćwiczenia cielesne i zawody przeważnie strzeleckie z łuku, kuszy i broni palnej oraz popisy jazdy konnej. Bywało, że w razie napadu nieprzyjaciela, miasto broniły cechy i bractwa. W wielu przypadkach obrona taka nie była skuteczna. Poszukując skutecznych rozwiązań rajcy miejscy powoływali regimenty odpowiedzialne za bezpieczeństwo miasta i mieszkańców.

Losy Ziemi Chełmskiej w czasach Rzeczypospolitej Szlacheckiej odzwierciedlały losy całego obszaru pogranicza polsko-ruskiego w obszarach kulturalno-etnicznych. Wzloty i upadki, zła sytuacja polityczno-gospodarcza i militarna kraju, długotrwałe wojny, rekwizycje wojsk przemarszowych, kradzieże i grabieże, mimo to prowadzono rozwój Chełma.

W 1621 r. podczas obrad Rady Miejskiej nad stanem bezpieczeństwa w mieście, rajcy postanowili powołać w Chełmie konny regiment straży miejskiej. Regiment miał być w stałej gotowości bojowej i służyć ochronie i obronie miasta i mieszkańców, a nawet uczestniczyć w gaszeniu pożarów i godzeniu waśni rodzinno-rodowych.

W celu utrzymania regimentu w stałej sprawności fizycznej i bojowej, cały stan osobowy poddawany był codziennym ćwiczeniom z musztry woskowej, jazy konnej i posługiwania się bronią. Dowódcą regimentu był szlachcic rotmistrz Stanisław Roszkowski a jego zastępcą Jan Polikarpowicz. Roszkowski podniósł prestiż i rozbudował regiment, wprowadził pobór rosłych i sprawnych rekrutów z okolicznych miejscowości. Wprowadził też nowe formy i metody szkolenia sprawnościowo-militarnego, poprzez ćwiczenia cielesne, pływanie i strzelanie z wszelkiej brani palnej. Prowadził również pokazy musztry dla mieszkańców oraz ćwiczenia cielesne z młodzieżą szkolną jako lekcje – współpraca z Kolegium Pijarów.

Dalsze losy regimentu był bardzo burzliwe. Regiment ochraniał sejmiki i jarmarki, konwojował transporty, asystował dostojnikom i brał udział w różnego rodzaju obchodach świątecznych. Niejednokrotnie regiment ratując się uchodził z miasta. Po reorganizacji militarnej i zmianach rangi dowódcy, regiment konny podlegał też hetmanowi wielkiemu koronnemu.

Konfederacja Targowicka i skutki wojny polsko-rosyjskiej, doprowadziły do podziału stanu osobowego regimentu. W 1794 r. część regimentu weszła w stan zgromadzenia wojsk polskich, i pod wodzą przybyłego gen. Józefa Zajączka brała udział w przegranej bitwie pod Chełmem z nacierającymi wojskami rosyjskimi. Zwycięzcy Rosjanie zajęli Chełm, od 1795 r. Chełmszczyzna znalazła się pod zaborem rosyjskim a regiment został rozwiązany, nastąpił czas rusyfikacji życia społecznego wszystkich sfer.[157]

157. Korpus Ochrony Pogranicza. Jednodniówka – MSW. Warszawa 1924-1925.; *Chełm i Chełmskie w dziejach* – materiały sesji naukowej. Chełmie 1995.

Faktyczną datą dziejów odradzającego się Chełma (po zaborach) jest sierpień 1915 r., „jest to moment wyjścia stąd na zawsze nie tylko żołnierza, ale i ducha moskiewskiego. Gnębione przez tyle czasu życie i duch polski, poczęły rosnąć i napawać się wolnością" mimo chwilowej wojennej okupacji przez wojska austriackie.[158]

Dnia 2 listopada 1918 r. Chełm stał się wolnym miastem i powrócił do Macierzy. Po wielu reorganizacjach ostatecznie w Chełmie zostały sformowane i zadomowione dwa pułki: w 1919 r. 7 Pułk Piechoty Legionów (7 pp Leg., święto pułkowe 22 września) i w 1920 r. 2 Pułk Artylerii Ciężkiej (2 pac., święto pułkowe 15 maja).

Wychowanie fizyczne i sport idą w parze z wyszkoleniem bojowym żołnierza. Obowiązkiem każdego dowódcy jest dbałość o osobistą sprawność żołnierza która warunkuje pomyślne pełnienie służby wojskowej. Wojsko oraz jej cały aparat struktury organizacyjnej ma dużą moc oddziaływania nie tylko na żołnierzy ale i na społeczeństwo ze względu na obronność granic i bezpieczeństwo obywateli. Dlatego też dowództwo i oficerowie zasiadali niejednokrotnie we władzach miejskich i działali na rzecz miejscowej społeczności.

Obowiązkowe wychowanie fizyczne w wojsku jest systemem dydaktyczno-wychowawczym w codziennym procesie podnoszenia sprawności fizycznej żołnierza w każdej jednostce. Ważną rolę na tym polu odegrały w wojsku referaty sportowe lub wychowania fizycznego. Celem tych referatów było organizowanie życia sportowego i oświatowo-kulturalnego żołnierzy w jednostce i poza nią, poprzez system festynów, imprez, zawodów, wieczorków i wycieczek jak i prowadzenia świetlic, bibliotek i klubów dyskusyjno-czytelniczych.

W 1920 r. powołano w Chełmie, (pierwszy) Wojskowy Klub Sportowy – 7 Pułku Piechoty Legionów, WKS 7 pp Leg., na bazie lekkiej atletyki i piłki nożnej. W 1922 r. przybył do Chełma płk. Stanisław Mieczysław Prus-Więckowski i objął funkcję zastępcy d-cy a od 1924 r. d-cy garnizonu i d-cy 7 Pułku Piechoty Legionów. (płk. Więckowski szlachcic, Piłsudczyk, był wychowany w duchu patriotyzmu, zdrowia i sportu. Zdolny oficer absolwent Sztabu Generalnego cały szlak bojowo-

158. K. Czernicki. *Chełm przeszłość i pamiątki*. Chełm 1936.

wyzwoleńczy z Piłsudskim, członek wielu warszawskich towarzystw zdrowotno-sportowych). W 1926 r. popełnił samobójstwo na dworcu 5-minut przed wyjazdem z pułkiem na pomoc „swojemu wodzowi" Piłsudskiemu gdy ten dokonywał „przewrotu majowego". Po rozkazie gen. Romera bezpośredniego d-cy o zakazie wyjazdu i powrocie pułku do koszar, uznał iż był to rozkaz niezgodny z jego honorem i wiernością do Wodza.

Była to wielka strata do Chełma i Polski). Wprowadził w Chełmie w tym czasie nowe formy i metody wychowania fizycznego i unowocześnił życie sportowe żołnierzy w garnizonie a przede wszystkim w 7 pp Leg. Rozbudował też w porozumieniu ze sztabem i WKS 7 pp Leg. sekcje lekkiej atletyki i piłki nożnej oraz utworzono nowe: hippiczną, strzelecką, szermierczą, sportów obronnych a z czasem tenisa ziemnego, narciarską, siatkówki, pływacką, koszykówki, szczypiorniaka-piłki ręcznej i kolarską. Klub szczególny nacisk kład na współpracę w tworzeniu ruchu sportowego w mieście a przede wszystkim na współprace z młodzieżą szkolną. Udostępniano też wszelkie wojskowe obiekty sportowe i fachową opiekę dla ćwiczących.

W 1922 r. powołano w Chełmie drugi Wojskowy Klub Sportowy – 2 Pułku Artylerii Ciężkiej, WKS 2 pac, przy którym działały sekcje: lekkiej atletyki, piłki nożnej, szermiercza, bokserska, strzelecka, kolarska, sportów wodnych i zimowych. Klub był również otwarty na współpracę z chełmskim społeczeństwem i młodzieżą.

Po 1930 r. powstał trzeci w Chełmie Wojskowy Klub Sportowy przy Garnizonie-WKS Garnizon, z prężnie działającymi sekcjami kolarską i wycieczkową. Prezesem klubu był mjr. Grabiński a sekr. plut. Krenc. Powołanie w\w klubów sportowych było dowodem dużego zaangażowania się sportowego żołnierzy i kadry oficerskiej.

Z zebranych materiałów wynika, że najprężniejszą dydaktyczną działalność społeczną, sportową i oświatowo-kulturalną w Chełmie i regionie prowadziło dowództwo i WKS 7 pp Leg. Szeroko też popularyzowano w Chełmie i w terenie rozwój dyscyplin sportowych: od 1920 r.; strzelanie, fechtunek, jeździectwo-hippikę, lekkoatletykę i piłkę nożną oraz formy obozownictwa, terenoznastwa i marsze, od 1927 r.; kolarstwo, gry sportowe koszykówkę, siatkówkę i szczypiorniak, a od 1930 r.; sporty zimowe, wodne, obronne oraz ratownictwo.

D-cy Garnizonu, 7 pp Leg. i 2 pac, objęli też patronat nad priorytetowymi organizacjami młodzieżowymi jak harcerstwo czy hufce WF i PW. Oficerowie-instruktorzy WF i PW, prowadzili zajęcia w ramach przygotowania młodzieży z zakresu militarnego opartego o ćwiczenia: z wychowania fizycznego, musztry, jazdy konną, terenoznastwa i bezpieczeństwa. Organizowano też wspólnie festyny i zawody kulturalno-sportowe.

Sprawny uczeń-młodzieniec to sprawny rekrut-żołnierz, zły stan fizyczno-zdrowotny rekruta sprawił, że d-cy garnizonu i pułków oraz korpus oficerski zwracali uwagę władzom politycznym samorządowym i oświatowym Chełma, aby zareagowały na ten stan rzeczy. Zwiększając godzin wychowana fizycznego, sportu a nawet przysposobienia wojskowego lub obronnego. Nawiązano też współpracę z miejskimi instytucjami i organizacjami sportowymi.

Mając na uwadze jak wielkie znaczenie posiada wychowania fizyczne, młodzieży szkół chełmskich ogólnokształcących i rzemieślniczych oraz ich gotowość do celów militarnych. Z inicjatywy płk. Więckowskiego D-cy Garnizonu i 7 pp Leg. oraz oficerów sztabu, 1 czerwca 1924 r. zwołano Walny Zjazd w Chełmie na który zaproszono delegacje TG „Sokół", ZS, ZHP i Hufca WF i PW oraz nauczycieli wychowania fizycznego. W trakcie Zjazdu powołano – Radę Wychowania Fizycznego – która miała skupiać, korygować i nadzorować wszystkim przejawom życia sportowego w Chełmie i powiecie. Przewodniczącym Rady został Dębski, Z-cą Szajbler, sekr. Wojciechowski, skar. Stępniewski, łącznikiem pomiędzy garnizonem a Radą WF Maź a instruktorem wojskowym kpt. Greszel. Rada WF działała do 1939 r.

Latem 1926 r. z inicjatywy płk. Więckowskiego, miało dojść do Zjazdu Legionistów członków WKS-7 pp Leg. (przeszkodziła honorowa tragiczna śmierć płk Więckowskiego). Dopiero w 1929 r. odbyło się nadzwyczajne walne zebranie członków i sympatyków WKS 7 pp Leg. Dokonano podsumowania efektów pracy klubu oraz wytyczono nowe kierunki działania. Obecnych było 87 członków i grupa sympatyków, po przemówieniach i debatach wybrano nowy Zarząd. Prezesem WKS 7 pp Leg. został mjr Ferencowicz, vice Prezes i kpt. Baczyński i kpt. Basiewicz,

sekr. i skar. por. Tymkiewicz, gospodarzem i kierownikiem sekcji lekkoatletycznej por. Bielawski i sierż. Tkacz, sekcji piłki nożnej kpt. Godorski i sierż. Solarczyk, sekcji gier sportowych i narciarstwa kpt. Janikowski i sierż. Kociemba i sekcji strzeleckiej por. Seidler.

Komisję rewizyjną tworzyli: lekarz mjr Neyman, por. Matlakiewicz, por. Marzec i sierż. Kowalski. Nowy zarząd zaproponował, obszerny program sportowy, lepszą współpracę z młodzieżą, do usportowienia rodzin wojskowych włączono Związek Peowiaków.

Władze pułkowe i klubowe, większy nacisk położyły na współpracę z młodzieżą szkolną a przede wszystkim z SKS „Zdrów" i SKS „Czarniecczycy" oraz Międzyszkolnym Klubem Sportowym. Podniesiono rangę zawodów pod hasłem, święto sportu i święto sportowe WF i PW oraz zawody z okazji rocznic i świąt państwowych. Przed zawodami organizowano pokazy wojskowe z wyszkolenia żołnierza, sprawności hippicznej jeźdźca i konia, formuły strzelania i fechtunku. Za prawidłową pracę odpowiedzialni byli: płk. Jasiński, mjr. Ferencowicz, mjr. Neyman, kpt. Wunderlich, kpt. Baczyński, kpt. Basiewicz, kpt. Godorski, kpt. Janikowski, por. Tymkiewicz, por. Bielawski, por. Marzec, por. Sajdler, sierż. Tkacz, sierż. Kociuba, sierż. Solarczyk i sierż. Kowalski.

Nawiązano sportową współpracę z pułkami z: Lublina, Lwowa, Dubna, Równego, Siedlec, Dęblina, Łucka, Stanisławowa, Zamościa, Włodawy, Krasnegostawu i Kowna oraz Korpusem Ochrony Pogranicza.

Do liczących się w okręgu, regionie a nawet kraju należała drużyna sekcji piłki nożnej i drużyna sekcji hippicznej. W 1932 r. drużyna piłkarska WKS 7 pp Leg. jako najlepsza w Okręgu Lubelskim OZPN, rozegrała mecz towarzyski w Chełmie z renomowaną drużyną S.C. „Attila" Węgry. Wygrali goście 2:1 (2:1) bramki zdobyli Szabo i Agri dla gości i Kokoszko dla Chełma.

W 1933 r. piłkarze WKS 7 pp Leg. wywalczyli Mistrzostwo A kl. Lubelskiego OZPN (najwyższej kl.), i jako mistrzowie w 1934 r. walczyli o wejście do ligi państwowej (obecnej I ligi). Końcowa tabela turnieju przedstawiała się następująco: I miejsce - KS „Czarni" Lwów, II miejsce - KS „Rewera" Stanisławów, III miejsce - WKS 7 pp Leg. Chełm i IV miejsce - KS „PKS" Łuck. Chełmianie wystąpili w składzie:

Węgrzyniak, Berliński, Jankowski, Krzykała, Ciesielak, Kuferek, Hola, Korybel, Pająk, Knutel, Kokoszko, Sztokman i Węgrzyniak.

Poza wymienionymi formacjami liniowymi w Chełmie mieściło się dowództwo 2 Grupy Artylerii, któremu podlegały wszystkie formacje artylerii Okręgu Korpusu (pułki artylerii polowej i dywizjony artylerii konnej pod względem wyszkolenia). Instytucją wojskową na terenie Chełma, o nieco innym charakterze, był 2 Szpital Okręgowy (z filią w Lublinie). W jego siedzibie znajdowało się 7 oddziałów, apteka, przychodnia, pracownie rentgenologiczna i bakteriologiczna.

W Chełmie miała również siedzibę parafia wojskowa pod wezwaniem św. Kazimierza, obejmująca powiaty: Chełm, Krasnystaw i Luboml. W mieście działał wojskowy organ terytorialny, Komenda Garnizonu i Powiatowa Komenda Uzupełnień (obejmowała pow. Chełm i Lubartów) a także Rejonowy Inspektorat Koni. Ponadto na początku 1939 r. utworzono batalion Obrony Narodowej „Chełm".

Z chwilą wybuchu II wojny światowej w 1939 r. wszystkie Wojskowe Kluby Sportowe działające w Chełmie przerwały swoją działalność.[159]

159. *Chełm i Chełmskie….tamże.*; *„Zwierciadło*" lata 1923-1933.; *„Kronika Nadbużańska".* Lata 1933-1939.; W.A. Kozłowski. *Dzieje….tamże.*

2. Wychowanie fizyczne i sport w Policji Państwowej.

Odrodzenie Rzeczypospolitej ujawniło konieczność wybrania odpowiedniej formy ustrojowej dla młodego państwa polskiego. Proces ten był tym bardziej skomplikowany, że na przełomie 1918 i 1919 r. nie osiągnięto jeszcze wewnętrznej stabilizacji politycznej.

W tym czasie dla zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego działały: Straż Obywatelska, Milicja Miejska, Milicja Ludowa, Policja Komunalna i Żandarmeria Krajowa. Duże problemy stwarzał przede wszystkim brak dokładnie określonego wzajemnego stosunku pomiędzy nimi, co mogło doprowadzić do powstawania sytuacji konfliktowych. Z tego też względu zdecydowano się na likwidację dotychczasowych organów.

Dnia 24 lipca 1919 r. Sejm uchwalił ustawę o powołaniu Policji Państwowej, która (PP) była organem wykonawczym władz państwowych i samorządowych, a jej zadaniem miała być ochrona bezpieczeństwa, spokoju i porządku publicznego. W myśl tej ustawy PP była zorganizowana i wyszkolona na wzór Wojska Polskiego.[160]

160. Ustawa o Policji Państwowej z 24 lipca 1919 r.; Dziennik Praw Państwa Polskiego 1919. nr 61. poz. 363.

W momencie organizowania Komendy Powiatowej PP w Chełmie w sierpniu 1919 r., siedziba komendanta, był nim podkomisarz Jan Kotlarski (1.08.1919), mieściła się w gmachu Magistratu przy ul. Lubelskiej – wprowadził on pod odpowiedzialnością karną rygory utrzymania porządku i czystości (ulic, sklepów, placów, chodników i zamykanie sklepów o 20.00). Pierwszy komisariat został powołany w Chełmie w 1921 r. (służbę w nim pełniono na trzy zmiany i opierała się na obchodach miejskich i posterunkach ulicznych).[161]

Z chwilą powołania Policji Państwowej na terenie powiatu chełmskiego, prowadzono działania nad podniesieniem poziomu jej pracy. Skuteczną akcją było usuwanie nieodpowiednich ludzi oraz dopracowanie kryteriów, kwalifikowania i formowania nowych kadr policyjnych.[162]

Podnoszeniu poziomu poszczególnych funkcjonariuszy PP powiatu chełmskiego sprzyjało także prowadzenie ich wyszkolenia w szkołach policyjnych w Warszawie, Lublinie i w Chełmie. Dnia 24 kwietnia 1920 r. pierwszy kurs szkoły policyjnej przy Komendzie Pow. w Chełmie ukończyło 34 posterunkowych. W trakcie szkolenia słuchaczy zapoznano z takimi przedmiotami jak prawo karne, prawo administracyjne, procedura karna, geografia, historia, nauka czytania i pisania, arytmetyka, służba śledcza, instrukcja służbowa, musztra, higiena i ratownictwo. Istotny wpływ na stan bezpieczeństwa publicznego jak również organizację PP na terenie powiatu chełmskiego, miała wojna polsko-radziecka w 1920 r.[163]

W styczniu 1922 r. na terenie powiatu chełmskiego zlokalizowany był komisariat w Chełmie, posterunki kolejowe w Chełmie i Rejowcu oraz gminne w Sawinie, Busównie, Stawie, Cycowie, Lisznie, Świerżach, Rejowcu i Żmudzi.[164]

---

161. S. Bryła. *Informator Województwa Lubelskiego*. Lublin 1925.; Archiwum Państwowe w Lublinie (APL). PPPP Chełm, sygn. 50. s. 39-45.; R. Litwiński. *Policja Państwowa w Powiecie Chełmskim w Latach 1919-1939*. Rocznik Chełmski. T.VI.2000.
162. Raport M. Burego do KGPP w Warszawie z 31.07.1919 r.; APL, KWPP. sygn. 509. s. 6.; R. Litwiński. *Policja Państwowa w Pow. Chełmskim…tamże.*
163. APL, KWPP. sygn. 1533. s. 4-7.; R. Litwiński. j.w.
164. APL, KWPPL. sygn. 199, s. 1-10.; R. Litwiński. j.w.

W lipcu 1924 r. komendantem pow. PP w Chełmie został komisarz Józef Puchajda, który zreorganizował pracę posterunków i funkcjonariuszy. W tym czasie komendzie powiatowej podlegał komisariat PP w Chełmie (kierownik aspirant Kazimierz Grużewski) i 17 posterunków (w tym 2 klejowe na stacjach w Chełmie i Rejowcu). Komenda Policji znajdowała się przy ul. Młynarskiej nr 6. i składała się gabinetu komendanta, kancelarii i koszar dla 18 policjantów. W tym samym budynku na parterze mieścił się komisariat PP miasta Chełma, całodobowa dyżurka i areszty dla kobiet i mężczyzn. Na podwórzu znajdowały się magazyny, wozownia, stajnie pogotowia konnego, kuchnia policyjna i stołówka.

Wolny czas policjanci w komisariacie i na posterunkach przeznaczali na naukę. W świetlicy policyjnej znajdowała się biblioteka i instrumenty muzyczne. Chełmska prasa podkreślała, że po objęciu stanowisk przez Puchajdę i Grużewskiego przeprowadzono liczne zmiany na lepsze, co potwierdziła również inspekcja przeprowadzona przez inspektora Jana Zakrzewskiego, a stosunek policji do władz i ludności był dobry nawet lepszy.[165]

W grudniu 1933 r. jednostki policyjne na terenie powiatu rozmieszczone były następująco: komenda powiatowa, wydział śledczy i komisariat w Chełmie oraz posterunki w: Cycowie, Czerniejowie, Dorohusku, Krzywiczkach, Leśniowicach, Olchowcu, Pawłowie, Rejowcu, Sawinie, Siedliszczu, Stawie, Świerżach, Wojsławicach i Żmudzi. W czerwcu 1938 r. Komenda Pow. PP w Chełmie mieściła się na ul. Dreszera nr 7.[166]

W maju 1924 r. przy Komendzie Pow. PP w Chełmie zorganizowano świetlicę policyjną a przy niej Koło Świetlicy Policyjnej. W kilka miesięcy później utworzono bibliotekę i Koło Czytelnicze, a w 1927 r. powstała sekcja Kulturalno-Oświatowa. Celem tych kół i sekcji był rozwój intelektualny i zawodowy funkcjonariuszy chełmskiej policji. Jak się okazało, składki na w\w działalność i na bibliotekę były dużym obciążeniem dla szeregowego policjanta, dlatego też nie każdego było stać na uczestniczenie w tych zajęciach.

---

165. *„Zwierciadło”*. 1925 nr. 1. s. 2.; Informator Woj. Lubelskiego. tamże.; R. Litwiński.j.w.

166. APL, KWPPL. sygn. S. 5-6.; R. Litwinski. j. w.

Funkcjonariusze PP w Chełmie wspierali też składkami członkowskimi takie organizacje jak: LOPP, Flotę Narodową, Policyjny Dom Zdrowia i Rodziny Policyjnej.[167]

Po wielu niezadowalających kontrolach, inspektor PP Jan Płotnicki z rozkazu woj. komendanta, nakazywał poszczególnym kierownikom powiatowych komisariatów policji aby w swoich placówkach prowadzili i rozszerzali, działalność kulturalno-oświatową i sportową. Działalność ta powinna się opierać o takie formy pracy jak, wychowanie fizyczne, tworzenie sekcji sportowych, wieczornice, odczyty, kółka teatralne, orkiestrę, a nawet chór na rzecz policji i społeczeństwa.

Zatrudnieni w policji funkcjonariusze ze względu na charakter swojej pracy i obowiązków powinni odznaczać się odpowiednią sprawnością fizyczną, a w rzeczywistość stan był fatalny. Dlatego też komendant główny rozkazem zalecał kierownikom podległych jednostek, propagowanie ruchu sportowego-wychowania fizycznego wśród funkcjonariuszy policji a nawet uprawiania sportu oraz w miarę możliwości tworzenie i bazy sportowej.[168]

W związku z 10-rocznicą powstania pierwszej polskiej organizacji bezpieczeństwa publicznego (Staży Obywatelskiej 1915 r.), w 1925 r. ogólnopolskim rozporządzeniem wprowadzono święto narodowe tzw. Tydzień Policjanta Polskiego.

Dnia 20 sierpnia 1925 r. w Chełmie ukonstytuował się specjalny komitet, który zajął się przygotowaniem obchodów, w skład weszli też przedstawiciele społeczeństwa i miasta. Ze względów obiektywnych uroczystości odbyły się dopiero 19 września – święto rozpoczęła msza następnie defilada z udziałem wojska ulicami miasta, główne uroczystości oraz zabawa taneczna połączona z teatrem przedstawiającym pantomimę ukazującą działania policji z przestępcami. Dzień Policjanta zakończyło przedstawienie teatralne.[169]

---

167. APL,KWPPL. sygn. 534 i 571.; Rocznik Policji Państwowej 1927. Warszawa [b.r.w.]. b.r. 74.; APL,KWPPL. sygn. 667. s. 5.; R. Litwiński. *Policja Państwowa w woj. lubelskim w latach 1919-1939*. UMCS-Lublin 2001.
168. R. Litwiński. j \ w.
169. *„Zwierciadło”*. 1925. nr 33. s. 3.; R. Litwiński. j \ w.

Rozwojowi ruchu sportowego w szeregach chełmskich funkcjonariuszy PP, służyły różne inicjatywy podejmowane przez poszczególne komendy. W 1925 r. kierownik komisariatu PP w Chełmie komisarz Kazimierz Grużewski zorganizował sekcję kolarską. Policjanci członkowie sekcji kolarskiej (raczej rozkazem) kupowali rowery na własny koszt i uprawiali kolarstwo-turystykę rowerową, jako ogólnorozwojową dyscyplinę sportową.[170]

Działalność sekcji kolarskiej w późniejszym czasie była przyczynkiem do powołania w Chełmie Policyjnego Klubu Sportowego, przez aspiranta Jana Żebrowskiego, kierownika komisariatu PP przy ul. Orlicz Dreszera nr 7., który był też jego prezesem. Klub miał promować najlepszych sportowców chełmskiej PP na arenie okręgu i kraju.[171]

Od 1927 r. przy Centralnej Szkole Gimnastycznej i Sportowej w Poznaniu, organizowano kursy wychowania fizycznego dla wyższych funkcjonariuszy i starszych przodowników PP, uczestniczyli w nich też policjanci z Chełma. Jak wynikało z akt, dla większej popularyzacji ruchu sportowego, w szeregach policyjnych, z polecenia komendanta głównego, od 1925 r. organizowano, policyjne zawody sportowe różnej rangi.

Z czasem wypracowano stałe formy imprez i zawodów sportowych oraz konkurencje do których m. in. należały (przydatne policjantowi): biegi na 100, 200, 400, 800, 1500, 3000 i 5000 m., biegi przełajowe na 3680 m., rzuty granatem, dyskiem, oszczepem i kulą, skoki w dal i wzwyż i o tyczce, pływanie, marsz drużynowy na 2 i 10 km., wyścig kolarski na dystansie 42 km i strzelanie. Na podstawie punktacji w\w konkurencji klasyfikowano daną komendę pow. policji w okręgu. Wprowadzono też „Wojewódzkie Zawody Policyjne Wieloboju Sportowego" – bieg na 200m, strzelanie z rewolweru, pływanie na 200m, rzut granatem i jazda na rowerze na 30 km.[172]

170. *„Chełmski Kurier Ilustrowany"*. 1925. nr 21. s. 5.; R. Litwiński. j \ w.;
171. R. Litwiński. Materiały….tamże
172. R. Litwiński. j \ w (patrz przypis 170).

Pierwszy (okręgowy) występ drużyny policyjnej z Chełma zanotowano w czerwcu 1928 r. podczas okręgowych zawodów sportowych w Lublinie, gdzie policjanci z 19 powiatów stanęli do konkurencji z lekkiej atletyki, kolarstwa, strzelania i marszu. Puchar Komendanta Woj. zdobył klub z Lublina, klub z Chełma był na dalszym miejscu.[173]

Kolejne zawody rozegrano 17 sierpnia 1929 r. pod patronatem wojewody lubelskiego. Wzięło w nich udział 53 zawodników z 11 powiatów. Na całość złożyły się konkurencje z lekkiej atletyki i strzelania. W ogólnej punktacji zwyciężył Lublin 71 pkt., Tomaszów 10, Siedlce 6 i Chełm 4 pkt. Policjanci z Chełma w swojej działalności z biegiem lat prezentowali coraz lepszy poziom i wyniki. W tej formie z różnymi efektami prowadzono działalność kulturalno-oświatową i sportową do 1939 r.[174]

Funkcjonariusze chełmskiej PP kierowani przez Kazimierza Grużewskiego zabezpieczali porządek publiczny pieszo, konno lub na rowerach, podczas wszystkich imprez sportowych organizowanych w mieście i w powiecie w latach 1925-1939.

We wrześniu 1939 r. Chełm był początkowym punktem koncentracji policji z okręgów północno-zachodnich. Tutaj gromadzili się także policjanci z lubelskich komisariatów, którzy następnie udawali się w kierunku Kowla. Po 17 września 1939 r. w nieznanych okolicznościach, część z nich dostała się do niewoli radzieckiej.

Oceniając pracę policji na terenie powiatu chełmskiego w latach 1918-1939 można podkreślić, ciężkie warunki w jakich przyszło pracować policjantom. Stwierdzić jednak należy, że pomimo tych trudności udało się doprowadzić do stworzenia aparatu policyjnego na stosunkowo wysokim poziomie.[175]

173. *„Głos Lubelski”*. 1928. nr 173. s. 5.; R. Litwiński. j \ w.
174 . *„Ziemia Lubelska”*. 1929. nr 226. s. 3.; R. Litwinski. j \ w.
175. *„Zwierciadło”*. 1925-1933.; *„Kronika Nadbużańska”*. 1933-1939.

3. Wychowanie fizyczne i sport w Straży Pożarnej.

W 1621 r. podczas obrad Rady Miejskiej nad stanem bezpieczeństwa w mieście, rajcy postanowili powołać w Chełmie konny regiment straży miejskiej. Regiment miał być w stałej gotowości bojowej i służyć ochronie i obronie miasta i mieszkańców, a nawet uczestniczyć w gaszeniu pożarów i godzeniu waśni rodzinno-rodowych. W celu utrzymania regimentu w stałej sprawności fizycznej i bojowej, cały stan osobowy poddawany był codziennym ćwiczeniom z musztry woskowej, jazy konnej i posługiwania się bronią.

W krótkim czasie, rajcy podjęli uchwałę o bezpieczeństwie miasta i mieszkańców. Jednym z ważnych problemów wpisanych w uchwałę były – sprawy ochrony miasta przed pożarami, czyli tzw. sprawy ogniowe. W tym celu wyodrębniano z regimentu drużynę ochotniczą, która miała patrolować teren, pełniąc służbę w dzień i w nocy. Ochotnicy do drużyny powoływani byli przez rajców.

Do ich obowiązków należały kontrole i instruowanie mieszkańców, udzielanie pomocy i organizowanie akcji ratowniczej w razie pożaru. Dla podniesienia dyscypliny i sprawności fizycznej drużyna do spraw ogniowych była poddawana ćwiczeniom cielesnym z gimnastyki militarnej, musztry, posługiwania się bronią, ratownictwa i terenoznastwa. Zajęcia prowadzili d-cy regimentu, z czasem d-cy drużyny.

W 1791 r. Magistrat na zlecenie Komisji Departamentu Policji opracował i wydał specjalne zarządzenie przedstawiające stan miasta pod względem spraw ogniowych czyli tzw. przegląd mieszkań i zabudowań oraz zaopatrzenie w sprzęt gaśniczy. Stan miasta budził obawy i postawiono wniosek o stworzenie stałej drużyny do spraw ogniowych, przemianowanej następnie w drużynę Ochotniczej Straży Ogniowej.

Zwiększono karność, dyscyplinę i podniesiono rangę drużyny, zobowiązano ją też do ścisłej współpracy z regimentem oraz innymi instytucjami czuwającymi nad bezpieczeństwem miasta. Rozszerzono ćwiczenia cielesne o strzelanie, jazdę konna, pływanie i władanie bronią.

Po 1900 r. Ochotnicza Straż Ogniowa, doceniona przez władze miejskie, otrzymała większe uprawnienia w działaniu, stałe pomieszczenia, sprzęt przewoźny, sprzęt specjalistyczny, umundurowanie i stroje galowe. Wprowadzono też codzienne ćwiczenia sprawnościowe.

W okresie zaborów strażacy prowadzili działalność narodowowyzwoleńczą oraz promowali gimnastykę systemu „Sokolego". Od 1908 r. przy drużynie działało pierwsze konspiracyjne „Gniazdo-Sokole". W okresie międzywojennym w latach 1918-1939 już jako Miejska Straż Ogniowa zaliczana była do instytucji o charakterze paramilitarnym. Wniosła również duży wkład w sportowe życie w mieście i powiecie i utrzymania bezpieczeństwa w Chełmie, powiecie i regionie.

Miejska Straż Ogniowa wchodziła w system obrony miasta i współpracowała na polu militarnym z 7 pp Leg., 2pac, ZS, KPW i PPW. Strażacy brali też udział w ćwiczeniach sprawnościowych: musztrze militarnej, ćwiczeniach dziennych i nocnych. Byli poddawani codziennym zajęciom z wychowania fizycznego, uczestniczyli też w pokazach ratownictwa pożarowego i pierwszej pomocy.

Strażacy brali udział w obronie Chełma w 1939 r., a w czasie okupacji niektórzy z nich działali w ruchu oporu. Tak zakończyła się „pewna romantyczna epoka" działalności „Straży Ogniowej" w Chełmie i na Ziemi Chełmskiej.[176]

176. B. Zimmer. *Zarys…tamże*; *„Zwierciadło"* lata 1923-1933.; *„Kronika Nadbużańska"*. Lata 1933-1939.; W.*A. Kozłowski. Dzieje…tamże*.

Herb Guberni Lubelskiej

Podsumowanie

Eksplozja wolności osobistej, społecznej i narodowej (po latach rusyfikacji i niewoli) oraz potrzeba odbudowy wartości kultury narodowej jaka się wytworzyła, w wolnym Chełmie i na Ziemi Chełmskiej po wyzwoleniu w listopadzie 1918 r., (a tworzona już nawet od rewolucji rozpoczętej w 1905 r.), miała autentyczne ujście w patriotycznych działaniach masowych lub poszczególnych jednostek chełmian (zawsze gotowych do wszelkich akcji narodowowyzwoleńczych).

Można te działania zdefiniować prościej, a nawet określić je jako nurty dążenia ludności do wyzwolenia oraz twórczej pracy na rzecz rozwoju Polski, Chełma i Ziemi Chełmskiej. Znaczącą rolę w tworzeniu poszczególnych nurtów w Chełmie i na Ziemi Chełmskiej odegrały też polskie narodowowyzwoleńcze organizacje tzw. paramilitarne, podporą których była siła wiary i wielki patriotyzm tego ludu, jako członków i zwolenników tych organizacji:

Należy przypomnieć i podkreślić, pomimo tego, że Chełm w tym czasie jednak był „małą mieściną", to był zarazem liczącym się wielkim ośrodkiem kultury narodowej i walki narodowowyzwoleńczej kresów wschodnich Rzeczypospolitej, oddziaływujący na inne miejscowości -

Nurty tych działań:

1. **Patriotyczno – narodowo – religijny**
– (*ruch narodowowyzwoleńczy do 1918 r.*) –

Walka konspiracyjna rodowitych Polaków-Chełmian prowadzona przez lata zaborów z rusyfikacją, miała na celu podtrzymanie ducha narodowego ludu tej ziemi. Poprzez głoszenie wartości narodowych na wszelkich świętach ludowych, festynach regionalnych, odpustach i świętach kościelnych o przyłączenie Chełma i Ziemi Chełmskiej do Macierzy.

Tajne działania członków i sympatyków Polskich organizacji o narodowych ideałach, Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół", Polskiej Macierzy Szkolnej, ruchu skautowego, a przede wszystkim idee narodowowyzwoleńcze, wyzwoliciela Polski Wodza Naczelnego Józefa Piłsudskiego i jego, Związku Strzeleckiego i Polskiej Organizacji Wojskowej były wpajane wśród tego ludu oraz wielka rola Legionów Polskich i Legionistów oraz I Kadrowej.

2. **Odbudowa ducha, dumy i kultury Polskiej**
– (*ruch patriotyczno narodowy po 1918 r.*) –

Odbudowa kultury narodowej i wpojenie jej w tak zróżnicowane (szczególnie w latach 1918-1921) społeczeństwo Chełmskie. Dużą rolę w tworzeniu tego ruchu odegrała – (oparta na ideach J. Piłsudskiego, wolnej i silnej Polski) – Polska Organizacja Wojskowa i Związek Strzelecki oraz „Sokół" i harcerstwo (wiele spustoszenia w tym ruchu wywołała też wojna bolszewicka).

Od 1922 r. szczególną rolę w krzewieniu kultury narodowej i form kultury fizycznej odegrał Związek Strzelecki i „Sokół" a od 1927 r. Hufce WF i PW.

Znaczącą rolę w tworzeniu porządku publicznego i zaufania społecznego co do pewności ochrony i obrony granic odegrała tu – Policja Państwowa i Wojsko Polskie 7 pp Leg. i 2 pac. oraz zmilitaryzowanie dwóch ważnych strategicznych instytucji państwowych Kolej – KPW i Poczty – PPW.

3. **Utrwalenie i krzewienie Polskości –**
– (*ideały wolnej-silnej Polski i obrona granic*) –

Szczególnie po 1925 r. widać dojrzałość społeczeństwa chełmskiego (mimo ciągłych zawirowań społeczno-politycznych) w tworzeniu nowej wizji Chełma i Polski, wolnej i silnej opartej na mądrych, zdrowych i silnych obywatelach zdolnych w każdej chwili do rozbudowy i obrony kraju.

Był to czas, że Polskie organizacje tylko dla polaków, duża rola na tym polu Związku Strzeleckiego kultowej organizacji J. Piłsudskiego oraz nowopowstałych organizacji (z inspiracji J. Piłsudskiego o roli społecznej odpowiedzialności za losy Polski jak, Liga Morska i Kolonialna oraz Liga Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej.

* * *

Obszar Chełmszczyzny odgrywał na początku XX w. szczególną rolę w polityce carskich władz zaborczych i tzw. okupacyjnych państw centralnych. Przytoczyć tu należy decyzje władz rosyjskich z 1912 r. o utworzeniu „Guberni Chełmskiej" czy postanowienia pokoju brzeskiego z 1918 r. o przyłączeniu Chełmszczyzny do Ukrainy. Był to odwet carskich władz za inspiracje Chełma jako ważnego ośrodka ruchów narodowowyzwoleńczych kresów wschodnich Rzeczypospolitej. W tej sytuacji w momencie odrodzenia się państwa polskiego powiat chełmski znajdował się w orbicie zainteresowań władz administracyjnych ze względu na położenie i skład wielonarodowościowy.

W latach 1918-1939 powiat chełmski był jedną z ważniejszych jednostek administracyjnych województwa lubelskiego, wchodzących w skład grupy tzw. powiatów nadbużańskich. Sam fakt, że województwo lubelskie należało do grupy województw centralnych, a jednocześnie było jedynym, które nie posiadało granicy państwowej, nie gwarantował całkowitego spokoju pod względem społeczno-politycznym. Sąsiedztwo województw poleskiego, wołyńskiego i lwowskiego skutkowało możliwością wzajemnego przenikania różnych zjawisk, które ze względu na interes państwa polskiego wymagały stałej i szczególnej uwagi.

Jednym z ważniejszych zagadnień społeczno-politycznym w powiecie chełmskim (od lat) były problemy mniejszości narodowych, oraz działalności antypaństwowej, Ukraińców, Żydów czy Niemców, gdzie pastor, rabin czy pop, stawali się też przywódcami duchowo-politycznymi. Dużą rolę w życiu mniejszości narodowej odgrywała prasa oraz stowarzyszenia agitacyjne i ich filie rozsiane w powiecie. Dlatego też władze były zmuszone do ciągłej obserwacji całokształtu zjawisk określonych mianem życia społeczno-politycznego. W tym celu była konieczność prowadzenia ewidencji wszystkich ugrupowań politycznych i stowarzyszeń, i rejestracja ich działalności.

Dnia 24 lipca 1919 r. sejm uchwalił ustawę o powołaniu Policji Państwowej. Policja Państwowa była organem wykonawczym władz państwowych i samorządowych, a jej zadaniem miała być ochrona bezpieczeństwa, spokoju i porządku publicznego. W myśl tej ustawy Policja Państwowa była zorganizowana i wyszkolona na wzór Wojska Polskiego. Z chwilą powołania Policji Państwowej na terenie powiatu chełmskiego, były prowadzone intensywne działania nad podniesieniem poziomu jej pracy. Skuteczną akcją było usuwanie nieodpowiednich ludzi oraz dopracowanie kryteriów, kwalifikowania i formowania nowych kadr policyjnych. Istotny wpływ na stan bezpieczeństwa publicznego jak również organizację Policji Państwowej oraz społeczne konsekwencje na terenie powiatu chełmskiego, miała wojna polsko-radziecka w 1920 r.

Od stycznia 1922 r. na terenie powiatu chełmskiego zlokalizowano posterunki gminne w Sawinie, Busównie, Stawie, Cycowie, Lisznie, Świerżach, Rejowcu i Żmudzi, od grudnia 1933 r. (rozszerzono o dalsze) w Czerniejowie, Dorohusku, Krzywiczkach, Leśniowicach, Olchowcu, Pawłowie, Siedliszczu, Świerżach i Wojsławicach.

Lata zaborów, zniszczenia wojenne oraz migracje ludności powodowały, że formy życia społecznego w powiecie chełmskim budziło się powoli, a władze musiały zabezpieczyć niezbędne warunki dla jej egzystencji. Najbardziej jednak burzyły porządek publiczny głoszone hasła bolszewickie, mniej sprzedaż gospodarstw osób narodowości niemieckiej i przenoszenia się oraz emigracja ludności żydowskiej za granice. Z braku pieniędzy wsie i dwory nie zostały odbudowane, a wydajność plonów była

niska. Większość ludzi oczekiwało pomocy od państwa pojawiały się skargi o nieprawidłowościach rozdawania darów zwłaszcza amerykańskich przez Czerwony Krzyż. Głównym problemem społeczności miejskiej jak i wiejskiej był antagonizm pomiędzy katolikami i wyznawcami prawosławia, szczególnie tymi powracającymi z Rosji oraz ich agitacji. Dlatego władza wprowadzała systematyczne akcje kulturalno-oświatowe, gospodarcze i społeczne oraz kursy dokształcające, dużą rolę w pierwszych latach odegrała na tym polu Polska Macierz Szkolna.

Wielki wpływ na stabilizację życia polityczno-gospodarczego i kulturalno-sportowego oraz bezpieczeństwa publicznego w mieście Chełmie i powiecie miały organizacje paramilitarne, przede wszystkim, Związek Strzelecki, LOPP, LMK, WF i PW, (oraz KPW, PPW) również Harcerstwo czy „Sokolnicy".

Związek Strzelecki był jedną z najaktywniejszych organizacji działających w Chełmie i w powiecie, szerzącą ideały: patriotyczne, narodowościowe, militarne i sportowe.

Pod koniec 1933 r.

„Charakterystyka powiatu Chełma" przedstawiała się następująco:

A. Organizacje gospodarcze:

1. Spółdzielnie wojskowe 3;
2. Spółdzielnie oparte na statucie „Społem"..... 42;
3. Spółdzielnie ukraińskie..... 4;
4. Spółdzielnie oparte na statucie Unii..... 1;
5. Spółdzielcze Banki Ludowe..... 1;
6. Spółdzielnie „Rolnik"..... 1;
7. Spółdzielnie mleczarskie..... 5;

Razem 4.500 członków.

8. Kółka Rolnicze..... 14 ..... 182;
9. Koła Gospodyń Wiejskich ..... 6 ..... 90;

B. Organizacje wyższej użyteczności:

1. Ochotnicza Straż Pożarna ..... 41 ..... 870;
2. Liga Ochrony Powietrznej i Przeciwgazowej .. 20 kół.

C. Organizacje młodzieżowe:

1. Związek Strzelecki ..... 59 oddziałów ... 1.430;
2. Koło Młodzieży Wiejskiej..... 46 kół 1.213;
3. Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej.... 6 ognisk 120;
4. Koło Młodzieży Wiejskiej „Wici”..... 17 kół ..... 320.

D. Organizacje wspierające:

1. Towarzystwo Przyjaciół Związku Strzeleckiego..1 koło ..1.500. Gromadzi ono 600 zł. miesięcznie, który to fundusz przeznaczało na biblioteki Związku Strzeleckiego, sprzęt sportowy i ludowe świetlice. Do prężnych środowisk wiejskich które tworzą własne życie społeczne i promieniują a okolicę, można zaliczyć następujące gminy: Wojsławice, Siedliszcze n\W, Cyców i Rejowiec (w Siedliszczu istniała szkoła 7-klasowa).

Chaos polityczny w powiecie wprowadzało też funkcjonowanie dużej ilości stowarzyszeń, chciano je zredukować i ujednolicić, ponieważ jedna osoba pełniła za wiele funkcji w wielu z nich. Na czoło ruchu stowarzyszeniowego na terenie powiatu chełmskiego wybijały się przede wszystkim: Liga Morska i Kolonialna, Liga Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej oraz Związek Strzelecki (np. LMK rozszerzała swą organizację na wszystkie gminy powiatu LOPP natomiast zwiększała liczbę swych oddziałów szkolnych).

Zestawienie ważniejszych organizacji na terenie powiatu chełmskiego, za I kwartał 1935 r.

(liczba kół i oddz.)....(liczba członków).

1. Związek Strzelecki ..... 71 ..... 1.603;
2. Związek Harcerstwa Polskiego ..... 1 ..... 250;
3. Liga Obrony Przeciwgazowej i Przeciwlotniczej ..... 82 ..... 4.600;
4. Liga Morska i Kolonialna ..... 17..... 4.312;
5. Chełmskie T-wo Przyjaciół Związku Strzeleckiego ..... 1 ..... 354;

6. Kolejowe Przysposobienie Wojskowe ..... 2 ..... 120;
7. T-wo Popierania Budowy Publicznych Szkół Powszechnych ..... 34 ..... 620;
8. Legion Młodych ..... 1 ..... 118;
9. Związek Młodzieży Wiejskiej „Siew”..... 44 ..... 940;
10. Związek Młodzieży Wiejskiej „Wici”..... 26 ..... 450;
11. Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej ..... 16 ..... 210;
12. Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Chełmszczyzna była obszarem przenikania kultur).

Znaczna ilość przedstawicieli mniejszości narodowych, (chwilowo zaufana) piastowała też odpowiedzialne stanowiska w aparacie państwa Polskiego. Po 1935 r. i agresywnych atakach MSZ Niemiec na Polskę, kiedy sytuacja polityczna radykalnie się zmieniała, a część w\w osób nie była lojalna, dlatego też w 1939 r. władze Polskie usuwały Niemców i Ukraińców ze stanowisk w służbie publicznej jako przedstawicieli innej narodowości, których postawa w razie ewentualnego konfliktu zbrojnego nie gwarantowała pełnej lojalności.

* * *

Należy podkreślić, że kwestia różnicy narodowościowej na Chełmszczyźnie w XIX w. nie istniała, ponieważ ziemia ta była zawsze związana z macierzą. Utworzenie w 1912 roku przez Rosję Guberni Chełmskiej w której oprócz ziem uznanych za właściwą Chełmszczyznę, weszły część Podlasia i Ukrainy, pod względem historycznym i etnicznym nic się nie zmieniło.

Wojna europejska w latach 1914-1918, której wynikiem była masowa ewakuacja ludności prawosławnej z Chełmszczyzny do Rosji i na Ukrainę miała ważne znaczenie ze względów czystości narodowości polskiej. Jest rzeczą zbyteczną udowadniać, jak dalece katolicyzm wiązał się wówczas, również dziś, nie tylko na Chełmszczyźnie z polskością.

Nazwa własna Chełmszczyzna, mniej więcej analogicznie jak nazwa Chełmskie oznacza konkretny region związany ściśle z tradycjami dawnej ziemi chełmskiej i jej centrum kulturotwórczym, czyli Chełmem. Nazwa ta określa przede wszystkim treści historyczno- społeczne, kulturowo-obyczajowe, obrzędowe, etniczno-językowe oraz wyznaniowe dawnej ziemi chełmskiej i wykrystalizowanego w ciągu dziejów regionu, nie zaś współczesne, często formalne podziały administracyjne terenu.

* * *

Stan zaludnienia miasta Chełma na 01.07.1939 r. wynosił 35.035 mieszkańców z czego: rzymskokatolików 15.997, żydów 12.929, prawosławnych 1.664, ewangelicko augsburskich 333, polski kościół narodowy 33, greko katolików 2, baptystów 20, mariawitów 2, badacze pisma świętego 2 oraz innych wyznań 28 osób. Z powyższej ilości mieszkańców 30% zajmowała się rolnictwem, 40% drobnym handlem, 20% pracami zarobkowymi, 5% pracą umysłową i 5% różnymi wolnymi zawodami. Ludność w 70% nie była zamożna i stan materialny jej był zależny od inwestycyjnych robót publicznych i prywatnych. Ludność na ogół była religijna i zachowywała swoje zwyczaje i obyczaje narodowe. Teren miasta Chełma podzielony był na 8 dzielnic policyjnych, i posiadał 128 ulic, 5 placów publicznych oraz 2 ogrody miejskie. Centrum miasta Chełma posiadała urządzenia wodociągowe i kanalizacyjne oraz urządzenia przeciwpożarowe.

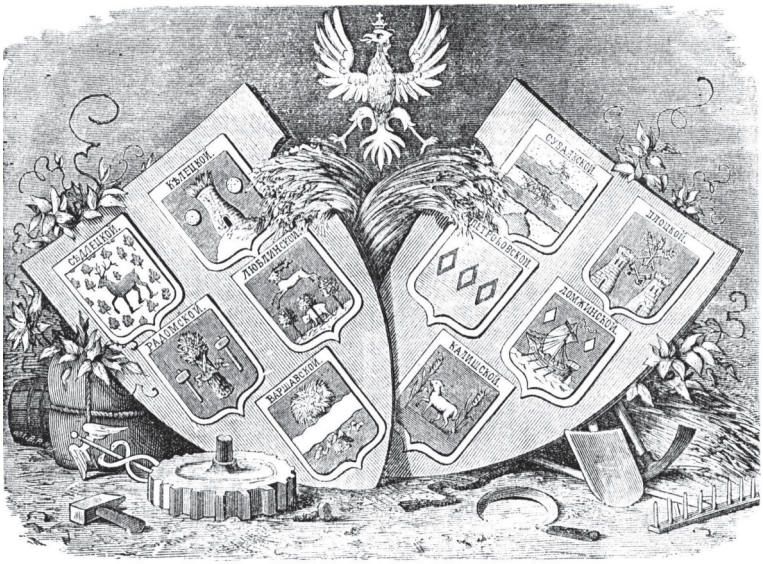

Herb Guberni Królestwa Polskiego

BIBLIOGRAFIA

I. Państwowe Archiwum w Lublinie Oddział w Chełmie

II. Zbiory prywatne – archiwa rodzinne:

1. Kazimierz Paweł Janczykowski (1888-1972) – dzieje Chełma (Ziemi Chełmskiej) w latach 1863-1944 z zagadnień kultury fizycznej, regionalizmu, kultury duchowej, stosunki międzyludzkie i skarby archeologiczne. Kwerenda 1980-1995 r., archiwum w posiadaniu rodziny w Chełmie.

2. Bolesław Zygmunt Wirski-(Kruczek) (1900-1972) – historia Chełma i regionu 1925-1939 z zagadnień: wychowanie fizyczne i sport szkolny, SKS i MKS. Kwerenda 1973-1980 r., archiwum w posiadaniu rodziny w Chełmie.

III. Wywiady (przeprowadzone w Chełmie w latach 1975-1985):

1. Jan Grzela (1905-1996) – działacz i zawodnik 1930-1939, KS KPW, TG „Sokół", jeden z najlepszych cyklistów-kolarzy tego okresu w Chełmie i Zrzeszenia Sportowego KPW w Okręgu i Polsce.

2. Marian Malec – działacz i zawodnik 1930-1939, TUR, TG „Sokół", „Strzelca" i KS KPW, jeden z lepszych ping-pongistów tego okresu w Chełmie i regionie.

3. Czesław Małdachowski – działacz i zawodnik 1930-1939, TUR, TG „Sokół", „Strzelca", MKS, ZHP i SKS „Zdrów", jeden z najlepszych siatkarzy i koszykarzy tego okresu w Chełmie i na Lubelszczyźnie.

4 . Józef Wosiński (1923-1997) – działacz i zawodnik 1935-1939, KS KPW, jeden z najlepszych piłkarzy tego okresu w Chełmie i na Lubelszczyźnie.

IV. Pisma:

1. „Echo Chełmskie"
2. „Gość"

3. „Kronika Nadbużańska”
4. „Nasz Hufiec”
5. „Wieści Chełmskie”
6. „Zwierciadło”

V – Wydawnictwa książkowe: (źródła i opracowania):

1 . Adler A. Nasze koleje - *W parowozowni i na szlaku.* Warszawa 1984.
2. Bryła S. *Informator Województwa Lubelskiego*. Lublin 1925.
3. *Chełm i Chełmskie w Dziejach*. Materiały z sesji naukowej. Chełm 1994.
4. Czernicki K. *Chełm przeszłość i pamiątki*. Chełm 1936.
5. Dziennik Praw Państwa Polskiego 1919. nr 61.
6. Dzieje – Złota Księga II Drużyny harcerskiej im. J. Piłsudskiego w Chełmie.
7. *Dziesięciolecie Polskich Kolei Państwowych 1918-1928*. Warszawa 1928.
8. Głowacki L.- Sikorki A. *Kampania wrześniowa na Lubelszczyźnie w 1939 r.*. Cz. I. Zarys ogólny. Lublin 1966.
9. Grzela J. KPW w Chełmie 1926-1939. Maszynopis 40 stron.
10. Janczykowski Kazimierz Paweł. *Wśród wzgórz kredowych.* Chełm 1936.
11. Janczykowski K.P. Najdawniejsze Dzieje Chełma. Maszynopis 40-stron.
12. Janczykowski K.P. Kronika Wycieczki Kajakowej. 28 czerwiec 1937 r.
13. Jednodniówka. II Męska. Chełm.
14. Jednodniówka. PSN – Żeńska w Chełmie 1919-1929. Chełm 1929.
15. Jednodniówka. Nasza Szkoła Techniczna. Chełm 1969.
16. Jednodniówka Regionalna – Ziemia Chełmska. Chełm 1962.
17. Jednodniówka. II Męska Drużyna Harcerska. Chełm 1933.
18. Jednodniówka. 1918-1928. Chełm 1928.
19. Jędrzejewska J. Z dziejów szkolnictwa w Chełmie.
20. Kozłowski W. A. *Dzieje Kultury Fizycznej na Ziemi Chełmskiej*. Chełm 1994.
21. Kozłowski W. A. *Kazimierz Paweł Janczykowski. Życie-Twórczość-Wspomnienia 1888-1972.* Chełm 2000.
22. Kozłowski W. A. *Organizacje paramilitarne o charakterze sportowym na terenie Chełmszczyzny w okresie międzywojennym 1918-1939.* Chełm 2001.
23. Kozłowski W. A. *Życie sportowe w Chełmie w latach 1918-1939.* Chełm 2004.
24. Kozłowski W. A. *Zasłużeni Chełmianie dla kultury fizycznej. Słownik biograficzny. Część pierwsza.* Chełm 2007.
25. Kozłowski W. A. *Krajoznawstwo i turystyka w Chełmie w latach 1918-1939.* Chełm 2007.

26. Korpus Ochrony Pogranicza. Jednodniówka – MSW. Warszawa 1924-1925.
27. Kronika Koła Sportowego „Zdrów" przy Państwowym Liceum Pedagogicznym w Chełmie Lubelskim lata 1937-1938 i 1938-1939.
28. Kronika Wycieczki. „Bugiem i Wisłą z Chełma do Warszawy i Morza". Chełm 1931.
29. *Księga Pamiątkowa „Czarniecczycy" W dwudziestą rocznicę 1915-1935.* Chełm 1936.
30. *Księgi Pamiątkowe Czarniecczyków* – T.- I. i T.- II. Chełm.
31. Kucha R. *Rządowe Gimnazjum dla dziewcząt w Chełmie w latach 1899-1915.* UMCS. Lublin 1989.
32. Lipoński W. *Humanistyczna Encyklopedia Sportu.* Warszawa 1987.
33. Litwiński R. *Policja Państwowa w Powiecie Chełmskim w latach 1919-1939.* Rocznik Chełmski. T.VI.2000.
34. Mencel T. *Lublin w okresie walk narodowowyzwoleńczych (*1795-1864). Lublin 1967.
35. *Obozy Hitlerowskie na Ziemiach Polskich 1939-1945. Informator Encyklopedyczny* Warszawa 1979. (Dział Chełm).
36. Okręgowe Muzeum w Chełmie. Zbiór obwieszczeń okupacyjnych.
37. Osterloff K. W. *Historia Sportu.* Warszawa 1976.
38. *Pamiętnik V Zlotu Sokolstwa Polskiego w Krakowie 14-16 lipca 1910 r.* Lwów 1911.
39. Pisemko. Początkowo była to jedna z sal szkolnych.
40. Raport M. Burego do KGPP w Warszawie z 31.07.1919 r.
41. Rozkaz Komendy Chorągwi L-2 Styczeń 1925.
42. Rozkaz Naczelnika Harcerzy Nr 8 \ 10.11.1927 r..
43. Roczniki Chełmskie (Dziewięć Tomów).
44. Rybak A. *Dzieje Ziemi Chełmskiej – Kalendarium*. Chełm 1998.
45. „Sokół Polski". (Praca pod kierunkiem druha Czesława Kłosa).
46. Sprawozdanie Komendanta Hufca.
47. Stemler J. *Polska Macierz Szkolna. Szkic Historyczny 20- lecia1905-1925.* W-wa 1926.
48. Strzembosz-Pieńkowski. *Sprawy narodowościowe.* Rok III Nr 5. 1929 r.
49. Ustawa o Policji Państwowej z 24 lipca 1919 r.
50. Wiadomości Naczelnika ZHP. 1922. nr 11.
51. W. Wojasiewicz. *Mosty dróg żelaznych Królestwa Polskiego.*
52. Zimmer B. *Miasto Chełm – Zarys Historyczny.* Kraków 1974.
53. 2 MDH. Chełm (19.12.1918. – 19.12.1933.). Jednodniówka 1933.

ANEKS

1. *RESURSA OBYWATELSKA –

*(*DAWNIEJ KLUB TOWARZYSKI, STOWARZYSZENIE, NP. KUPCÓW OBYWATELI ITD., LUB LOKAL TAKIEGO KLUBU*).

Pierwszą organizacją rosyjską w Chełmie o charakterze nacjonalistycznym było Chołmskoje Russkoje Sobranije (Chełmskie Rosyjskie Zgromadzenie), którego początki sięgają roku 1868, i prawdopodobnie jest to początek funkcjonowania obiektu zwanego Resursą w Chełmie mieszczącego się przy ul. Lubelskiej Nr 2, 3 lub 4, pierwszy dom u podnóża Górki, jako miejsca spotkań organizacji rusyfikacyjnych (ale nie ma pewności czy w tym właśnie roku obiekt wzniesiono).

Wiele jednak faktów wskazuje na to, że obiekt Resursa istniał wcześniej, początkowo był budynkiem drewnianym z okazałym ogrodem, w którym prawdopodobnie uprawiano sporty grano w siatkówkę i tenis ziemny. Wielce prawdopodobnym się wydaje, że w budynku Resursy

spotykali się członkowie Chełmskiego Klubu Szachowego, ponieważ jest wzmianka, że 13 września 1914 r. na chełmskim dworcu kolejowym gubernatora Wołżyna, witali przedstawiciele „Szachmatnago Klubu".

Od 1919 r., Resursa stała się lokalem Polskiego Klubu Społecznego – Klubu Zjednoczenia Obywatelskiego w Chełmie. Budynek został odnowiony, w ogrodzie utworzono park. W latach 1918-1939 Resursa była ważnym ośrodkiem życia kulturalnego miasta. Odbywały się tu akademie i zjazdy Klubu (i prawie wszystkich organizacji), przede wszystkim TG „Sokół", POW, TUR, LOPP, LMK, Klubu Myśliwskiego i WKS 7 pp. Leg.

Sala Resursy spełniała też funkcje: bankietów, klubu, kasyna, świetlicy, kina, teatru, miejsca prelekcji, nauki tańca, maskarad, choinek, uroczystości i imprez świąt kościelnych i państwowych. W Sali Resursy odbywały się bale: myśliwskie, noworoczne, dobroczynne, z okazji świąt patriotyczno-państwowych. Przez pewien czas miał tu siedzibę Oddział PTK.

W sali Resursy występowali wszyscy „bohaterowie" z Chełma, regionu i z Polski, życia towarzyskiego, kulturalnego, oświatowego i sportowego. Miejsce to nobilitowało, kto tu bywał „musiał być kimś".

W latach 1939-1944 Resursa była kasynem dla niemieckich urzędników cywilnych i ich rodzin. W latach 1944-1948 w Resursie mieścił się Klub Inteligencji Pracującej. W latach 1948-1951 Resursa była siedzibą Klubów Sportowych „Startu" i „Spójni", a w piwnicach odbywały się treningi sekcji bokserskiej.

Po 1951 r. Resursa była Powiatowym Domem Kultury. Resursa jako obiekt istniała do 1979 r., następnie została rozebrana i przebudowana, obecnie mieści się tu przedszkole.

Ze względu na ideę jaką spełniła Resursa – można zaliczyć ją do „Pomników Chełma – Kultury: Duchowej, Materialnej i Fizycznej".

źródła i opracowania:
Kwietniewski M. *Ludność prawosławna miasta Chełma w latach 1864-1918*. Lublin 2005.; C*hołmskaja Gubernia 1914g*., *Chołm Gubernskij 1914*, s. 80; „*Zwierciadła*" (1923-1933); „*Kronika Nadbużańska*" (1933-1939).

2. Korpus Ochrony Pogranicza.

W trosce o ochronę granicy politycznej państwa i stanu bezpieczeństwa publicznego na terenie pogranicznym, Rząd na wniosek Ministra Spraw Wewnętrznych, Zygmunta Hubnera i Ministra Spraw Wojskowych, gen. dyw. Władysława Sikorskiego postanowił w sierpniu 1924 r. sformować specjalny Korpus Ochrony Pogranicza wschodniego i litewsko-łotewskiego, powierzając dowództwo nad tym Korpusem gen. dyw. Henrykowi Minkiewiczowi. Była to odpowiedź na obawy ludności pogranicza na Sowiecką zorganizowaną i uzbrojoną formację wojskową strażniczą GPU, Gosudarstwiennoje Politiczeskoje Uprawlenje.

Korpus jako jednolita formacja wojskowa, dowodzona była przez generała na prawach dowódcy Okręgu Korpusu w armii i zatwierdzona przez Rząd. Z dniem 1 listopada 1924 r. Oddziały Korpusu piesze i konne objęły służbę na odcinku granicy wschodniej, najbardziej zagrożonych województw, wołyńskiego, nowogródzkiego i wileńskiego. Obsada granicy poleskiej i tarnopolskiej ze względów natury technicznej nastąpiła w kwietniu 1925 r.

Zasadniczymi i podstawowymi jednostkami (podzielonych odcinków granicy), pełniącymi służbę ochronną, były strażnice, jednostkami dyspozycyjnymi były, bataliony, szwadrony, kompanie, pułki kawalerii. W szybkim tempie oddano 200 budynków do zakwaterowania żołnierzy, zorganizowano intendenturę i łączność oraz zaplecze bytowo-socjalne. Każda strażnica była jak „mini miasteczko". Na wysokim poziomie stała służba zdrowia i weterynaria ze względu na służbę koni. Praca oświatowa prowadzona była od podstaw spowodowane było to wieloma przypadkami analfabetyzmu, a zajęcia prowadzili dyplomowani oficerowie funkcyjni.

Jak wspominał kpt. Kazimierz Kobos, „*Oddziały Korpusu Ochrony Pogranicza nie tylko u siebie i dla siebie organizują i uprawiają sport, ale rozwijają go również wśród pogranicznej ludności. W oddziałach KOP niema podziału na kluby, okręgi i władze centralne. Pierwszym i najważniejszym zagadnieniem, jakie starają się rozwiać organizatorzy sportu na granicy, to materiał sportowy, środki i boiska. Później reszta, przy czym za punkt wyjścia bierze się tylko jeden czynnik, jak należy najekonomiczniej to wszystko urządzić, ażeby było jak najwięcej uprawiających sport. Każda strażnica jest sobie klubem, i żyje swoim życiem sportowym samodzielnym. A sprzęt i boiska budują sami żołnierze*".

Wychowanie fizyczne i sport było elementem niezbędnym w codziennym życiu – po żmudnej i ciężkiej pracy na granicy. Żołnierze KOP-iści najbardziej upodobali sobie, lekką atletykę, piłkę nożną, strzelanie, jazdę konną-hippikę, szermierkę, palant, tenis i myślistwo.

Ze względu na podobieństwo służby ochrony pogranicznej na rubieży, Dowództwo KOP, utrzymywało kontakty na polu wyszkolenia żołnierza i rywalizacji sportowej z wieloma Garnizonami i pułkami wschodnich kresów Rzeczypospolitej, w tym również z Chełmskim Garnizonem, reprezentowanym przeważnie przez żołnierzy 7 pp Leg. Żołnierze-sportowcy obu jednostek, niejednokrotnie spotykali się walcząc w w\w konkurencjach sportowych, wymieniając doświadczenia sportowo-wojskowe. Ulubionymi dyscyplinami w których toczono boje były, lekkoatletyka, piłka nożna, strzelanie i hippika.

Modyfikacja dyscyplin sportowych do specyfiki wykonywanych czynności na granicy, spowodowała, że lekkoatletyka a w szczególności biegi przełajowe i sztafetowe stały się specjalnością żołnierzy KOP. Do specyficznych supermaratonów należał, Pierwszy Bieg Rozstawny KOP, wzdłuż granicy polsko-sowieckiej, (bieg miał na celu sprawdzenie łączności między oddziałami, zbadanie dróg, ścieżek itd., sprawdzenie stanu gotowości bojowej i wytrzymałości poszczególnych żołnierzy), rozpoczął się 5 listopada 1925 r. o godz. 6 rano (w biegu tym startowała sztafeta składająca się z żołnierzy 7 pp Leg. z Chełma). Bieg równocześnie w dwóch kierunkach, z dwóch krańcowych punktów granicy wschodniej. Punkt skrajny na północy, słup nr 0 u styku granicy Polski, Łotwy i Rosji nad Dźwiną 3 km. na zachód od Leonpola, na południu zaś słup nr 2290 na styku granicy Polski, Rumunii i Rosji w okopach Św. Trójcy. Długość trasy biegu wynosiła, północnego 1.277 km. 952 m., i południowego 1.276 km. 482 m. Na długość trasy złożyły się następujące przeszkody terenowe: 254 km. trakt leśny, 171 km. drogi polne, 256 km. tereny bagien, 180 km. piachy, 104 km. łąki i grunta podmokłe, 103 km. pola zaorane, 77 km. krzaki i zarośla, 132 km. tereny pagórkowate i 5 km. kładki. W biegu północnym wzięło udział 2.413 żołnierzy (długość biegu 530 m i szybkość 10 km\godz.), i południowym 2.436 żołnierzy (długość 523 m. i szybkość 10.235 km \ godz.).

Biegi zakończyły się: z północy 10 listopada o godz. 13.40, (i trwał 127.40 godz.), i z północy 10 listopada o godz. 10.59 (i trwał 124.59 godz.). Różnica między sztafetami wynosiła 2.41 godz.

Żołnierze obu jednostek KOP i 7 pp Leg., na polu sportowo-wojskowym, spotykali się do 1939 r., a w czasie II wojny wspólnie bronili granic wschodnich Rzeczypospolitej.

źródła i opracowania:

Korpus Ochrony Pogranicza. Jednodniówka – MSW. Warszawa 1924-1925; „*Zwierciadła*"; „*Kronika Nadbużańska*".

3. Koło Miłośników Lotnictwa.

Dnia 19 lutego 1926 r., na zebraniu powołano Szkolne Koło Miłośników Lotnictwa przy Gimnazjum „Czarniecczyków", jako pierwszą szkolną placówkę LOPP w Chełmie, której zadaniem miało być: 1. w pierwszym rzędzie zapoznanie z ideą LOPP i rozszerzenie jej wśród społeczeństwa, 2. praca w dziedzinie lotnictwa, a tym samym przysposobienie się na przyszłych lotników. Wybrano Zarząd: p. prof. Moczulski opiekun Koła, kol. Hieronim Sorgjalis Prezes, kol. Turski sekretarz. Dokonano podziału poszczególnych funkcji: Stanisław Poraziński kierownik sekcji propagandowej, Franciszek Ostrowski kierownik sekcji mechanicznej i skarbnik Koła i Jerzy Rzewuski kierownik laboratorium.

W krótkim czasie zorganizowali się i przystąpili do realizowania celów. Utworzono przy Kole pierwszą w Chełmie modelarnię, która kierując się ułożonym przez Głowackiego regulaminem pracy, zaczęła pod kierownictwem instruktora Giżyckiego produkować liczne modele samolotów. Już w czerwcu tego roku trzydzieści parę modeli zostały wystawione do zorganizowanego w Gimnazjum konkursu co sprawiło ciekawym wielkie emocje.

Dnia 16 października 1926 r. Lubelski Zarząd LOPP zorganizował „Konkurs modeli latających" na terenach lotniska. W trakcie zawodów F. Ostrowski zdobył I-miejsce a Ad. Moczulski III-miejsce i nagrodę za prezentację modeli przez siebie wykonanych oraz formułę ich akrobacji. Za te osiągnięcia w nagrodę Koło otrzymało od fabryki samolotów w Lublinie specjalistyczny materiał do budowy modeli nowej generacji. Zwycięstwa te uplasowały Koło się na I-miejscu wśród Kół Miłośników Lotnictwa woj. lubelskiego.

Koło prowadziło aktywną pracę na polu propagandowym, przeprowadzono w mieście i powiecie wiele odczytów, wyświetlono wiele przeźroczy i filmów o polskim i światowym lotnictwie najczęściej w sali Resursy.

Prowadzono rozmowy wśród Włodawskiej młodzieży szkolnej celem powołania tam Koła w myśl hasła „silne lotnictwo, to potęga Polski". Fundusze potrzebne do działalności, Koło czerpało, z wpisowych, składek, pomocy klas VII oraz z charytatywnych balów i festynów.

Działała czytelnia i biblioteka specjalistyczna kierowana przez Janinę Tokarską. Koło Lotnicze Gimnazjum ufundowało pamiątkową tablice ku czci Orlińskiego i sierż. Kubiaka. Dnia 11 października tego roku odbyła się uroczystość odsłonięcia tablicy poprzedzona omówieniem wspaniałego lotu. U dołu tablicy umieszczono napis treści: „Zwycięzcom powietrza na pamiątkę odbytego lotu Warszawa-Tokio 27\VIII - 27\IX 1926 r. młodzież gimnazjum". Tablica ta odgrywała doniosłą rolę, propagując wśród młodzieży umiłowanie lotnictwa i ich rycerzy.

W ciągłym rozwoju, Koło rozbudowało sekcje, a członkowie otrzymali legitymacje uprawniające do wszystkich zniżek udzielanych przez LOPP.

Na rok szkolny 1927 \ 1928 wybrano nowy Zarząd; Prezes Koła Jerzy Rzewuski, vice-prezes Paweł Durko, skar. Fr. Ostrowski, sekr. Wł. Wiączkowski, bibliotekarz K. Żebrowski, kier. sekcji propagandowej Durko, modelarnię prowadzili instruktor p. Giżycki i Rzewuski.

Prowadzono odczyty i wyświetlanie filmów oraz akcje propagandowe na rzecz szkoły i miasta. Od początku 1927 r. sekcja mechaniczna była zajęta wielkim przedsięwzięciem, budową awionetki oraz modeli latających własnej konstrukcji, budowano też polskie modele lotnicze jednostek pasażerskich i wojskowo-bojowych dla potrzeb szkolnych i wystaw poglądowych. Koło podlegało ciągłym modyfikacjom, dlatego też często zmieniał się zarząd.

Na rok 1928 \ 1929 wybrano z kolei trzeci Zarząd; Prezes Chojnacki, vice Dziorżek oraz bibliotekarz i sekr. Bida. Rozbudowano i powołano nowe sekcje a nawet specjalistyczne podsekcje. W wyniku czego powołano sekcję radio-mechaniczną pod kierownictwem Trusa, natomiast podsekcja mechaniczna w której wiodącymi były klasy V i VI miały podział pracy na budowanie awionetki i modeli latających, kierownikami tu byli Giżycki i Rudnicki. Kierownikiem sekcji propagandowej był Chojnacki. W ramach wyróżnienia Koło otrzymało samolot od Woj. LOPP, który po wyremontowaniu miał służyć do lotów szkoleniowych.

źródła i opracowania:
Okolicznościowa kronika art. pt. *O Kole Miłośników Lotnictwa* (Opisał. K. Żebrowski, tekst oryginalny, nigdy dotąd niepublikowany).

Wycieczka turystczno-krajoznawcza kolejarzy KPW do Zakopanego w dniu 2 lutego 1934r. - członkowie ogniska KPW Chełm.

Oficerowie Chełmskiego Garnizonu i 7 pp. Leg. oraz działacze cywilni i druhowie na świątecznym spotkaniu sportu WFiPW w latach 30-tych. Spotkanie zorganizowane w Gim. "Czarniecczyków" przez K. Janczykowskiego (z wąsami).

Działacze: Związku Strzeleckiego. (POW) - Peowiacy i TG Sokół podczas święta 3 maja w Chełmie w 1934 roku.

Radom 1938r., przed meczem piłki nożnej - drużyny KPW Chełm i KPW Radom (o puchar DOKP)

I Liceum Ogólnokształcące
im. Stefana Czarnieckiego

Chełm, dnia 17 października 2005 r.

I Liceum Ogólnokształcące
im. Stefana Czarnieckiego
22-100 Chełm, ul. Czarnieckiego 8
tel./fax (082) 565-38-84, (82) 565-38-85
NIP 563-10-84-641, Reg. 000712775
>2<

Szanowny Pan

Waldemar Antoni Kozłowski

Za nami VIII Zjazd Wychowawców i Wychowanków Gimnazjum i Liceum im. Stefana Czarnieckiego w Chełmie.

Emocje związane z jego przygotowaniem i przeprowadzeniem oraz przeżycia i wzruszenia towarzyszące nam jako jego uczestnikom, chcemy „ocalić od zapomnienia". I choć przeminął jak inne, tak naprawdę nie odszedł, bo pozostanie w zakamarkach wspomnień, okolicznościowych fotografiach, dokumentach zjazdowych, odrodzonych więziach i korespondencji...

Dziś możemy powiedzieć, że VIII Zjazd zakończył się sukcesem. Wszystkie jego cele skupiające się na:

- *integracji wielkiej „rodziny Czarniecczyków",*
- *potwierdzeniu pozycji i znaczenia oraz dobrego imienia naszej Szkoły w regionie, Polsce i świecie,*
- *realizacji zadań wychowawczych związanych z osobą Patrona, historii szkoły,*

zostały w pełni wykonane. Świadczą o tym liczne pozytywne wypowiedzi uczestników z kraju i zagranicy, pochlebne oceny gości, artykuły prasowe, wpisy w księdze zjazdowej, okolicznościowe listy oraz inne dowody wdzięczności.

Zrealizowanie wszystkich naszych planów i zamierzeń, wymagających ogromnego wysiłku organizacyjnego i wielkich nakładów finansowych, byłoby niemożliwe bez Państwa udziału i dobrej woli. Nie po raz pierwszy okazało się, że I Liceum Ogólnokształcące im. Stefana Czarnieckiego w Chełmie może liczyć na wypróbowanych Przyjaciół, Sympatyków, Dobroczyńców i Sponsorów, do których Pan należy.

Za dar serca, za wzruszające dowody łączności ze szkołą, za okazaną materialną, rzeczową i duchową pomoc z głębi serca dziękujemy. Współpraca z Panem jest dla nas przyjemnością i zaszczytem.

Pozostajemy z uznaniem i należnym szacunkiem.

mgr Zbigniew Moskal
Przewodniczący Komitetu Organizacyjnego
VIII Zjazdu Czarniecczyków

mgr Antoni Skubiszewski
Dyrektor Liceum